

Szerkesztők:

Bárth Dániel
Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133-8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Paládi-Kovács Attila
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Innova-Print Kft.
1047 Budapest, Baross u. 92-96.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK.....	3
S. Lackovits Emőke: Népi vallásosság a Kárpát-medencében. Konferencia- és kötetsorozat.....	3
Bata Tímea–Biró Anna: Gyűjteménygondozási stratégia. Néprajzos muzeológusok éves konferenciája. (Lakitelek, 2008. október 13–15.)...8	
Máté György: A magyar pálinka. Borsodi Madárka II. Gasztronómiai konferencia és fesztivál (Miskolc, 2008. november 10.)	11
Magyari Márta: 20. századi életmódváltozások falun (Szentendre, 2008. november 11–12.)	15
Eperjessy Ernő: A Nemzetiségi Szakosztály felolvasóülése (Baja, 2008. december 3.).....	20
Klamár Zoltán: Építészet és emlékezet. Harkai Imre-emlékkonferencia (Topolya, 2009. január 10.).....	22
Gecse Annabella: Társadalomkutató műhelyek a mai Magyarország szomszédságában I. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Szlovákia (Szolnok, 2009. február 4.)	24
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK.....	27
Csoma Zsigmond: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma	27
Sonnevend Anna: Rövid tudósítás a firenzei Museo Nazionale di Antropologia e Etnologia osztják és szamojéd anyagáról.....	39
KIÁLLÍTÁSOK.....	45
Marosi Ernő: Legendás lények, varázslatos virágok: a <i>közkedvelt</i> reneszánsz	45
OKTATÁS.....	50
Halász Péter: Nyisztor Tinka megvédte doktori disszertációját.....	50
Kemecsi Lajos: A „Néprajz az oktatásban II.” című konferenciáról (Budapest, 2008. november 27.)	53
Liszka József: A felsőfokú néprajzoktatás mai helyzete Szlovákiában.....	55
TÉKA.....	65
Hála József: Skót kutató G. Szabó Zoltán „A duda” című könyvéről ...	65
Cheape, Hugh: Magyar könyv a dudáról.....	65
Knézy Judit: Könyv a magyarországi Fachwerk építkezésről.....	68

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK	72
Szulovszky János: Domonkos Ottó nyolcvanéves	72
A hetvenéves Szilágyi Miklós köszöntése	74
Hála József: Ünnepi rendezvények és kötetek. Szilágyi Miklós 70. születésnapja alkalmából.....	74
Balogh Balázs: Köszöntjük a hetvenéves Szilágyi Miklóst	76
IN MEMORIAM	78
Szulovszky János: Győriványi Sándor halálára. (Budapest, 1927. január 31.–Budapest, 2007. december 31.).....	78
Klamár Zoltán: In memoriam Burány Béla (1931–2008)	80
Szilágyi Miklós: Dankó Imrétől búcsúzunk (Budapest, 1922. január 22.–Debrecen, 2008. december 15.).....	81
MINDENFÉLE.....	88
Barna Gábor a finn tudományos akadémia külső tagja	88
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások.....	89

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

Népi vallásosság a Kárpát-medencében Konferencia- és kötetsorozat

1989-ben határozták el a VEAB Néprajzi Munkabizottságának tagjai, hogy a különböző megnevezések alatt végzett vallási néprajzi kutatások eredményeinek bemutatására egy konferenciasorozatot indítanak el, amelyet akkor még csak az óhaj szintjén felvetve, reménység szerint majd egy kiadványsorozat követhet. Természetesen mind a konferencia megszervezéséhez, mind pedig a kötetek megjelentetéséhez az akaraton és a szervezői-szerkesztői munkán túl anyagiakra is nagy szükség volt, ami a körülményeknek a vártnál kedvezőbb alakulása folytán és a támogatók önzetlenségének jóvoltából minden alkalommal megteremtődött. Igaz, hogy mindig szűkösen, de sikerült a tervezett időpontokban a konferenciát megszervezni, a köteteket megjelentetni (egy kivételével!), ami azért nagy jelentőségű, mert minden nehézség ellenére sem szakadt meg a sorozat és immáron a nyolcadik alkalomra készülünk úgy, hogy az intézményi támogatás csupán a minimumot jelenti. Egyszer talán lehetőségünk lesz ennek a konferenciasorozatnak tanulságokban bővelkedő történetét is megírni, rámutatva a nehézségekre, amit sikerült mindig leküzdeni, pedig voltak alkalmak, amikor az egész rendezvény veszélyben forgott.

A sorozat elindításakor az volt a célunk, hogy a Kárpát-medencében dolgozó és a népi vallásosság vizsgálatával foglalkozó néprajzosoknak lehetőséget adjunk arra, hogy meghatározott időközönként kutatási eredményeikről konferenciák keretében beszámolhassanak és mindezeket a tudományterület művelőivel, továbbá a szélesebb érdeklődő közönséggel írott formában is megismertethessék. Helyszíneként három múzeumot jelöltünk meg, ahol a néprajzos kollégák felvállalták a szervezés munkáit: Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum; Sepsiszentgyörgy, Székely Nemzeti Múzeum és Pécs, Janus Pannónius Múzeum, de háttérintézményként a Veszprémi Akadémiai Bizottság (VEAB), valamint a Pécsi Akadémiai Bizottság (PAB) támogatását élvezhetjük. A második konferenciát követően megállapítottuk, hogy a társtudományok területét nem hagyhatjuk ki ebből a sorozatból, sőt, a kutatási eredmények megismertetését nem szűkíthetjük le kizárólag a Kárpát-medencére, hanem ki kell terjesztenünk a határokat, ügyelve azonban arra, hogy a középpontban továbbra is változatlanul a Kárpát-medence maradjon. Az interetnikus kapcsolatoknak a népi vallásosságban való megmutatkozása rendkívüli adatgazdagságot jelentett, kiváló lehetőséget nyújtva összehasonlító elemzésekre

és ezeknek megismertetésére. Hasonló eredménnyel járt az interdiszciplinaritás is. Ugyanakkor a konferenciák nem jelentettek szigorú szakmai bezárkózást, ami különösen sok érdeklődőt vonzott, hisz a hivatásos kutatókon kívül mind előadóként, mind pedig hallgatóként egyaránt szívesen láttuk az önkéntes néprajzi gyűjtőket, továbbá az egyházak, a keresztény felekezetek képviselőit is. Az első konferenciától kezdve rendkívül nagy érdeklődés volt a rendezvények iránt, amely később arra kényszerítette a szervezőket, hogy egy-egy tematikus egység előadói párhuzamosan, külön szekciókban tartsák meg előadásukat, így biztosítva lehetőséget a vitára, hozzászólásokra, valamint arra, hogy minden előadás elhangozhasson.

Az eredeti terv szerint kétévenként lett volna egy tanácskozás, változó helyszínekkel, vagyis Sepsiszentgyörgy, Veszprém és Pécs adott volna helyet a konferenciasorozatnak. Ezt csupán csak az első időben sikerült így megvalósítani. Sepsiszentgyörgyön volt az első, Veszprémben a második, Pécsen a harmadik alkalom, majd döntően anyagi nehézségek, később pedig a megfelelő személy hiánya miatt Veszprém, a Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi és Közművelődési, majd Néprajzi Osztálya vette át a szervezés és rendezés feladatait. Ez időtől kezdve Veszprémben a VEAB székháza, Pápan pedig a Református Tudományos Gyűjtemények adtak helyet a rendezvényeknek. Sepsiszentgyörgyön a Székely Nemzeti Múzeum volt a konferencia helyszíne. Tekintettel arra, hogy az előadók közül többen a Szegedi Egyetem Néprajzi és Kulturális Antropológia Tanszékének szervezésében megtartott, tematikus vallási néprajzi konferenciákon is részt vesznek, cél- és ésszerűnek látszott ezt a konferenciasorozatot háromévenként megszervezni. Ezentúl ez a három esztendő elegendőnek bizonyult új kutatási eredményeken alapuló előadások és tanulmányok elkészítésére, továbbá az anyagi források biztosabb előteremtésére. Igyekeztünk azon lenni, amennyire lehetőségeink ezt megengedték, hogy a határokon kívüli, a szomszédos országokból érkező előadóknak részvételi díjához és útiköltségéhez hozzájárulhassunk. Ameddig pénzügyi helyzetünk lehetővé tette, a konferencia első vagy második estjén zenei programmal bővítettük vagy egészítettük ki a rendezvényt, továbbá a környék nevezetességeinek, természeti és épített emlékeinek megmutatására autóbuzsós kirándulást szerveztünk. Ennek fedezetét az első három, majd pedig a hetedik (utóbbi Sepsiszentgyörgyön) alkalommal sikerült biztosítani. Amikor erre már nem nyílt semmiféle lehetőségünk, akkor a szokásos egyszeri alkalommal adott fogadásokon is jó alkalom kínálkozott a kötetlen beszélgetésekre. Ehhez Veszprémben és Pápan a VEAB, Veszprém Megye Közgyűlésének akkori, második elnöke, Kuti Csaba, valamint a Református Tudományos Gyűjtemények és igazgatója, Köntös László, valamint a Pápai Református Gimnázium igazgatója, Kálmán Attila, Sepsiszentgyörgyön pedig Kovászna megye Tanácsa járultak hozzá nem elhanyagolható összegekkel.

A rendezvények lebonyolításához figyelemre méltó anyagi segítséget kaptunk a VEAB-tól, a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeitől, jelesen Köntös László igazgatótól, a Pápai Református Gimnázium igazgatójától, Kálmán Attilától, a Magyar Református Egyház Zsinatától, a Veszprémi Római Katolikus Érsekségtől és Veszprém Megye Közgyűlésének korábbi, első elnökétől, Zongor Gábortól, valamint néhai Horváth Balázs országgyűlési képviselőtől, továbbá a Haza és Haladás Alapítványtól. A kötet sorozat megjelentetését a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, az Alapítvány a Laczkó Dezső Múzeumért, a Pécsi Janus Pannonius Múzeum, a Pécsi Tudományegyetem, a Magyarországi Református Egyház Zsinata, Borbás János, a veszprémi Viza Nyomda ügyvezetője, Salat Imre római katolikus plébános (Máriafalva, Ausztria), a Caritas Transsylvania Alapítvány (Budapest), a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma Debreceni Egyetem) Néprajzi Tanszéke, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, a Nemzeti Kulturális Alap, a VEAB, a Magyar Művelődési Intézet, Kovászna Megye Tanácsa, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum anyagi hozzájárulása tették lehetővé.

A tanulmánykötetek első darabjának írásai még nem tették szükségessé a tematikus egységekre osztást. Húsz tanulmányt és öt nagyobb lélegzetű hozzászólást tartalmaz ez az összeállítás, mintegy 242 oldalon, amely 1991-ben jelent meg Veszprémben. A második kötet a szerkesztő hosszabb betegsége és ebből adódóan a megjelentetéshez szükséges összeg megszerzésének elhúzdása miatt csak 1997-ben jelent meg. Vegyes tanulmánykötet, az elsőhöz hasonlóan szerkesztett, negyvenkilenc tanulmánnyal, 557 oldalon, német nyelvű összefoglalóval. Megjelenésének helye: Veszprém–Debrecen. A harmadik kötet szerkezetiileg az előzőekkel megegyező. Pécssett jelent meg 2000-ben a Dunántúli Dolgozatok néprajzi sorozat 3. köteteként. A három bevezető és előszó után harmincöt tanulmányt, valamint öt forrásközlést tartalmaz 344 oldalon, német nyelvű összefoglalókkal. A negyedik kötet különböző okok miatt nem látott napvilágot, bár az elhangzott előadások tanulmányok formájában elkészültek, sőt, a szerkesztés sem maradt el, jelenleg még együtt lévén ez az anyag, várja a megjelenést. Az ötödik kötet immáron két kötetben látott napvilágot Veszprémben, 2001-ben. Tekintettel a tanulmányok nagy számára és a szerteágazó tematikára, ettől kezdve tematikus egységekbe szerkesztve jelentek meg a kötetek. Ez az ötödik, két kötetből álló darabja a sorozatnak hat témakört ölel fel: Vallásos ábrázolások, feliratok, szakrális építmények és helyek; Imádságok, szakrális szövegek; A mindennapok és az ünnepek vallássossága; Egyháztörténet, felekezetek együttélése; Népesedési kérdések; Történeti források, forrásismertetések, összesen hatvan tanulmánnyal, német nyelvű összefoglalókkal, 417 + 454, azaz 871 oldalon. A sorozat hatodik darabja ugyancsak kétkötetes. Veszprémben jelent meg 2004-ben, öt tematikus

egységet tartalmazva, jelesen: Egyháztörténet, egyházfegyelem, történeti források, felekezetek együttélése; A mindennapok és az ünnepek vallásossága, szentelmények; Szent szövegek, imádságok, imaalkalmak, szentek tisztelete; Szakrális helyek, építmények, ábrázolások, liturgikus tárgyak, textilek; Napjaink vallásgyakorlata, vallásossága, szakralizáció, deszakralizáció, szórványosodás, szórványhelyzet, népesedési kérdések. A tanulmányok száma ezúttal hetvenkettő, amely 444 + 558, azaz 1002 oldal terjedelmű. Ezzel a kötetel a konferencia résztvevői Lantosné Imre Mária néprajzkutatót köszöntötték hatvanadik születésnapján. A sorozatban a hetedik két kötete öt témakört ölel fel, mégpedig: Vallástörténet, egyháztörténet, kisegyházak; Egyházművészet; Szent szövegek, egyházzene; Vallásos népszokások; Vallásgyakorlás, népi erkölcs, ötvenhárom tanulmánnyal, 482 + 418, azaz 900 oldalon. Újdonságként és költségkímélés céljából CD-melléklettel került kiadásra, amely az illusztrációkat és a zenei anyagot tartalmazza. Ezzel a két kötetel pedig Szacsvey Éva néprajzkutató előtt tisztelgett hatvanadik születésnapján a konferencia. Sajnos, a megjelentetéshez nem állt rendelkezésre akkora pénzüsszeg, hogy az összefoglalók idegen nyelven kiegészíthessék a kötetet. Ezt a hiányosságot vállalni kellett az időben történő megjelenés érdekében. Jelenleg ez a sorozat utolsó darabja, amely 2007-ben látott napvilágot. Megjelenési helye: Sepsiszentgyörgy–Veszprém. A kötetek szerkesztését a következő munkatársak végezték. Az elsőt és a másodikat S. Lackovits Emőke, a harmadikat L. Imre Mária, az ötödiket és hatodikat S. Lackovits Emőke és Mészáros Veronika, a hetediket Szöcsné Gazda Enikő és S. Lackovits Emőke szerkesztették, korrigálták. A kötetek és borítóik tervezése, a CD összeállítása, elkészítése Koncz Pál főrestaurátor munkája. Feltétlenül meg kell említenünk azoknak a munkatársaknak a nevét, akik a szervezésben, a konferencia előkészítésében, valamint lebonyolításában a legodaadóbban vettek részt, hozzájárulva a rendezvény mindenkori sikerességéhez. Így Geiszt Jakabné (Veszprém) múzeumpedagógust, Nagyné Horák Anna (Veszprém) fotótáros-szervezőt és Koncz Pál (Veszprém) főrestaurátort kell kiemelnünk, akiknek nagyon sokat köszönhet ez a konferenciasorozat. A szakmai előkészítő munkát természetesen a néprajzos-muzeológus szervezők végezték, így Gazda Klára (Sepsiszentgyörgy), L. Imre Mária (Pécs), Szacsvey Éva (Budapest), Szöcsné Gazda Enikő (Sepsiszentgyörgy), Mészáros Veronika (Veszprém) és S. Lackovits Emőke (Veszprém).

Amikor megvonjuk a mérlegét az eddigi tanácskozásoknak és a megjelent köteteknek, elmondhatjuk, hogy azok híven tükrözik a Kárpát-medence vallási megosztottságában változatos tájainak nyelvi és kulturális sokszínűségét, mert ekkora területen ennyi nyelv, kultúra, életforma és felekezet egymás mellett és egymással elvegyülve talán sehol máshol nem található meg Európában, ahogy arra a harmadik kötet előszavában Andrásfalvy Bertalan rámuta-

tott. Egyik legfontosabb célkitűzésünket Bálint Sándor szavaival tudjuk legpontosabban meghatározni: „Az egyház egyetemességének fegyelmében, liturgikus rendjében, a hívek szokásaiban és ünneplésében minden népnek, tájnak a maga hagyományait megmutatni, amelyek akkor is élnek és hatnak, amikor az élet már elhaladt fölöttük. A mindennapi élethez kapcsolódó hagyományvilágban rámutatni a vallás legjellegzetesebben kifejeződő közösségképző, tradícióteremtő hatására, egyetemes népéleti megnyilatkozására.” E konferencia- és kötetsorozat talán hozzájárult ahhoz, idézve Erdélyi Zsuzsanna gondolatát, hogy élesebben lássuk és jobban megértsük azt a paraszti életet és hitvilágot, amely az isteni rend meghatározta természeti rendre épült. Viga Gyula szerint ezzel a sorozattal a Kárpát-medencében együtt élő, különböző felekezetű, de közös keresztény gyökerekkel, eltérő liturgiával, másfajta társadalmi szerepvállalással rendelkező, a kultúrában élő ember számára más-más elvárásokat generáló, ám mindezekben igen sok közös vonást és tanulságot hordozó históriájának szintetizáló értelmezését sikerült elvégezni. A különböző ismertetések során a kötetek értékei között hangsúlyozták, hogy bennük árnyalt megvilágításban jelent meg az egyházak világától, a vallási dogmáktól különböző feltételekkel és hatásokra elkülönülő vallásosság népi gyakorlata. Kósa László a kortárs vallási élet néprajzi szemléletű vizsgálatát hangsúlyozottan értékelte bennük, továbbá a konferenciasorozat és a tanulmánykötetek interdiszciplináris érzékenységét, befogadókészségét, ökumenikus, felekezetközi jellegét, amit különösen megőrzendőnek tart.

A következő, vagyis a nyolcadik konferenciára ebben az esztendőben kerül sor október 1–3. között. Ezúttal a „Siloám” Református Központ és Üdülő ad otthont ennek Balatonfüreden. A szervezés szakmai részét, előkészítését S. Lackovits Emőke mellett a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum új munkatársa, Pilipkó Erzsébet vállalta, míg a szervezés technikai lebonyolítását, a tanácskozás sikerességét biztosító előkészítő munkákat, vagyis a szervezés oroszlánrészét Nagyné Horák Anna végzi. Az első körlevelek elmentek. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy már most szépszáma a jelentkezés. Várunk minden érdeklődőt annak reményében, hogy a nehézségek ellenére sem kell megszakítani ezt a sorozatot, sikerül tovább éltetni, ha szakmai elkötelezettség, akarat, önzetlenség és érdeklődés övezi.

Igyekszünk a recenzensek és a konferenciasorozatot értékelők által hangsúlyozott értékeket továbbra is megőrizni, majd átadni a következő nemzedéknek, remélve, hogy változatlanul nyeresége marad és lesz ez a rendezvénysorozat kutatási eredményeivel együtt a magyar néprajztudománynak, hisz az alapozó fázison túljutva, immár erősen építkező jellegű kutatásokról, tanácskozásokról van szó, ahogy ezt Kósa László hangsúlyozta. Talán nem szerénytelenség arra gondolni, hogy a konferencia előadói, a tanulmányok szerzői, e sorozat elindítói, szervezői által megjelölt célnak megfelelően mun-

kálkodtak. Reméljük, hogy ezen az úton, ezt a szellemiséget megőrizve sikerül továbbra is haladni, akkor is, ha majd a következő nemzedék által átvéve folytatódik ez a munka. Továbbra is az a célja ennek a tanácskozásnak és kiadványsorozatnak – Viga Gyula szavaival élve –, hogy „egyszerre tekintsen vissza a tradícióra, a megtartó közösségi gondolatiságra, a kultúrát egészében generáló tudatra, arra a közösséghez tartozásra, ami az egyén, a kultúrát hordozó közösségek és népek megtartója, de ne mulassza el a jelenre és a jövőre vetülő figyelmet sem: a vallásosságban meglévő társadalmi szervező erőt, a világban való eligazodás lehetőségét. Egészében az emberi élet különösségének távlatosságát.”

S. LACKOVITS EMŐKE

**Gyűjteménygondozási stratégia
Néprajzos muzeológusok éves konferenciája
(Lakitelek, 2008. október 13–15.)**

A néprajzos muzeológusok éves konferenciája 2008-ban Lakitelken került megrendezésre október 13. és 15. között. A konferencia a gyűjteménygondozási stratégiák átalakulásának, gyakorlatának megismerését tűzte ki célul, három nagy témakör köré szervezve az előadásokat, amelyek a szerzeményezés, a nyilvántartás és dokumentáció, illetve a raktározás és elhelyezés voltak. Vígh Annamária köszöntését követően Fejős Zoltán bevezető gondolatai a fent említett három témakör mellett a stratégiák értelmezéséhez, kialakításához kapcsolódóan a digitalizáció gyakorlatára és az örökség fogalmára hívták fel a figyelmet. Az első bevezető előadást György Péter tartotta *A világörökség szimptomája – válasz az instabil identitásra* címmel. Felszólalásában a világörökség létrehozásának különféle csoportokhoz és összefüggésekhez kapcsolódó és különféle identitáson alapuló megalkotását hangsúlyozta, eljutva a múzeumoknak ebben a folyamatban való szerepvállalásáig. György Péter a néprajzi gyűjtemények feladatának a stabil társadalmi reprezentáció védelmét, illetve a gyorsan változó kultúrák megragadását tartja. A második bevezető előadás (Fejős Zoltán: *Hálóban – gyűjtemények a múzeumban*) a jelen állapotra hívta fel a figyelmet: a változó körülmények új válaszokat kívánnak a gyűjteménykezelés értelmezésében is, elsősorban a gyűjteményi feladatok összefüggésének tekintetében. Ehhez külföldi példákat is alapul véve, azokat a magyar múzeumügyre vonatkoztatva, bemutatta az elméleti kereteket (gyűjteménykezelési politika, ügyrendi szabályzat és terv). Ebből kiindulva pedig az intézményeken belüli és az intézmények közti teendőket. Az előadó a néprajzi gyűjtemények tekintetében az örökség, modernitás és világkultúra fogalmait mentén a népi kultúra újradefiniálásának szükségességét hangsúlyozta.

A szerzeményezés témakörének keretein belül Horváth Sándor *Nevesíthetők-e a gyűjteményfejlesztés szempontjai?* című előadása a gyűjtemények osztályozásával kapcsolatosan (zárt, fejleszthető, fejlesztendő, hiányzó gyűjtemény) a Savaria Múzeumban kialakított, 13 pontból (pl. tudományos érték, kiállíthatóság, költségek) álló gyűjteménygyarapítási szempontrendszerrel mutatta be, illetve vázolta az ezzel kapcsolatban felmerült problémákat. Csutor István *Népi iparművészeti (és népművészeti) tárgyak néprajzi gyűjteményekben* című értekezése a Néprajzi Múzeum revíziós munkájából kiindulva a népi iparművészet és a néprajzi gyűjtemény fogalmát járta körül, eljutva egy Népi Iparművészeti Múzeum létrehozásának kérdéséig. Lakner Lajos a *Mit ér egy múzeum szerzeményi stratégia nélkül?* című előadásában a Déri Múzeum stratégia nélküli gyűjteménygyarapításának problémáját, gyakorlatát vázolta – felvetve különféle gondolati síkokat, alapvetően az egzotikus és a történeti fogalmát hangsúlyozva. Batári Zsuzsa a Szabadtéri Néprajzi Múzeum épületeihez, tájegységeihez kapcsolódó gyarapítási problémákat, az enteriőrök megépítéséhez szükséges tárgygyűjtések gyakorlatát mutatta be az észak-magyarországi példán, saját tapasztalatain keresztül. Előadása során felmerült a gyűjtött, de ki nem állított/állítható anyag problémája, illetve egyes tárgyfélések kiállíthatóságának kérdése. Tóth Arnold *Venni vagy nem venni? – Gyűjteménygyarapítási stratégia a Herman Ottó Múzeumban* címmel a múzeum gyűjteményi struktúrájának bemutatásán keresztül, a gyarapodási naplók segítségével vázolta a gyarapítás hangsúlyait, hiányait és erősségeit, kiemelve, hogy a gyűjtések közös háttérét a regionalitás elve adja. Részletesebben beszélt a néprajzi gyűjtések háttéréről, statisztikájáról. Frazon Zsófia a minisztérium által is támogatott MaDok-program keretében 2005 óta vásárolt kortárs anyagok bekerülésének módját és az anyagcsoportokat mutatta be röviden, egyes gyűjtéseknél a válogatás szempontjait is vázolta. Emellett kitért a kortárs anyagok feldolgozásának, azok kontextusa értelmezésének szükségességére is, felhívta a figyelmet arra, hogy a muzeológus részéről a feldolgozás egyfajta tanulási folyamat.

A nyilvántartás és dokumentáció című szekció első előadója Bánki Zsolt, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa *Szabványos integrált múzeumi rendszer alkalmazásának szükségessége és feltételei* címmel tartott előadást – azzal az „előszóval”, hogy ő, lévén nem néprajzos, a konferencia „kakukktójása”. Ennek ellenére a jelenlévők számára tanulságos volt a paradigmaváltás szükségességének Bánki által való hangsúlyozása, aki kimondta, hogy az egyoldalúan kommunikált kiállítások ideje lejárt. Ehelyett az információs világ új igényeihez kell igazodni, amit csak a számítógépes adatkezeléssel lehet teljesíteni. Ez pedig nemcsak a megőrzésnek, hanem a közzétételnek is új lehetőségeit nyújtja: a tárgyak akár a világ másik feléről is elérhetővé válnak, önmagukban, vagy virtuális kiállítások formájában is. Az integrált rendszer jelen esetben azon szoftvereket jelenti, amelyek a feldolgozás minden lépésére biztonságos megoldást kínálnak, és ahonnan lehetővé válik a közzététel is. Ezek-

nek a programoknak meg kell felelniük a sajátos igényeknek, adataiknak távolról is lekérdezhetőnek kell lenniük, illetve más rendszerekkel kompatibilisek kell legyenek, azaz igazodniuk kell a nemzetközi szabványrendszerhez. A következő előadásban – *Néprajzi és digitális archívum* – Granasztói Péter megerősítette a digitalizációnak a megőrzésben és kutathatóbbá tételben játszott fontosságát. Hangsúlyozta azonban, hogy ez, a technika gyors fejlődése miatt állandó fejlesztést és képzést tesz szükségessé, valamint kétségeit fejezte ki a digitális források „öröklétével” kapcsolatban, tekintettel arra, hogy például a pénz hiányában nem megfelelően fejlesztett infrastruktúrájánál egyszerűen elveszhetnek az adatok. Tari János a Néprajzi Múzeum filmgyűjteményének mozgóképes digitális adatbázisáról beszélt, ismertetve az eddigi eredményeket a konferencia résztvevőivel. Ezen adatbázis, amely belátható időn belül elérhető lesz a múzeum honlapjáról, az intézmény különböző formátumú, 152 db filmjét öleli fel és teszi könnyen kereshetővé. Mindezt tematikus mutató, illetve a cím, a készítés helye, a szöveggönyv és a rövid ismertetőszövegben való kulcsszavas kereséssel. Szabó Magdolna *Kisebb fotógyűjtemények – funkció, őrzés, felhasználás* című előadásában Szeged, Hódmezővásárhely, Makó és Szentes város fotógyűjteményeinek az összetételéről és megőrzéséről beszélt. A hallgatóságnak sajnos azzal kellett szembesülnie, hogy a nagyszerű anyagoknak általában sem az elhelyezése, sem a leltározása nem megfelelő, a helyzet javítását pedig a munkaerőhiány is nehezíti. A szekció utolsó előadója, Pálóczy Krisztina *A hang és a leltári szám* címmel a Néprajzi Múzeum Népzene-gyűjteményének speciális kihívásával, a „hangok” leltározhatóságával kapcsolatban vetett fel kérdéseket. A gyűjtemény ugyanis tartalmaz hangszereket, irat- és hangzóanyagokat is. Utóbbiakat fonográfhengereken, lemezeken, magnetofon-felvételeken és modern adathordozókon is. Ezek a különböző formátumú dallamok pedig az idők folyamán többfajta leltári rendszerben, eltérő jelzésekkel lettek rögzítve, ami meglehetősen bonyolulttá teszi a gyűjtemény áttekintését, ezt a problémát a gyűjtemény kezelője egy részletes, Excel formátumú listával oldotta meg. A gyűjtemény dallamanyaga digitális feldolgozás alatt van.

A következő előadások egysége a raktározás és elhelyezés problémáira keresett válaszokat. Koncz Pál *Műtárgyvédelem a gyűjteményi raktárakban – Veszprémi örömök és gondok* címmel a városi múzeumban szerzett tapasztalatait osztotta meg. A múzeum sok szempontból jó helyzetben van, rendelkezik a műtárgyak raktározására megfelelően felszerelt épületekkel, ahol restaurátorműhelyeket is működtetnek. Az előadás elsősorban a nemrégien lezajlott műtárgyköltöztetéssel kapcsolatos tanulságokat ismertette. Az *Új textilraktár Kalocsán* című előadásában Romsics Imre, a múzeum történetének rövid ismertetése után az itteni, témájához kapcsolódó tapasztalatait és kreatív ötleteit mutatta be, vetített képekkel illusztrálva. A hallgatóság „kedvence” a fityuláknak lefordított virágcserepekkel való alátámasztása volt. A Néprajzi Múzeum raktározással kapcsolatos nehézségeit és a lehetséges megoldásokat Balázs

György foglalta össze a hallgatóságnak (*A Néprajzi Múzeum mőtárgyainak elhelyezése*). Elsősorban a Kossuth téri épületben a raktározásra és tárgyfeldolgozásra rendelkezésre álló hely maximalizálására, és a mőtárgykörnyezet optimalizálásra vonatkozó szempontokat, eredményeket és terveket ismerhettük meg, mint például a padlástér raktárboxokkal való beépítése, illetve a törökbálinti raktárépület átrendezésének tanulságait. A továbbképzés utoljára elhangzó előadásában – *Elhelyezési gyakorlat a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban* – Kemecsi Lajos ismertette a skanzen mőtárgyraktározási gyakorlatát, a résztvevők némi felmorajlására azzal indítva, hogy a skanzennek nincsenek pénzügyi problémái. Az építkezési és fejlesztési tervek közül megismerhettük az újonnan bevezetett téli nyitvatartás kapcsán felmerülő kérdéseket, mint például az épületekben elhelyezendő falfűtés koncepcióját, illetve az erre az időszakra kihelyezendő mőtárgymásolatok, vagy demonstrációs mőtárgyak kérdését. Fotókon láthattuk az impozáns látványraktárat is.

A továbbképzés harmadik napja szakmai kirándulással telt. A szentesi Koszta József Múzeumban Mód László ismertette az Alfa-program segítségével tervezett és megvalósított fejlesztéseiket, majd a résztvevők megtekintették a múzeum kiállításait, illetve akinek jutott, medvehagymás pálinkát kóstolhatott. Ezután Csongrád következett, ahol a Tari László Múzeumban Szűcs Judit fogadta a csoportot és szintén a múzeum fejlesztéseiről számolt be. Az állandó kiállítás megtekintése után rövid, buszos városnézés következett, majd egy Csongrád melletti, bokrosi tanyán vidám hangulatú borkóstolóval búcsúztak a résztvevők egymástól.

A konferencia anyaga a *Néprajzi Értesítő* 2008-as számában fog megjelenni.

BATA TÍMEA
BIRÓ ANNA

A magyar pálinka Borsodi Madárka II. Gasztronómiai konferencia és fesztivál (Miskolc, 2008. november 10.)

A két évente megrendezésre kerülő *Borsodi Madárka – Gasztronómiai konferencia és fesztivál* második nagyobb témája a pálinka volt. E hungarikum jegyében telt az egész nap, a tudományos előadások mellett a különböző pálinkák kóstolására is lehetőség nyílt, köszönhetően a megjelent támogatóknak és persze a rendezvény fő szervezőjének, Viga Gyulának.

A Miskolci Akadémiai Bizottság székházában lezajlott, *A magyar pálinka* című konferencián szinte minden olyan kutató és más szakember képviseltette magát, aki a pálinkával elméleti szinten (is) foglalkozik. Találkozási

lehetőség volt a néprajzosoknak, élelmezéstudományi és agrárszakembereknek, pálinkafőzdeknek, valamint szimpatizánsoknak egyaránt. Végre nagyobb körben nyílt lehetőség a tapasztalatok, ismeretek kicserélésére, annak reményében is, hogy a magyar pálinka mindjobban ismert és elismert lesz Európa- és világszerte egyaránt.

Viga Gyula köszöntő szavait követően és Kisbán Eszter elnöklése mellett Oroszné Prekop Erzsébet nyitotta meg a konferenciát. A Miskolci Likörgyár Zrt. vezérigazgatója a téma iránti megszállottságáról tanúbizonyságot téve beszélt erről az összetéveszthetetlen italról. Mondanivalója valamelyest összecsengett Panyik Gábornének, a budapesti Corvinus Egyetem tanárának *A pálinka múltja és jelene* című előadásával, amelyben az előadó a mai ideális fogyasztási szokásokra is kitért. Ennek lényege, hogy a 4 centiliteres mértéket kell követni, étkezés közben, kortyolgatva, mint a konyakot, és természetesen mértéktartóan kell elfogyasztani a 40 fokos pálinkát. Ez a sokak számára újdonsággént hallott regula a közönség soraiban többek véleményével nem egyezett. Főként a gyűjtési tapasztalatokkal rendelkező néprajzosok néztek kérdően, mert a magyar paraszti pálinkafogyasztás ezzel szöges ellentétben van: sok esetben a reggeli munkák előtti étkezés egyik első eleme volt a körülbelül 50 fokos ital – különböző, ritkán mért egységben –, és annak „lendületes felhajtását” tartották jónak. Nyilván az ünnepi alkalmak kevésbé jelentettek mértéktartó italozást. A két nézőpont vitája azonban elmaradt, de reméljük, hamarosan érvek és ellenérvek hangoznak majd el e témában is. A kevésbé a népi hagyományokat követő fogyasztási szokásrendszer megalkotása bizonyára egy európaibb szemléletet tükröz és – helyesen – nem a lerészegedés eszközeként tekint a pálinkára, hanem mint egy gasztronómiai ínycsengésre. Azonban a régi paraszti tapasztalatokat sem szabadna figyelmen kívül hagyni.

A témában több könyvet és szakcikket író Balázs Géza a pálinka reneszánszáról beszélt, egyebek mellett arról, hogy több tudományág – például a művelődéstörténet, a néprajz, a nyelvészet – is hozzájárult a magyar pálinka „rehabilitációjához”. Számos rendezvény, konferencia, fesztivál, szervezet, egyesület, üzlet stb. van már Magyarországon, amely ehhez az italhoz kapcsolódik. Előadásának végén pedig a jelenlévőknek beterjesztette a pálinkázó magyar 13 pontban megfogalmazott arany szabályait (lásd az alábbiakban). Ezt követően Páll István mutatta be azt a hét pálinkatáját, táji pálinkát, amelyeket már levédettek. Ezek: a szabolcsi alma, a szatmári szilva, a békési szilva, a kecskeméti barack, a gönci barack, az újfehértói meggy, a göcseji körte. A magyarországi pálinkafőzés történetéből mondott újabb adatokat Szulovszky János, aki ehhez a „fináncérzékeny” témához további lehetséges forrásokat is megnevezett (pl. kereskedelmi és iparkamarai jelentések). Hála József a pálinka néprajzának résztémáiból ragadott ki néhányat. Példákkal egybekötve beszélt a pálinka népi építészeti, népi gyógyászati vonatkozásairól, a szokásokban betöltött szerepéről és megtudhattuk: a pálinka gyakran a néprajzi gyűjtés „segédeszköze” is volt. Knézy Judit 18. századi forrásokon

alapuló érdekes témája – *Egy zsidó pálinkafőző bérlő gondjai a burgonyatermeléssel a Festetics-uradalomban* – zárta a délelőtti ülészakot.

A második részben a pálinka tárolásának és fogyasztásának eszközeiről esett szó. Tóth Arnold a butellákról, butykosokról és az azokon lévő feliratokról beszélt, Veres László pedig a pálinkásüveg formáiról, színeiről, díszítéséről. Őket követte Cservenyák Lászlónak a szatmári szilvapálinkáról tartott előadása – melyet némi látványossággal is fűszerezett, ugyanis bemutatta, hogy az 1978-as pálinka is meggyullad –, majd később Sári Zsolt beszélt a nagykorú cseresznyepálinkáról és a hozzá fűződő tapasztalatairól. Bali János szerzési gyűjtései alapján mutatta be a maradéki pálinkafőzés egyes szokásait. Meg kell említeni, hogy ott 10–15 házra jut egy főző, amelyek közül több kerekese, így könnyen tudják egyik helyről a másikra vinni. A pálinka néprajzához újabb „mozaikkal” Eperjessy Ernő szolgált. A Somogy megyei Szentmihályhegyen éveket töltött, de a *hujákolás, rikoltás* szokására csak tíz esztendő elteltével jött rá, hogy ez egy különleges jelrendszer, amivel a távolabb lakók tájékoztatták egymást, pl. a fináncok jelenlétéről. Balázs György a Schnapsmühle, azaz a pálinkafőző malom rejtelseibe vezette be a hallgatóságot, melyet ő maga több helyen, így például Erdélyben látott. Az előadások sorát Sonnevend Imre erdőmérnök zárta, aki a berkenyéről és az abból készült pálinkáról beszélt, majd Hadobás Sándor főként rudabányai adatokkal alátámasztva a felvidéki bányászok pálinkázási szokásairól osztott meg érdekességeket a jelenlévőkkel.

A rendezvény egy pazar fogadással ért véget a Herman Ottó Múzeum közeli kiállítási épületében, ahol az italválaszték természetesen különféle pálinkákból állt, a még jobb hangulatról pedig az Esztenás zenekar gondoskodott. Köszönet illeti az ételeket és italokat szolgáltató különböző cégeket és magánszemélyeket, illetve a szervezőket (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság, Magyar Néprajzi Társaság, a Miskolci Akadémiai Bizottság Néprajzi Munkabizottsága, Magyar Pálinka Egyesület) is, hogy a rendezvény elérte célját.

A konferencia előadásainak anyaga hamarosan egy tanulmánykötetben is olvasható lesz. Ez alkalomra pedig megjelent egy reprint kiadvány *A pálinkafőzés titka* címmel, mely eredetileg 1839-ben Petz Károly serfőzőmester kiadásában látott napvilágot (Herman Ottó Múzeum–Barnaföldi Gábor Archivum, Miskolc–Budapest, 2008. 54 old.).

Az alábbiakban bemutatjuk a Balázs Géza által megfogalmazott regulát (*A pálinkázó magyar arany szabályai*), amelyet fent említett előadásában ismertetett.*

(1) A jó magyar pálinka gyümölcsből vagy szőlőtörkölyből készült, tökéletesen tiszta, jellegének megfelelő színű, harmonikus illatú és ízű ital.

(2) Jóból jót! Jó pálinkát csak kiváló, egészséges, ép gyümölcsből, gondos cefrekészítéssel és érleléssel, korszerű és kíméletes lepárlással, pihentéssel, érleléssel kaphatunk.

(3) A pálinka készítésének alapfeltétele a türelem: az érlelésre megfelelő időt kell hagyni. Ópálinkának csak a legalább egyéves érlelésű pálinka nevezhető.

(4) Ügyeljünk a pálinkázási alkalmakra! Egy korty kisüstihez szertartásosság kell, apró ünnepélyesség. Pálinkát előítalként (üdvözlés), étvágygerjesztőként (aperitif), ünnepi alkalmakkor (koccintás, köszöntés, búcsúpohár), esetleg desszerthez fogyasszunk!

(5) A különféle pálinkák más és más ételekkel társíthatók. A szárnyasokhoz muskotályos törköly, pulykasülthöz szilvapálinka, az almával töltött kacsához kajszibarackpálinka, vadakhoz feketeribizli-pálinka, a desszertek után ágyon érlelt pálinka dukál!

(6) A pálinkát ne hűtsük, hanem 16–18 Celsius fokon, „középkori szobahőmérsékleten” fogyasszuk, aromája, gyümölcsös íze csak így érvényesül! A poharat azonban szabad hűteni.

(7) Tulipánt formázó (alul öblös, szája felül keskenyedő) üvegkehelyből igyunk, így a pálinka fölött keletkező illatfelhő nem illan el, hanem egyenesen az ember orrába jut. Használhatunk pohárfedőt is, amely megakadályozza az illatok idő előtti elpárolgását.

(8) Ne hajtsuk föl, hanem izlelgessük, „rágjuk meg” a pálinkát! A nedű íze, zamata a száj szegletében, a nyelv alatt, az izlelőbimbók környékén jelentkezik igazán.

(9) Végezzünk szárazpróbát! Miután fölhajtottuk, tegyük félre öt-tíz percre a poharat, majd szagoljunk bele. Ha zamatos gyümölcsillatot érzünk, valódi pálinkával van dolgunk!

(10) Egyszerre legföljebb négy centiliternyi fogyasszunk!

(11) Pálinkáink egyedi ízvilága nemzeti sajátosság. A pálinka mértékletes fogyasztásra való. A pálinka kis mértékben orvosság. Az első pohár a barátságé, a második pohár a vidámságé, a harmadik pohár a gyalázaté.

(12) Ami a franciáknak a konyak, a skótoknak a whisky, az a magyaroknak a gyümölcspálinka. A pálinka megnevezés csak Magyarországon termett gyümölcsből, itt főzött párlatra használható. Amikor fölhajtunk egy ku-

* Balázs Géza a regulát első változatban *A magyar pálinka reneszánsza* címet viselő rendezvényen Osorán, 2008. augusztus 9-én mutatta be, másodszor a miskolci konferencián ismertette 2008. november 10-én.

pica pálinkát és szétárad testünkben az erő, gondoljunk arra, hogy a pálinka egy cseppjében benne van a magyar történelem, a magyar nyelv, a magyar parasztok fáradtságos, verejtékes munkája, ezért a pálinka nemzetösszetartó erő.

(13) Az igazi hungarikum az 50 fokos párlat. Az európai trend a 40 fokos pálinkaké.

MÁTÉ GYÖRGY

20. századi életmódváltozások falun (Szentendre, 2008. november 11–12.)

A közelmúlt változásainak vizsgálata a Szabadtéri Néprajzi Múzeum középtávú tudományos koncepciójának egyik legfontosabb eleme, hiszen a „20. századi falu” épületegyüttes telepítési tervét is erre építve alakítják ki. A 2006-ban elindult négyéves kutatási program (*Falusi építészet, lakáskultúra és életmód átalakulása a 20. században*) félidejében megrendezett tanácskozás a további munka elméleti kereteinek megrajzolását, az eddigi eredmények bemutatását és az új irányok, területek keresését egyként felvállalta. Ennek megfelelően az előadók között a hazai tudományos közélet jeles képviselői bevezető előadásokkal, a kutatási programban részt vevő kutatók, muzeológusok, doktoranduszok, egyetemi hallgatók pedig esettanulmányokkal és poszterekkel vettek részt.

Sári Zsolt rövid köszöntője után, melyben felsorolta a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum irányításával zajló terepkutatás helyszíneit és legfontosabb irányait, Cseri Miklós *A 20. századi építészet, életmód bemutatásának lehetősége a szabadtéri múzeumokban* címmel tartott gazdagon illusztrált, gondolatébresztő előadást. Kiindulópontként megállapította, hogy a Skanzenben a rurális kultúra bemutatása a cél, de már a kezdetektől is jelen vannak, elsősorban Észak-Európában, városias elemek is. A második világháború után megjelenik a paradigmaváltási igény, ennek jegyében megfogalmazódik, hogy a 20. század második felét is be kell emelni a bemutatandó korszakok közé. Fontos szembenézni azzal a ténnyel, hogy egyre távolabb kerül a mai valóságtól a skanzenben bemutatott hagyomány. Az ipari korszak előtti rurális világról nincs tapasztalata a látogatónak, nincs személyes kötődése hozzá. A mostani látogatók számára a „skanzen-élmény” múltba tett utazás. Igaz azonban az is, hogy semmi sem tudja úgy megfogni a látogatót, mintha közvetlen kapcsolatba kerül saját élményeivel. Ez is alátámasztja a közelmúlt építészeti és tárgyi emlékei bemutatásának fontosságát. A ma működő skanzenek számára ezzel párhuzamosan komoly kihívást jelent, hogy fennmaradásuk érdekében turisztikai attrakcióvá kell váljanak, s ebben benne van a bur-

kolt kommercializálódás veszélye és a tárgyi világ megjelenítésében is sok problémát vet fel.

Béres Katalin *Jelenkori gyűjtések és kiállítások a Göcseji Múzeum történeti gyűjteményében* címmel megtartott előadásában arról számolt be, hogy a zalaegerszegi múzeumi kiállításokon a mindennapi élet színtereinek enteriőr-szerű bemutatásával hogyan tudtak érzékeltetni történeti csomópontokat és társadalmi folyamatokat. Az 1956-os forradalom évfordulójára rendezett kiállítások munkahely–lakás–pártiroda berendezésével elevenítették meg a korszakot. A várostörténeti kiállításban pedig, mivel Zalaegerszeg 30 év alatt kispolgári jellegű településből lakosságát megötszörözve ipari várossá vált, egy lakótelepi lakás bemutatásával érzékeltetik ezt a dinamikus társadalmi átalakulást. Sári Zsolt a *Típustervek építkezések és az életmód átalakulásának kapcsolata* című előadásában sorra vette a szociális lakásépítések különböző formáit az 1920-as évektől az 1950-es évekig. Az ONCSA-, a FAKSZ- és a FAGI-házak tívustervei mellett a megvalósult, később átépített, átalakított épületek és lakóik életmódjának kapcsolatát vizsgálta. Gyura Sándor levéltári kutatásai alapján számolt be az Országos Nép- és Családvédelmi Alap házépítési tevékenységéről az egykori Pest-Pilis-Kiskun vármegyében. Magyar Márta a tanyaközpontból létrehozott szocialista falu, a hajdú-bihari Ebes kialakulását, megalakítását mutatta be a megyei napilap cikkei alapján. Neichl Noémi a tívustervek szerint (szintén) Ebesen felépült úgynevezett FAGI-házat ismertette a településen végzett terepmunkájára alapozva. Kotics József előadásában a reprivatizáció kutatásának tapasztalatait összegezve elméleti és módszertani kérdéseket érintett. Felvetette, hogy a mai vidéki településeken zajló társadalmi folyamatok leírására vajon mennyire alkalmasak a néprajztudományban használt, bevett fogalmak? A mezőgazdasági termelést folytató magángazdák tevékenységében felfedezhetőek-e a paraszti mentalitás újjáéledésének elemei, értelmezhető-e ez egyáltalán így? Úgy vélte, a néprajzi-antropológiai kutatásnak is számot kell vetnie azzal, hogy a történelmi parasztság nem létezik többé. A jelen vidéki viszonyainak önálló vizsgálatát sürgette, a fogalmi és módszertani keretek újragondolását szorgalmazva. Az MTA PTI munkatársa, Kovách Imre mondandójának bevezetőjében feltette a kérdést, hogy szükség van-e fogalmi keretek kidolgozására, majd a polgárosodás időben és térben nagyon változó tartalmú fogalmának különböző értelmezéseit ismertette. A továbbiakban a „paraszttalanítás” szóval jelölve azt a társadalmi folyamatot vázolta fel, amely strukturális változást is jelöl: az 1990-es években záródik le az a folyamat, amelyben egy osztály eltűnik. Funkcionális oldalról e fogalom a mezőgazdasági kistermelés hasznából létrejövő gazdagodást a paraszti értékvilág erodálódásaként értelmezi és nem polgárosodásként. Kulturális vonatkozásban a paraszt fogalmához hozzátartozik egy pozitív tartalom, ennek a szétesése történik meg, párhuzamosan a fogyasztásra való átállással. Fontos feladat lenne annak vizsgálata, hogy a globalizáció hogyan hat a kisközösségekre, de erre nincsenek még eszköze-

ink. A „mezőgazdaságtalanítás” fogalma a világ minden területén lejátszódó folyamatot jelöl, ez a vidéki települések népességének gyors csökkenésével jár. Magyarországon ebben a vonatkozásban aszinkronitás figyelhető meg, nem csökken a falusi lakosság, de a parasztihoz már nincs köze. A népi kultúra elemeinek ezzel párhuzamosan megfigyelhető reneszánsza nem köthető a vidéki társadalom polgárosodásához, ezt sokszor a turizmus, a városi lakosság igénye generálja, sokszor a vidéki polgármesterek legitimálásának eszköze. Nyugat-Európában jelentkezik egy „újraparasztozás” mellett érvelő elmélet, amelynek a lényege, hogy a vidéki térhez kapcsolódó csoportok kapják vissza autonómiájukat a globalizációval szemben, van rá igény, hogy ez politikai folyamat legyen. Magyarországon a legnagyobb életstílusváltás az 1960-as években zajlott le – állapította meg Valuch Tibor előadásának elején. Ebben a korszakban a fogyasztás felértékelődik, a megszerezhető többletjövedelmek állnak a változás hátterében. Az informális gazdasággal szembeni tűrészhatár kitágul, megjelenik a fölhalmozási törekvés, de nincs lehetőség valódi felhalmozásra, visszaforgatásra. A korszakra jellemző kettősség ezért a racionális és az irracionális fogyasztás együttes jelenléte lesz. Megfigyelhető erre a gazdasági alapra építve a privátszféra visszaszerzésére való törekvés, az egyéni életvilág fölötti rendelkezés felértékelődése. Ez megnyilatkozott egyfelől a családok áldozatvállalási készségében, például a magánérs ház- és lakásépítésben, valamint a gyermekeik iskoláztatásának támogatásában. Másfelől a mintakövetés formáiban, például a divat térhódításában, amely a politika látóköréből kikerül. A falusi társadalom ekkor válik nyitottá, jelentős a korabeli tömegkommunikáció hatása. A 20. század utolsó harmadában a gazdasági és társadalmi folyamatok hatására felbomlik egy kulturális rendszer az országban, s a mentalításban a gazdasági racionalitás jelentősen megerősödik. A hiánygazdaság jelenléte ellenére jellemző a fogyasztáscentrikusság. A társadalmi érintkezésben a két világháború közötti normák az 1960-as évek végéig hatnak, utána ezek relevanciája megszűnik. A Borsod megyei terepmunka eredményeit, az ott még megtalálható cselédházak szerkezetét, alaprajzi elrendezését, átalakításuk formáit ismertette beszámolójában Kiss Kitti. Kovács Zsuzsanna a Zala megyei Gellénházán végzett kutatása során arra kereste a választ, hogy az olajipar megjelenése (MAORT) milyen hatással volt a falusi gazdaságokra, életmódra. Megállapította, hogy a falu társadalmában az olajipar megítélése kettős: egyfelől sajnálják kisajátított földjeiket, másfelől tapasztalják, hogy jó munkalehetőséget biztosít. Az ipari munkavállalási lehetőség, valamint a nők munkába állásának hatására növekszik a családok munkabérből származó jövedelme, fokozatosan elszakadnak a földtől, s ez a rövidtávra való gondolkodást erősíti. Az életmód vizsgálata terén megállapítást nyert, hogy a kedvező feltételekkel felvehető hitelek segítségével az 1960-as években felépülő gellénházai kockaházakban a lakberendezési tárgyak az iparból származnak. Ugyancsak jelentősen megváltoznak a táplálkozási szokások is ebben a korszakban. Elterjed a bolti kenyér fogyasztása, egyre több

édességet vásárolnak és a bolti száraztészta is fokozatosan beszivárog a háztartásokba, valamint jelentősen átalakítja a főzési szokásokat a hűtőszekrény megjelenése. Legeza Borbála Ebesen és Gellénházán végzett kutatásainak alapján az azonos pontokat és a különbségeket igyekezett megragadni a két egymástól távol fekvő település közelmúltjában, abból kiindulva, hogy a 20. század közepén alapvető változások történtek mindkét település életében. A fokozatosan üdülőfaluvá váló Erdőhorvátiban az őslakosok körében vizsgálta a táplálkozási szokások közül a tartósító eljárásokat Kiri Edit. Megállapította, hogy élnek még a hagyományos tartósítási eljárásokkal (aszalás, füstölés), de a hűtőszekrények, hűtőládák megjelenése alapvetően megváltoztatja ezt a gyakorlatot is. Csurgó Bernadett *A falu építészete és a vidék imázsa* című poszterbemutatójában megállapította, hogy a tradicionális parasztház a vidék szimbóluma, s hogy egy-egy terület érdekérvényesítését jelentősen befolyásolja, hogy milyen imázs elemeket tudnak mozgósítani. A konyhai modernizáció nagyon fontos összetevője a gáztűzhely megjelenése és elterjedése. Szöke Judit beszámolójában apró megfigyelésekből építkező érzékletes képet rajzolt arról, hogy a falusi háztartásokban hogyan használják a gázpalackkal működtetett sütőket, mikrohullámú sütőket. Mazug Zsolt a tisztálkodási szokásokat vizsgálta Gellénházán. A tisztálkodást fizikai értelemben tekinti, megállapítja, hogy kettős rendszerű, mert a személyes igények és a társadalmi norma együttesen határozzák meg kialakult formáját. A tisztálkodás anyagi feltételeinek átalakulása a falu modernizálódásának folyamatában értelmezhető, a lakásvi-szonyok átalakulása egyfajta uniformizálódást is jelent, csökken a falusi és a városi lakások komfortbeli különbsége, az új kockaházakba már fürdőszobát is építenek. A fürdőszobai tisztálkodás technikai körülményeinek megteremtéséhez a felszereltség mellett szükséges a vezetékes víz. A fürdőszoba mint értékközvetítő elem hamar beilleszkedik a falusi mindennapokba. Hortoványi Piroska három településen (Ebes, Kávás, Gellénháza) vizsgálta a falusi társadalomban a gyermek státuszának megváltozását a 20. század második felében. A gyermek számára elkülönített tér, vagyis a gyermekszoba megjelenését az individualizáció jeleként értelmezi, megállapítja, hogy a játékszerek napjainkban gyakran a presztízs reprezentáció elemei.

A konferencia második napjának nyitóelőadását Bartha Elek tartotta a tradicionális hitélet 20. századi változásairól. Elemzésének kiindulópontjaként megállapította, hogy a vallásos élet modelljének megváltozása és a szekularizáció általános európai folyamat. Kelet-Európában a szocialista korszakban a vallásellenes rendszer a szekularizációt felerősítette, a felekezetek térhasználatát korlátozta (például a körmeneteket), a vallás jelentős mértékben visszaszorult a privát szférába. A rendszerváltás után a régi hitéleti formák felújulnak, újak keletkeznek, a lokalitásnak nagyobb a szerepe, mint korábban. A politika és a vallás viszonya is megváltozik, a politikusok vallásgyakorlása olykor az elvárások szintjén is megjelenik. A volt szocialista országokban a politika azáltal, hogy egyes felekezeteket preferál, másokat pedig nem, a fele-

kezetek közötti konfliktust elmélyíti, például az ortodoxok és a görög katolikusok térhasználatért folytatott küzdelmében. A demográfiai mozgások a hitéletben is jelentős változásokat idéznek elő, a tömeges méretű migráció, vagy a cigány lakosság arányának növekedése egy-egy településen belül a helyi vallásmodelleket alapvetően befolyásolja. Általános jelenség a területi kiegyenlítődés, vagyis hogy a korábbi térbeli felekezeti, vallásföldrajzi határok föloldódnak. Az új vallási jelenségek, a tömeges vallásos folklórjelenségek felbukkanása is a korszak jellemzője. Összegezve megállapítja, hogy a 20. század rendkívüli, gyökeres változásokat hozott a hitéletben.

Miskei Rita kutatási beszámolójában a vallás közösségformáló erejét vizsgálta a poszt szocialista korszakban három településen (Kávás, Gellénháza, Ebes). A szocialista korszakban kialakultak az egyházi szertartásokkal párhuzamos ünnepségek: keresztelő-névadó, esküvő–KISZ-esküvő. A vasárnap mint a társadalmi kapcsolatok megerősítésének ideje veszített jelentőségéből, mert az emberek a háztáji gazdaságokban csak hétvégén tudtak dolgozni. Napjainkban új kihívás az egyházak számára a közösségteremtés. Égő Áron a lokális identitás alakulásával kapcsolatban a napjainkban tapasztalható jelenségeket a Káváson, Erdőhorvátiban és Ebesen végzett terepmunka tapasztalatai alapján összegezte. Kérdésselvetése arra vonatkozott, hogy az egyes intézmények hogyan válhatnak a közösségi élet részévé, s hogy a helyi tradíciók miként válhatnak, akár a tudatos hagyományteremtés szándékával, a lokális identitás részévé. Varga Andrea a kutatott két zalai település, Kávás és Gellénháza példáján a művelődési házak szerepét vizsgálta a falusi kulturális életben, s megállapította, hogy a közösségi életnek is fő szervezői napjainkban. Az ebesi civil szervezetek tevékenységét, a hagyományteremtésben játszott szerepüket Mogyorósi Ágnes kutatta. A falunapok szervezése mellett a turizmust fellendítő programok kitalálására is törekszenek. Ilyen például a „csuhélesztivál” terve. A közös programok szervezése által oldódhat a feszültség az őslakók és a betelepülők között, akik az előbbiek szerint csak alvó településként használják a falut. Vajda Sándor a sport, a sportélet jelentőségét mutatta ki Ebesen és Gellénházán a szocializmus éveiben, ami összefüggésben állt az erős felülről irányítottsággal, hiszen pártirányelv volt a sport támogatása. A nagyobb debreceni klubok szakosztályai dolgoztak ezen a településen, az országos tömegsportrendezvényeken rendszeresen részt vettek az ebesiek. A rendszerváltás után a csökkenő állami támogatás következtében egyesületek szűntek meg. Napjainkban az anyagi nehézségek és az utánpótlás kérdése a legnagyobb gond, a fejlesztéseket helyi összefogással próbálják megvalósítani. Bereczki Ibolya tiszazugi terepmunkájáról számolt be, melyben a toldott családi házak bővítésének különböző módjait tárta fel, megállapítva, hogy a vizsgált „kockaházak” alaprajzi elrendezését az irracionális méretek (pl. főzőfülke) és a funkció nélküli terek egyként jellemzik. Bali János két településen, Szokolyán és Kisapostagon a falusi lakóudvarokat vizsgálta. Megállapította, hogy az 1960-as években a fogyasztási javak minőségé-

nek emelkedése és a felhalmozás lehetetlensége magával hozta a lakókörnyezet presztízs funkciójának növekedését. Ennek jele többek között az, hogy a falvakban az előkert szerepe megnő, megjelennek a virágoskertek a kerítés előtt is, megnövekszik az örökzöldek szerepe. A falvakban a presztízs építkezések, az emeletes házak felhúzása a polgárosultabb életfeltételek lehetőségét jelenti, a homlokzatszíntésben a vakolatdíszek mellett feltűnnek a hivalkodó színes csempék, tükrök. A lakóudvarokon belül a játszókertek megjelenése a gyermek családon belüli szerepének megváltozását mutatja. Halák Emese Erdőhorvátiban végzett alapos terepmunkájának – 300 kerítést dokumentált a faluban – eredményéről számolt be előadásában. Megállapította, hogy a kerítéseknek három meghatározó funkciója van: a határjelölés, a védelem és a presztízs. A vizsgált kerítéseket fizikai tulajdonságaik alapján sorolta alaptípusokba (alapanyag és a készítés technikája). A különböző korszakokban épített kerítések más-más jellegzetességet mutatnak. Az 1950-es évek előtt készületeket a praktikum jellemzi, elsősorban határjelző funkciójuk van, a Kádár-korszakban már felismerhető a presztízs funkció, az önkifejezésre, az esztétikumra törekvés, az 1990-es évekre jellemző a fakerítések divatja és megerősödik a védelmi funkció. A falun belül a kerítések a normakövetés és az önkifejezés eszközei is, valamint nonverbális kódokat is hordozhatnak.

A konferencia záróaktusaként Szőke Judit, Vajda Sándor, Neichl Noémi, Mazug Zsolt, Hortoványi Piroska, Svidrán Éva, Égő Áron és Molnár Fanni mutatták be a vizsgált településeken végzett terepmunkájuk eredményeképpen elkészített posztereiket.

MAGYARI MÁRTA

A Nemzetiségi Szakosztály felolvasóülése (Baja, 2008. december 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya és a bajai Türr István Múzeum közös rendezésében 2008. december 3-án, a 80 éves Mándics Mihály és a 80 éves Kishegyi Simon tiszteletére, felolvasóülésre került sor a bajai múzeumban. Előbbi érdemeit Horváth Sándor, míg utóbbi kiemelkedő munkásságát Eperjessy Ernő méltatta.

Mándics Mihály a Bács-Kiskun megyei Csávolyon született bunyeváchorvát családban, ma is ott él. Munkássága nagy részét pedagógusként töltötte el szülőfalujában és az ottani iskola igazgatójaként ment nyugdíjba. Közben volt országgyűlési képviselő és több éven át a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének főtitkára. Néprajzi, honismereti munkássága is elsősorban Csávolyhoz kötődik. Több, mint hatvan éve gyűjti, publikálja a község helytörténeti és néprajzi adatait. Mintegy 15 tagú sorozatban jelentette

meg a *Csávolyi krónika* köteteit (*Fejezetek Csávoly község történetéből; A csávolyi bunyevác-horvátok története; Csávoly az évezredben stb.*). Évtizedekig volt az Országos Honismereti Bizottság tagja. Bács-Kiskun megyében ő hozta létre az első falumúzeumot Csávolyon.

A másik ünnepelt, Kishegyi Simon, német nyelvű családban született Nemesnádudvaron. Német származásuk miatt 1947-ben szülei vagyónát elkobozták, ő csak nehézségek árán lehetett pedagógus. Kezdő pedagógusi pályája szülőfalujában kezdődött, majd innen ment nyugdíjba (ő is) mint iskolaigazgató. Egész életében hűséges szülőfalujához, ma is ott lakik. Kiváló szervező, sportoló. 1964-től a Bajai járás Hazafias Népfront Bizottságának titkára, később Bács-Kiskun megye Oktatási Bizottságának elnöke. Ezekben a munkakörökben nemcsak saját faluja, hanem elsősorban a Bajai járás, majd az egész megye magyar és nemzetiségi honismereti, népművészeti életének szervezője és irányítója. Magyarországon ő alakította meg az első német hagyományörző táncsoportot Nemesnádudvaron. 1955-ben ő volt az egyik szervezője a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének, valamint Ifjúsági és Kulturális Bizottságának tagja, majd elnöke volt. Az első Duna Menti Nemzetközi Folklorfesztivál egyik szervezője, a Bácska Népművészeti Együttes létrehozója stb. A *Felszállott a páva* című magyar népdalmozgalom keretében egyik szervezője a *Reicht Brüderlich die Hand* német népi kórusmozgalomnak. A német honismereti kutatások egyik jeles képviselője és támogatója. Habár nem publikál, megyei és országos szervezői, mentori munkássága miatt az egész megye tisztelettel tekint rá. Honismereti és néprajzi gyűjtéseinek összegező kötete kiadás alatt van.

A program második részében Ferkov Jakab *A duda és a tambura szerepe a mohácsi sokácok életében*; Bereznai Zsuzsa *A nagymamám konyhája (Mezőberényi sváb ételek)*; Kothencz Kelemen *A tambura bajai hagyománya*; Schön Mária *Gyógyító erejű növények Hajóson*; Grin Igor *Azonosságok és eltérések két magyarországi országvédő délszláv etnikum népköltészetében*; Sz. Körösi Ilona *Sokszínű kultúránk – honismereti örökségünk* című előadása hangzott el.

Végül Eperjessy Ernő a bajai származású és kalandos életű Jelky András és Türr István mellett, egy eddig ismeretlen, Bajáról elszármazott világjáróra, Szilágyi Józsefre hívta fel a város és a helyi múzeum figyelmét. Szilágyi József mint gyógyszerészhallgató vett részt a '48-as háborúban Kossuth hadseregében. Később Garibaldi mellett harcolt az olasz szabadságharcban, azt követően Amerika észak–dél háborújában küzdött, majd a török hadsereg egészségügyi tisztjeként Szíriában, Görögországban tevékenykedett. Végül Vidinben alapított családot. Érdemei közül – sok egyéb mellett – kiemelkedik még, hogy Bulgáriában ő nyitotta meg az első európai szintű patikát, és ugyanitt színházat is szervezett.

Az ünnepi felolvasóülést nagy érdeklődés kísérte, amelyen Baja város és Bács-Kiskun megye múzeumainak képviselői mellett a két ünnepelt nagyszámú tisztelője is részt vett.

EPERJESSY ERNŐ

Építészet és emlékezet
Harkai Imre-emlékkonferencia
(Topolya, 2009. január 10.)

2004 januárjában tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából Harkai Imre építészmérnök, néprajzi szakíró, a vajdasági magyar népi építészet kiváló kutatója. A szomorú évforduló apropóján a szabadkai székhelyű Kiss Lajos Néprajzi Társaság (KLNT) tematikus konferenciát rendezett, melyet az elhunyt munkásságának szentelt.

Bábi Attila, Topolya város polgármestere arról beszélt, hogy milyen fontos szerepet töltött be Harkai Imre a település építészeti arculatának megőrzésében és az átalakulás folyamatának a hagyományokkal való összeegyeztetésében. Mint mondta, olyan szakember volt, aki rugalmasan tudta kezelni a folyamatokat és azokból lehetőség szerint mindig a legjobb városképi megoldásokat hozta ki.

Papp Árpád, a KLNT elnöke bevezetőjében az emlékkonferencia szervezésének körülményeiről és Harkai Imre tudományszervező tevékenységéről szólt. Slobodan Jovanović újvidéki építészmérnök, aki az újvidéki építészmérnökök szaklapjának alapítója és szerkesztője volt és több tanulmányát adta közre Harkainak, a tervezőmérnök Harkai Imre kulturális küldetéséről tartott előadást. Többek között kiemelte, hogy fontos missziót teljesített a két kultúra, a szerb és magyar közötti közvetítő szerep felvállalásával. Csorba Béla a temerini helytörténeti–néprajzi kutatásokról és azokban Harkai kutatóként vállalt szerepéről tartott előadásában hangsúlyozta, hogy a terepmunkák eredményeként felszaporodott anyagból helyi kezdeményezésre lett kötet. Az 1970-es és 1980-as években még nem segítette a hatalom a lokális kutatásokat, de már eltúrte azokat. Mindezek dacára, a *Temerin népi építésze* kötetként példa lett és megjelenése után elindította az építészeti tárgyú kutatások sorát. Dévavári Beszédes Valéria Harkai Imrének a tájházmozgalomban betöltött szerepét elemezte áttételesen, annak hatását vizsgálva. A topolyai tájház példájához-modelljéhez hasonlította az ezredforduló körüli években kibontakozó és egyre terebélyesedő teremtő igyekezetet. Cservenák Pál a Topolyai Múzeum létrejöttének körülményeit mutatta be és a folyamatban Harkai Imre szerepét elemezte. A többnemzetiségű közösségben – mint azt előadásában hangsúlyozta – egyedül Harkai volt, akiben megbízott minden oldal, és akinek

Harkai Imre sírjának megkoszorúzása
(Fotó: Gyantár László)

elfogadták szakmai kompetenciáját. Így volt a múzeumalapításkor és a város monográfiájának megíráskor is. Tóth Vilmos építész mérnök pályatársaként választotta fel a szabadkai technikumi és a belgrádi egyetemi éveket. Mint elmondta, mindkét tanintézmény valamilyen módon alma mater szerepet is betöltött, de amíg a szabadkai évekre az otthonosság volt a jellemző, addig Belgrádból már ez utóbbi hiányzott.

A konferencia második részét Balassa M. Iván vezette be, melyben a teoretikus Harkai Imre egyik legjelentősebb munkájáról, a házrendszerek szerepéről a magyar népi építészetben hallhatott a nagyszámú közönség elemző-értelmező előadást. Valkay Zoltán a maga mögött nagy úrt hagyó ember tervezőmérnöki munkásságára emlékezett. Azt vizsgálta, hogyan mentette át a népi építészet elemeit a modern épületekre. A funkcionalitás és a díszítés miként jelent meg kollázsos építészeti technikájában. Voigt Vilmos Harkai Imrének a magyar szemiotikai kutatásokban betöltött szerepét elemezte, kiemelve az építészeti szemiotikában felmutatott eredeti látásmódját. Klamár Zoltán Harkai strukturalista építészetszemléletét és kérdőíves kutatási módszerét mutatta be két terepmunka, Adorján és Martonos példáján. Papp Árpád előadásában a tudományszervezői tevékenységét elemezte, bemutatva Harkai Imrének a vajdasági magyarok néprajzi atlaszában betöltött szerepét.

Két portréfilmből láthatott részletet az érdeklődő közönség, majd a szervezőbizottság elnökeként Klamár Zoltán mondott zárszót. Főként az életművel szembeni adósságokat sorolta, kiemelve, hogy a volt barátok, pályatársak feladata Harkai Imre szellemi örökségének feldolgozása, a hagyaték kutathatóvá tétele és nem utolsósorban megismertetése a tudományos világgal.

A nap végén, a város nyugati temetőjében a résztvevők koszorút helyeztek el az elhunyt sírjánál. A rendezvény megszervezését és lebonyolítását Topolya Város Önkormányzata és a Szülőföld Alap támogatta. Remélhetőleg – legalábbis a szervezők szándéka ez – az elhangzott előadások kötetben is napvilágot látnak.

KLAMÁR ZOLTÁN

**Társadalomkutató műhelyek
a mai Magyarország szomszédságában I.
Fórum Kisebbségkutató Intézet, Szlovákia
(Szolnok, 2009. február 4.)**

Együtt vagy egymás mellett? Talán ezt az alcímet is adhattuk volna annak a tanácskozásnak, amelyre 2009. február 4-én a szolnoki Damjanich János Múzeum konferenciatermében került sor. A konferencia témája egy társadalomkutatással foglalkozó szlovákiai tudományos műhely, annak bemutatkozása volt, és a *Társadalomkutató műhelyek a mai Magyarország szomszédságában I. – Fórum Kisebbségkutató Intézet, Szlovákia* címet viselte. A bemutatkozás a szolnoki Damjanich János Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya közös rendezvényeként valósult meg, levezető elnöke a szakosztályi elnök, Bárh János volt.

A rendezvény – remélhetőleg rendezvénysorozat – nem titkolt célja választ adni arra a kérdésre, összeérnek-e – problémafelvetés, módszertan, megoldás tekintetében – a magyarországi és a határon túli magyar tudományos műhelyek eredményei – legalábbis olyan esetekben, amikor mindét típusú intézmény kutatási témáját a mai Magyarország határain túli magyar közösségek jelentik. Azaz: hogy látják a tudományos eredmények tükrében az említett közösségek egymást és önmagukat. (Továbbgondolva a problémát tulajdonképpen arra is választ kéne kapnunk vagy legalább keresnünk, hogy a határok megnyitása, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás meghozta-e azt az eredményt, amit a tudományos munka „áramlásától” reméltünk – különösen mi, magyarok, tekintve egyedi széttagoltságunkat.)

A Fórum Kisebbségkutató Intézet bemutatkozásának talán túlságosan is leegyszerűsített végeredménye nem a széttagoltságot, nem a szándékos elzárkózást bizonyítja, de tagadhatatlanul tanúskodik a különfejlődésről (ez a

Liszka József az előadását tartja

konferenciának is egyik kulcskifejezése lett). Az intézet 1997-ben jött létre, több mint egy évtizedes múltja van. Igazgatója, Tóth Károly bemutató előadásában előzményként utalt az 1930-as évek Csehszlovákiájában létrejött tudományos és művészeti társulásra, a Masaryk Akadémiára. A Fórum Kisebbségkutató Intézetnek nem „rokona” az említett szerveződés, de a csehszlovákiai magyarság civil önszerveződésének akkor is korai párhuzama, ha az egy konkrét elnöki pénzadományból született. A szocializmus évtizedei a lappangva, rejtve létező szerveződések nem engedték működő erőkké válni.

Az intézet, jóllehet 1997-ben, nem a szocializmus idején alakult, szintén nehéz körülmények között, állami támogatás nélkül kezdte meg működését. A szlovákiai magyarság tudományos kutatásának ma sincs állami fenntartású intézménye. Működésének alapfeltételeit kezdetben nyugat-európai alapítványi támogatások, ma uniós pályázatok és kisebb, de lényeges részben magyarországi támogatások teremtik meg. A kutatási céljait tekintve nagyvonalakban két alaptevékenységre épít: dokumentáció és publikálással is járó tudományos igényű kutatási programok. Mindehhez nélkülözhetetlen alapot teremt a két fő cél megvalósítását lehetővé tevő szervezői tevékenység. Igyekszik, különösen a dokumentáció tekintetében a teljes szlovákiai magyarság életéről áttekintést szerezni.

A somorjai központ mellett a következő részlegekkel működik:

- Jelenkutatás és magyarságkutatás;
- Etnológiai Központ (Komárom);
- Bibliotheca Hungarica;
- Szlovákiai Magyar Levéltár;
- Digitalizálás és Internetes Adatbázisok Központja;
- Interetnikus Kapcsolatok és Nemzetközi Együttműködés.

Az intézménynek 17 tudományos munkatársa, 9 könyvtári, dokumentációs és adminisztrációs munkát végző munkatársa és 13 külső munkatársa van. Hagyományos kiadványai mellett egyre nagyobb szerepet kap honlapja (www.foruminst.sk), amelyből mind az intézet szerkezete, mind eredményei, aktualitásai megismerhetők. Tóth Károly intézetigazgató e részletek ismertetése mellett hangsúlyozta azoknak az adattáraknak, dokumentumgyűjteményeknek a jelentőségét, amelyek egyrészt a csehszlovákiai magyarság korábbi

története során képződtek, másrészt az utóbbi két évtizedben váltak létfontosságú kordokumentumokká, a legújabb kori történeti kutatások nélkülözhetetlen forrásává (pl. politikai pártok programjai). A saját kutatási eredményeit át- meg átszövi az a ma már egyre sűrűbb, az interneten is elérhető adatháló, amely a szlovákiai magyarság teljes egészére vonatkozó, többféle adattípusból, több időmetszetből, teljes települési és népesedési viszonyokra épülő tényanyagból alakult rendszerré (pl. kronológia, rendezvények, települések, fotók, képeslapok).

Liszka József, a Fórum Kisebbségkutató Intézet egyik fontos részlegét, az igazgatásával működő Etnológiai Központot mutatta be. Kiadványai és kutatási programjai révén a központ élő kapcsolatban áll a nemzetközi néprajzi (etnológiai) kutatásokkal, eredményei azok között is jelentősek. A kutatási programok között kiemelt jelentőséggel bírnak azok a témák, amelyek a legújabb jelenségeket igyekeznek rendezetten számba venni. Ide sorolható például a temetők, a sírjelek kutatása – ennek eredményeiről L. Juhász Ilona számolt be. A több könyvsorozatot, évkönyvet életben tartó intézmény arculatában külön hangsúlyt kapott a kutatási témaként egyre népszerűbb, ám nem mindig tudományos igényvel kezelt szakrális kisemlékek problémaköre. Az Etnológiai Központ egyik figyelemre méltó sikere a Szakrális Kisemlék Archivum kiépítése, a témakör kutatási módszerének tisztázása, a terminológia kidolgozása. Az Etnológiai Központ e témában született eredményei nemzetközi viszonylatban is mintaadók.

A Fórum Kisebbségkutató Intézet bemutatkozását hozzászólások követték. Bartha Elek, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének vezetője emlékeztetett a debreceni tanszék szlovákiai magyar tájakat kutató munkájának több évtizedes múltjára, amely egyben a mai Fórum Kisebbségkutató Intézet munkatársaival is – noha korábban más intézményi keretek között – több évtizedes szakmai együttműködést jelent. Szabó László, a szolnoki múzeum nyugalmazott munkatársa, debreceni egyetemi tanár a szolnoki múzeum tudományos tevékenységének a szlovákiai magyar vidékek kutatásában elért eredményeiről szolt.

A délután folyamán Dénes Zoltán néprajzkutató, egyetemi tanár, plébános nyitotta meg a múzeum Folyosó Galériájában az Etnológiai Központ szakrális kisemlék témájú fotóiból készült, „*Állított keresztényi buzgóságbul...*” című kiállítást. A már több magyarországi múzeumban és egyéb intézményben is bemutatott szakrális kisemlékanyag nem pusztán a fotó mint dokumentáció miatt értékes, hanem azért is, mert – néhány példával szemléltetve – a feldolgozás menetét, a nyilvántartásba vétel módját, a közzététel változatait is megmutatja a látogatóknak.

Nem biztos, hogy a konferenciával sikerült választ adni a kutatás viszonylatában az „együtt vagy egymás mellett?” kérdésre, de az bebizonyosodott, hogy az egymás tevékenységének megismerését lehetővé tevő hasonló alkalmak a kutatásnak hasznára válnak.

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumát Balassa Iván (1917–2002) Európa-hírű agrártörténész, múzeumi szakember és néprajzkutató, az intézmény főigazgató-helyettese alapította 1962-ben. Mindmáig tudományosan a legfeldolgozottabb, legismertebb múzeumi közgyűjtemény, amelyről számos cikk és tanulmány jelent meg,¹ illetve amelyik anyagát felhasználva számos kiállítás, tudományos rendszerező munka valósult meg. A létrehozásával az volt a cél, hogy olyan gyűjtemény szülessen, ami mind a tudományos kutatást, mind a közművelődési feladatokat messzemenően kiszolgálja, ellátja. Így a Munkaeszköztörténeti Archívumban két nagy gyűjteményi rész került kialakításra: a magyarországi múzeumokban őrzött mezőgazdasági munkaeszközökről (mind néprajzi, mind régészeti tárgyakról) készített leírókartonok és fotók, illetve az ikonográfiai ábrázolások gyűjteménye a legkorábbiaktól napjainkig.

A Munkaeszköztörténeti Archívum témaköre felöleli a régészeti koroktól napjainkig a mezőgazdasági munkaeszközök teljes körét, tematikus és szakmai bontásban. A kutatást szakmutató, földrajzi és ikonográfiai gyűjteményi szerzői és szakmutató segíti. A kutatásszolgálat kétnyelvű, magyar és német, de angol és orosz nyelvű tájékoztató és magyar–német nyelvű szakmutató is rendelkezésre áll. A kutatható, beletárolt tételek mennyisége (leírókartonok és rajtuk a filmnegatív számmal megjelölve): 106 000 darab. A ha-

---

¹ Balassa, Iván–Regius, János: Europäische Zusammenarbeit der Archive zur Geschichte landwirtschaftlicher Arbeitsgeräte. *Agrártörténeti Szemle* 1964, Supplementum; Balassa Iván: Nemzetközi megbeszélés a munkaeszköztörténeti archívumok kérdéséről a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1964. 267–272.; Balassa Iván: Das Archiv für Geschichte landwirtschaftlicher Arbeitsgeräte des Landwirtschaftlichen Museums in Budapest. In *Arbeit und Gerät in volkskundlicher Dokumentation*. Reg.: Hansen, Wilhelm. Münster, 1969. 109–114.; Balassa Iván: Gondolatok a munkaeszközök történetének kutatásáról. Tíz éves a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma. *Ethnographia* LXXXIII. (1972) 584–589.; Csoma Zsigmond: A munkaeszköz kutatás és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma. *Agrármuzeológiai Füzetek* II. Bp., 1981. 42–70.; Csoma Zsigmond: A Munkaeszköztörténeti Archívum és a Georgikon Majormúzeum évfordulója. In *Arator. Dolgozatok Balassa Iván tiszteletére*. Bp., 1987. 15–19.

sonlóan nagymértékű gyűjtést a jelenkori költségvetési, személyi és gyűjteménygyarapítási problémák leállították, sajnos hátráltatják.

Az elsőként megalakuló múzeumok mindent gyűjtöttek raktáraikba, alakuló gyűjteményeikbe. Magyarországon tudatosan legelőszőr Reguly Antal (1818–1858) gyűjtött néprajzi tárgyakat, közte mezőgazdaságiakat is. Rajta kívül Xántus János, Herman Ottó, Pápai Károly, Vikár Béla, Fenichel Sámuel és követője, Bíró Lajos, a Zichy-féle expedíció etnográfusa, Jankó János gyűjtései szaporították jelentősebben a tárgyak számát. A gyűjtés anyaga első tudományos rendezésének és felállításának nehéz munkáját a korabeli Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának két tisztviselője, Semayer Vilibáld igazgató-őr és Bátky Zsigmond múzeumi őr végezték el.

A múzeumi gyűjteménytárak néprajzi tárgyainak gyarapodása azonban újabb keletű volt a századfordulón, mert csak ekkor erősödött meg az a meggyőződés, hogy ezek a múzeumi gyűjtemények és tárlatok a nemzeti kultúrának mennyire elsőrendű szereplői és bizonyítékai. Ugyanakkor a századforduló múzeumi szakemberei már szembesülhettek azzal, hogy egyes paraszti tárgyak, eszközök már a szemük előtt kerülnek ki a mindennapi használatból és szorulnak a felejtés, a használaton kívüliség perifériájára. Ahogy megfogalmazták: „korunkban támadja gyűjtésük objektumait a haladó művelődés a legpusztítóbb erővel. A népelet viszonyai rövid időn nagyon megváltoztak, s e metamorfózis szükségképpen áldozatul kívánja azokat a tárgyakat, melyeket a régi élet föltételei hívtak életre. Az eke alá fogott pusztákkal együtt vesznek el a pásztorélet és használati tárgyai, a vízszabályozás kiirtja a kishalász szerzőkésztségét, a gözekével dolgozó mezőgazdaság sutba veti a primitív földművelés elavult eszközeit. De sokat kiirt az egyre fejlődő gyáripar is, amely olcsón és tetszetősen termeli, a közlekedési eszközök terjedésével a perifériáig elérő kereskedelem pedig a házába szállítja a népek szükségleti tárgyait s így kiszorítja mindazt, amit az elszigeteltség magából a nép lelkületéből fakasztott. Lassan-lassan kicserélődik így a színtelen egyetemes jellegű tárgyak tömegével mindaz, ami a múltra nézve jellemző volt.”

Gyulai Pál a *Budapesti Szemlé*ben Herman Ottó egy cikkét kísérő sorában azt írta, hogy a tárgy, az eszköz eltűnésével a magyar szókinccs is szegényedik, de elvesz mindaz az ismeret, tudás, tapasztalat, ami a tárgy szóval megnevezett fogalma köré tapad, és amit a paraszti tudásban az évszázadok gyarapodó ismeretével hordozott a fogalom, a tárgy neve. A képletes megfogalmazása szerint ez a pusztulás „pedig olyan, mint az, amely a történeti korszakot akkor éri, amidőn a tűzvész levéltárakat hamvaszt el”.

Intő szavukat felemelték a korabeli szakemberek az eltűnő tárgyak-tárgyegyüttesek érdekében, mégpedig eredményesen, mert a századfordulón kiteljesedő múzeumi tárgygyűjtéssel jelentős tárgyi együttest mentettek meg a múzeumi gyűjtemények számára. Magyarország a többi kelet-közép- és délkelet-európai agrárparaszti társadalmait tükröző múzeumi tárgygyűjtemények szempontjából nem állt ekkor már rosszul. Ebben a tekintetben csak a nyugat-

keleti és észak–déli irányban haladó modernizáció, az újkori nyugat-európai technikai-forradalom eszközvívmányaitól kevésbé érintett keleti és délkeleti területek, Oroszország és a Balkán-félsziget állt jobb helyzetben az eredeti paraszti tárgyak és eszközök megmaradása, használata tekintetében.

A tárgygyűjtés fontossága mellett az adatolást, a pontos elnevezést, az eszközök és a paraszti használati tárgyak részei terminológiájának rögzítését is kívánatosnak tartották. Bellosics Bálint a század elején ezt írta: „De a tárgyak összegyűjtése önmagában még nem elégséges. Szükséges, hogy velük együtt jegyzőkönyvbe kerüljön az egész tárgynak, s lényeges részeinek fonétikusan (kiejtés nyomán) lejegyzett neve, legapróbb részletére kiterjedő leírása, használatának módja, díszítési technikája, azzal együtt, hogy mely nemzetiség kezén élt, hol (község, megye) és mikor.”² A néprajzi gyűjtés „társadalmatisztát” – a néppel érintkező értelmiségiek aktivizálását – célzó kalauz nem magának Bellosicsnak az erőfeszítéseiből és muzeológusi tapasztalataiból sarjadt. Nem úgy született, mint néhány évvel korábban a keszthelyi múzeumszervező, Sági János hasonló célú és tartalmú útmutatója, a *Néprajzi kincseink gyűjtése* című füzet.

Bellosics Bálint, Sági mellett a másik zalai néprajzi tárgygyűjtő, Keszthelytől nem messze, Rédcisen, 1867. október 10-én, jómódú kisbirtokos családban született. Szintén a néprajzi intézmények megszerveződésének és a hagyományok pusztulásának évtizedeiben kötelezte el magát a népelet gondos számbavételével és megőrkítésével. Akkor tehát, amikor a legkülönbözőbb kutatók és nagyszámú lelkes amatőr szegődött a nemzeti kultúrkincsnek tekintett népi-paraszti kultúra értékeinek megmentésére. Bellosics kezdeti érdeklődésének továbbfejlesztésében Herrmann Antalnak volt döntő szerepe. A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezőjeként és az első magyarországi néprajzi folyóirat szerkesztőjeként is következetesen képviselte a politikai nacionalizmustól független magyar nemzetiségi néprajzi kutatások eszméjét. Herrmann 1883-ban helyezték Budára, az I. kerületi állami tanítóképző intézetbe némettanárnak, ahol Bellosics a növendéke volt. Kapcsolatuk barátsággá érett, de mindvégig megmaradt olyan tanár-tanítvány kapcsolatnak, amelynek a néprajzi gyűjtésekkel kapcsolatos konzultáció jelentette a konkrét tartalmát.

Mindketten Bátky Zsigmonddal, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya munkatársával is baráti és munkatársi kapcsolatot tartottak fenn. Kapcsolataiknak komoly szerepe lehetett abban, hogy mind Sági János, mind Bellosics Bálint vállalkozott a néprajzi tárgygyűjtést segítő útmutató elkészítésére. Bellosics ezen felül Bátky nagyszabású útmutatójának elkészítéséhez is kiegészítő adatok közlésével járult hozzá. Életrajzírói szerint elkötelezett és

² Bellosics Bálint munkásságához és tevékenységéhez vö. *Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére*. [Reprint]. Bp., 1992. Szerk.: Hála József. Az utószót írta: Szilágyi Miklós.; Szilágyi Miklós: Szándékok és eredmények a vidéki múzeumok néprajzi gyűjtésének megalapozásában (1920 előtt). *Ethnographia* CI. (1990) 1–50.

szenvedélyes pedagógus volt Zomborban, de korántsem az akkortájt természetes tanítás és nevelés értelmében. Néprajzi gyűjtésre ösztönözte tanítványait, mert ezt is a falusi tanítók kötelességei között tartotta számon. S nemcsak azért hangoztatta a gyűjtés fontosságát, mert fel akarta fedeztetni velük a népi kultúra szépségét és tudományos jelentőségét, hanem azért is, hogy a parasztsággal, a vidéken élőkkel való folyamatos és elmélyült kapcsolatok révén fogékonyabbá váljanak az életmódbeli, társadalmi problémák iránt. Sági János hasonló módon, egyféle szociális érzékenységgel rendelkezett, amit az újságcikkei sugároztak is. Így nem véletlen, hogy a számtalan ellenségeskedő, helyi megnyilvánulás mellett és ellenére a paraszti gazdaságok tárgyait, eszközeit gyűjtötte, érdeklődése ebben az irányban mélyült el. Érthető, hogy a néprajz kezdeti munkatársai mind amatőr gyűjtők voltak, a legjobb esetben középiskolai tanárok, akik a népművészet divatja alapján gyakran rajztanárok is. Ebbe a lelkes, a múltat megismerni kész, a múlt tárgyait összegyűjtő értelmiségi mozgalomba tartozott a tárgygyűjtő Sági és Bellosics is.

Ennek a maga példájával is igazolható tudományos és életfelfogásnak a részeként értékelheti az utókor a néprajzi tárgyak gyűjtését, és az azt segítő útmutatókat is. Ma olvasva ezek nagyon optimistának, már-már naivnak tűnhetnek. Különösen az a remény, hogy a múzeumot gazdagító tárgygyűjtésben a pap, a tanító és a jegyző fog példát mutatni. De remélték, hogy bekapcsolódik az értékmentésbe a községi orvos, a gazdatiszt, az erdész, a mérnök és mindazok az értelmiségiek is, akik a mindennapi élet során találkoznak a falvak népével. Vajon sikerült volna úrrá lennie a kortársak által sokszor kárhozottatott érdektelenségen, vajon komolyan hihették, hogy a rövid tárgygyűjtési útmutatók elégséges szakmai eligazítást kínálnak?

Bátky Zsigmond – akinek gazdagon illusztrált kézikönyvét máig használja a szaktudomány – hasonlóan elegyítette az elméleti és módszertani alapelvek tisztázását a napi praktikummal. Abból indult ki ő is, hogy mindaz, ami az etnográfia érdekelheti, pusztulóban van ugyan, de mégis a mindennapok környezetében, mindenkinek a szeme előtt van. Elegendő tehát az elmúlt egy-két évtized sorsdöntő változásai megélt tapasztalatait célrendszerbe foglalnia az útmutató készítőjének. Ha ehhez a „néprajzi tárgyak” leltárszerű számbavétele is csatlakozik, mindenki pontosan érteni fogja, mik is azok a halaszthatatlan teendők. Ugyanígy vélekedtek a muzeológiai munkára vállalkozók felkészítéséről a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelősége 1903-as, majd 1914-es nyári tanfolyamainak előadói (Semayer Vilibáld, Bátky Zsigmond és Györfly István) is. A kéthetes képzési idő csupán a legfontosabb néprajzi témakörök vázlatos előadására, s néhány muzeológiai alapkövetelmény futó jelzésére lehetett elegendő. Mégis feltűnően nagy eredményűek voltak e tanfolyamok! Bizonyosság rá, hogy a résztvevők – így Sági János, Bellosics Bálint, de mások is vidéken, például Banner János Békéscsabán, Ecsedi István Debrecenben–Hortobágyon, Roska Márton, Szabó Kálmán Kecskeméten – tudománytörténeti érdemeket szereztek egy-egy néprajzi gyűjtemény létrehozásá-

ban, s néprajzi tanulmányaik, monográfiáik is jelentősen hozzájárultak a magyar néprajz adatbázisának megalapozásához, tegyük hozzá: az agrárélet tárgyainak gyűjtéséhez, feldolgozásához is.

A néprajzi tárgygyűjtés sürgető voltát – ugyanúgy, mint a hosszabb-rövidebb felhívásokat fogalmazó, a társadalom lelkiismeretére apelláló kortársak – azzal indokolta, s szemléletes példákkal is igazolta Bellosics, hogy „a népelet viszonyai rövid időn belül nagyon megváltoztak”. Abban viszont különbözik érvelése egynémely romantikusan antikapitalista kortársától, hogy a hagyomány és az újítás „élet-halál harcát” az egyetemes művelődés elkerülhetetlen útjaként értelmezi: nem rója meg a parasztokat, amiért a „modern tárgyak után vágyódnak”.

A látszólag jelentéktelen tárgyak (a munkaeszközök) tudományos becsének hangsúlyozása is, a földművelési és ösfoglalkozási tárgyakat elősoroló tárgyjegyzék is azt bizonyítja, hogy Bellosics Bálint legalább akkora jelentőséget tulajdonított a díszítetlen használati tárgyoknak, mint a tetszetős és fényűző népművészeti emlékeknek. Ebben is a korabeli – Bátky Zsigmond által képviselt, és majd minden múzeum által megvalósított – muzeológiai felfogás fejeződött ki. Nem igazolható ugyanis az az eléggé elterjedt tudománytörténeti vélekedés, hogy a századelő néprajzi gyűjteményeiből hiányoztak a díszítetlen használati tárgyak, a munkaeszközök. A teljességre törekvés, s ezzel együtt a régies, az ősi, a civilizációtól meg nem érintett keresése, nem csupán az esztétikai érvényű teljesítmények kiemelése jellemezte inkább a kor muzeológiáját. A teljességigény következménye volt, hogy az elmozdíthatatlan és nagy méretük miatt múzeumba nem vihető tárgyak (épületek, vízi és szárazföldi közlekedő eszközök, tövisborona stb.) modelljeinek elkészítése, illetve lerajzolása, lefényképezése is megengedett, sőt, szorgalmazott módszer volt akkortájt. Bátky felfogása szerint is az eszményi teljesség kényszerű, de a szemléltetést kiválóan szolgáló póteszközeiként kellett elkészíttetnie a muzeológusnak a modelleket, s ezért kellett fényképeznie-rajzolni. Sági János a tárgygyűjtéssel kapcsolatban azt hangoztatta, hogy nem kell kuriózumot keresni, mert a néprajzi múzeumokban úgymond a nép lelkét szólaltatják meg. Ugyanakkor a néprajzi gyűjtésekkel a tárgyi néprajzban a jelenkor régészeti leleteit fedezhetjük fel. Sági a néprajzi gyűjtéssel kapcsolatos útmutatóját azzal zárja, hogy saját tapasztalatait a Nemzeti Múzeum tanfolyamán hallott előadások alapján – melyeket Herman Ottó és Jankó János tartottak – foglalta össze.

Az agrárélet eszközei az alábbiak, amelyeket gyűjtésre javasolt Bellosics az útmutatójában.

A földművelő eszközei

1. Faeke. 2. Eketaliga. 3. Ekeszánkó. 4. Ösztöke. 5. Fogas. (Borona.) 6. Tövisborona. 7. Járom. 8. Térzsola. 9. Faásó, vasásó. 10. Falapát, vaslapát. 10. [sic!] Kapák, kapacisztítók. 11. Acatoló. 12. Kacor. (Burjánító.) 13. Fattyzó-kés, szőlőmetsző kés. 14. Kaszák. 15. Kaszakótkomány. 16. Kasza-üllő. 17. Kasza-kalapács. 18. Sarlók, esetleg

fogazott élűek. 19. Gereblyék. (Szénagyűjtők, törekrázók.) 20. Kötélsodrók. 21. Kévekötfák. 22. Villák, villaág-szoktatók. 23. Csépek. 24. Polyvaseprűk. 25. Fejszék, bárdok. 26. Csáklyák, vasgamók. 27. Kézi fűrész, fűrészkeretek. 28. Faragószékek. 29. Répa- és szecs kavágók. 30. Kukorica-morzsolók. 31. Szénavágók. 32. Szénahúzó vonyigók. 33. Gyalázka, sas, nád és gyékényvágásra. 34. Nádvagók (kaszurok), nádvágó tolókaszák. 35. Nádolók tetőverője. 36. Kosárfonásnál használt vastörök. 37. Kosárfonásnál használt gyékényfűző-tű. 38. Kosárfonó-székek. 39. Kasok, paszulykasok. (Bubanyok.) 40. Kosarak, garabolyok, tyúkkosarak, tojásos és háti kosarak. 41. Tyúkketrecék, tyúkborítók, tyúkröpítők. 42. Taligák, tragacsok. 43. Zsák-hordók. 44. Kézi malmok. 45. Olajstatuk. 46. Méhkaptárak. 47. Kerékkötők. 48. Sep-rűk. 49. Gyepsarabolók. 50. Pincegazdasági eszközök. 51. Kerepelők. 52. Egér-, patkány-, görényfogók.

Ösfoglalkozások

a) Pásztorkodás: 1. Pásztorbocskorok, pásztorsaruk, melyek pásztorkéztől erednek. A hozzávaló szerszámok. (Bocskorlyukasztók stb.) 2. Sarkantyúk. 3. Tüszök. 4. Tarisznyák, átalvetők. 5. Pásztorkészségek. 6. Tükrőfák. (Tükrösök.) 7. Gyűjtőtartók. 8. Borotvatartók. 9. Üstök, bográcsok, bogrács-koszorúk. 10. Kavarók. 11. Szolga-fák. 12. Kannák. 13. Bődönök, vendölök. 14. Csobolyók. (Lapos hordók.) 15. Cifrázott kobakok. 16. Merítő edények. 17. Sótartók. 18. Sajt- és vajformák. 19. Merítő kanalak, villák, kések, bicskák. 20. Nyerges, szárnnyerges. (Csikós és juhásznyerges.) 21. Kengyelvasak. 22. Kantárok, zabolák. (Farkasfogkiütő zablák.) 23. Béklyók (vasból, kötélből, szíjból, nyers bőrből, sodrott vesszőből, csavart gyökérből), béklyólakatok. 24. Patkók. (Ló- és ökörpatkók.) 25. Lótalp-tisztítókes. (Botóka.) 26. Kolompok (fából, vaspléhből, sárga v. vörös rézből), csengők. 27. Ökørszájkosarak. 28. Tinóoktatók. 29. Bárányszoktatók. 30. Szopósborjú orrára való palóka. 31. Karikások. 32. Pásztorbotok és buzogányok. 33. Csordaterelők. 34. Juhászgámok. 35. Balták, fokosok. 36. Birkanyiró ollók. 37. Marhabélyegzők. 38. Rovás-fák. 39. Érvágók. 40. Ökör-kalapok. 41. Koloncok. 42. Fejökék. 43. Tűzgerjesztők.

b) Halászat: 1. Tapogató, nyeles tapogató. 2. Varsák. (Szárnyas varsák; doroslói dob-, hal-, kárászvarsa.) 3. Méthálók. 4. Ághegy-hálók. (Baja: csuhé.) 5. Billeghálók. 6. Pendelyhálók. (Zenta: bevető.) 7. Örvös-hálók. 8. Fentők. 9. Őrök. (Hálóhely-mutatók.) 10. Hálónehezékek, monykövek. 11. Csik-kasok. 12. Rácsák. 13. Gübülő v. zurboló rudak. 14. Kuttyogatók. 15. Szigonyok. 16. Horgok (Baja: úszóhorg, buttyka-horog); vágóhorgok. 17. Giliszta-tartók. 18. Bődönhajók. 19. Ladikok. (Zenta: csomasz.) 20. Halas bárkák; nyargaló bárkák. 21. Evezők, mankós evezők. 22. Szapolyok. (Rövid, hosszúnyelű szapolyok.) 23. Jégpatkók. 24. Fa- vagy csontkoresolyák. 25. Nádvagók. 26. Gyékényszatyor. 27. Mázsálásnál használt halkasok. 28. Ampák. (Baja.) 29. Szákok vagy mereggyük. 30. Halászfontok. 31. Bárdok. 32. Hasító kések. 33. Bográcsok. 34. Bárkaorról való bögők. 35. A bárkacsárda képei. 36. Bárkasütő vasak. 37. Hálókötő-tű. 38. Halsütő rácsok.

c) Vadászat: 1. Vadcsalogatók. 2. Fogóvasak, csapdák. (Borz-, róka-fogók, farkas-csapdák.) 3. Török. 4. Puskaporszaruk. 5. Golyóöntő minták. 6. Fisekek, adagolók. 7. Régi puskaagyak. 8. Csiklék. (Vízivad-fogók.) 9. Hócipők. 10. Mozsarak.

Magyarországon tehát a rendszeres munkaeszközgyűjtést és kutatást – még ha sokszor csak a tárgyak díszítettségeért is – 1869–1870-ben Xántus János kezdte meg mint egy kelet-ázsiai piackutató expedíció tagja, majd később Eötvös József megbízásából a tárgygyűjtő munkáját tovább folytatta. Rómer Flóris segítségével ugyancsak ő gyűjtötte az 1873-as bécsi világiállításra az első nagyobb néprajzi anyagot. A későbbi kiállítások (1885-ös országos, 1896. évi ezredéves) az eszközgyűjtésre további ösztönzést adtak, melynek végső egyéni nagy teljesítménye Herman Ottó munkaeszköz-gyűjteménye volt. Az 1896. évi millenniumi kiállítás az ország nemzeti-etnikai kisebbségeinek is fontos bemutatkozási lehetősége volt, különösen a Monarchia agrárvállalkozói számára, akik számos munkaeszköz képes hirdetését, innovációs ábrázolását tették közzé a katalógusokban, ezzel is jelezve részvételüket, gazdasági súlyukat.

A 19. század második felében különböző hullámban a magyar kutatás és érdeklődés a magyarországi népeletről, jellegzetes munkaeszközökről több képet, könyvatos metszetet közöltek a korabeli lapokban a (hangulatosnak tartott) régi és újabb eszközökről. Ezek az életképek, leírások vagy valódi képek többször visszaköszöttek, egyik újság a másiktól vette át őket, ami a képek közkedveltségét is mutatta. A képek azonban nemegyszer művészi színvonalúak is voltak, sokszor egyféle idealizált hangulatot tükröztek mind a korabeli társadalomról, mind az ábrázolt szakmukról. A 19. század végén többek közt Jankó János (a nagy néprajzkutató édesapja) és társai grafikusai művészségű, jellegzetes metszeteivel találkozhatunk. Ezeken a képeken a gazdákat a jellegzetes munkaeszközeik társaságában ábrázolják. Így ezek a munkaeszközök nemcsak a munkavégzést mutatták az adott közösségre jellemzőnek tartott eszköz révén, hanem foglalkozási ágakat is meghatároztak (például vincellérek, bognárok-pintérek, kulcsárok, borkereskedők, korcsolyások és fuvarosok). A népeleti képek munkaeszközei így egy-egy speciális termelő-kultúra, életmód jellegzetes eszközei is voltak, amelyek történetileg-néprajzilag meghatározottak, formájukban-változásukban elsődleges és másodlagos funkciójukban, használatukban is jellegzetesek, esetleg meghatározói voltak a kornak, a régióknak, jellegzetességei akár a kisebbségi termelő-kultúrának is. Ezért mint történeti adatsorokat hordozók, a munkaeszközök, a termelőeszközök vizsgálata, összegyűjtése, feldolgozása még számos új összefüggésre adhat módot. Ezeken a képeken, az adott nemzeti-etnikai kisebbségeket a jellegzetes munkaeszközeikkel, azok társaságában, szerszámaival ábrázolják. Így ezek a munkaeszközök nemcsak a munkavégzést mutatták, hanem egyben egyféle karakterisztikus, az adott nemzeti kisebbségekre jellemzőnek tartott eszköz révén foglalkozási ágakat is meghatároztak. (A cigányokat kovácsként, üstfoltozóként, kefekötőként, teknővájóként, a németeket állattartó-tejtermelő, szőlőtermesztőként, a románokat csebresekként, a szlovákokat tutajosoknak, szénégetőknek, a zsidókat kereskedőknek, vándorfelvásárlóknak stb. ábrázolták.) Az eszközök vizsgálata így sokkal tágabb felisme-

résekhez vezethet, mint csak például technikatörténeti szempont szerint vizsgálánk. Nem véletlen, hogy Herman Ottó a tárgyi kultúra részletes tanulmányozását is elkezdte. Gyűjtőkörét ifj. Jankó János (az életképeket rajzoló fia) etnográfus, a Néprajzi Múzeum második igazgatója bővítette tovább. A munka folytatásához és áttekintéséhez az eszközök rendszerezésének kialakítására volt szükség. Jankó alapvetőnek az eszköz funkcióját tekintette, a létrehozását irányító tudatosságot, másodlagosnak az anyagukat. Így született meg a tipológia, kiegészülve azzal, hogy egyes eszköztípusok az eredetre is adalékul szolgálhatnak. Ez a módszer már az első tájmonográfiákban is jelentkezett, majd az ősmúltba tekintő és az ösfoglalkozás kezdetét kutató és tárgyaló munkájában csúcsosodott ki.

Múzeumi területen ekkor, a 19. század második felében, minden intézmény gyűjtötte raktáraiba, alakuló gyűjteményeibe a munkaeszközöket. Ezt a hatalmas munkát jelzi például az, hogy az Erdélyi Néprajzi Múzeum gyűjteményének felét 1895 és 1920 között gyűjtötték be. Így még olyan archaikus, ritka eszközök kerültek be, amelyeket eredeti környezetükből kiemelve, a megfelelő dokumentációval ellátva, a fennmaradt eredeti technológiát, az életmódot is rögzítették. Ebben az időszakban került a Mezőgazdasági Múzeumba számos, például Herman Ottó által gyűjtött anyag, amely a millenniumi kiállításról maradt és pár darabja még ma is a múzeum gyűjteménytáraiban, illetve kiállításain megtekinthető. Az 1899-ben kiadott tájékoztató szakkatalógusból is kitűnik, hogy a Magyar Királyi Mezőgazdasági Múzeum sok eszközt gyűjtött már ekkor. Az osztályokra bontott gyűjteményi anyag „Gazdasági gépek és eszközök” címszó alatt 697 darab tárgyat tüntetett fel.

A *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemlében* a sok apró adatközlés között rendkívül kevés a munkaeszközökre vonatkozó adat. A pozitivistá szemléletű korszak történészeit és levéltárosait bár érdekelte a sok apró részadat, mégis kevés az eszközeírás. Üdítő kivételnek számít például a hangyaszorgalmú Takáts Sándor piarista történész adata 1629-ből, amikor a magyar kamara a nagy tételű bécsi kaszaszállításokról számolt be. Már a 7000 darabon felüli leszállított mennyiség gyanússá vált a 17. századi bécsi udvarnak. A kasza ugyanis jó fegyver is lehetett alkalomadtán. Meg is fogalmazták: „Háborús hírek érkeznek mindenfelől – úgymond – s a magyarok igen értik, miként kell a kaszából kardot verni!” Ezek után már nem véletlen, hogy csak vámpapírral lehetett Magyarországra kaszát bevinni.³ Más alkalommal a sikertelen magyar cséplőgép történetét írta meg a lapban Kropf Lajos. A Martinovics Ignác által javasolt cséplőgépet, amely 4 ember munkáját takarította volna meg, jellemzően II. József a következő érvekkel utasította el: „Hát a többi három cséplőről, kiknek munkáját a géppel meg lehet takarítani, ki fog gondoskodni? Ki fogja őket, feleségeiket és gyermekeiket kenyérrrel és eleséggel ellátni?”⁴

³ Dr. T. S. [Takáts Sándor]: Kaszabehozatal Bécsből 1629-ben. *MGtSz.* 1899. 287.

⁴ Kropf Lajos: Magyar cséplőgép a 18. században. *MGtSz.* 1903. 376.

Látható, hogy a gépesítésnek, a munkát segítő munkaeszközöknek az elterjedését számtalan tényező nehezítette, ismereteseek a késő feudalista, kora kapitalista korból a géprombolások, amikor a munkanélküliség okát a gépek-szerszámok elterjedésében látták. Ebben a pillanatban a munkaeszköz kutatása már nemcsak pusztán technikatörténeti vizsgálódást jelentett, hanem össztársadalmi, gazdasági és szociológiai kérdések sokasága merül fel az új termelőkeny munkaeszköz és az ember kapcsolata közti viszonyban.⁵ Mindezek a kérdések a protoindusztriális korszak után sűrűsödtek oly mértékben, hogy Marx, Engels és Lenin is külön foglalkozott ezekkel a problémákkal mint a korabeli közgazdaságtan, történelem, a társadalmi forradalom angliai–nyugat-európai, oroszországi aktuális kérdéseivel.⁶ A viszonylag drága napszám letérésére Magyarországon is kaszálógépet használtak fel 1856-ban a magasabb napszámért követelőkkel szemben. Az olcsó magyarországi munkabérek általánosságban pedig a mezőgazdasági gépek elterjedését lassították. Ezért az agrárválság időszakában az alacsony gabonaárak mellett kimondottan előnyösnek mutatkozott a részes aratás.⁷ A McCormik-aratógépek így csak 1850-től terjednek, de 1871-ben is csak 1761 aratógép dolgozott Magyarországon. Ellenben a kapitalizálódást megelőzve 1850 és 1870 között elterjedtek a boronák, a fogasok, a különböző hengerek és a lókapák, amelyek sok indulatot keltenek az uradalmakban a kapás munkaerő kiszorítása miatt.

A korábbi évszázadokban, különösen a 15. század utolsó évtizedeiben a földesúri birtokkezelésben nagy lépésekkel haladt előre az írásbeli ügyvitel. Listára vették, leltározták a gazdasági eszközöket.⁸ Ez az az időszak, amikor a kaszás aratás a sarlós aratás kárára elterjed, sőt, az 1514. évi XVIII. tc. előírta, hogy akár kaszáltak, akár sarlóval arattak, a tizedet és a kilencedet ki kellett adni.⁹ Ekkor és később is a gyarapodó majorságföldek munkáltatása részben a saját munkaeszközöket használó jobbágyok robotoltatásával történt. De a jobbágyok mellett földesúri béresek, cselédek is dolgoztak a gazdaságban, akiket többnyire valamilyen majorsági felszereléssel együtt említettek.¹⁰ Ezért a majorsági termelés még ugyanolyan volt, mint a jobbágy-paraszti. Csak méreteiben volt nagyobb. A 18. században a birtokosok is hagyományosan gazdál-

⁵ Vö. Leopold Lajos: Az aratógép szociológiája. *Közgazdasági Szemle* 1906. febr. 1. 109.

⁶ Vö. Tagányi Zoltán: Paraszttársadalom és industrializáció. *Ethnographia* LXXXII. (1971) 321–342.; Lenin, V. I.: *A modern földművelés kapitalista rendszere*. Bp., 1910. 326–330. (Lenin összes 19.)

⁷ Vörös Antal: A magyar mezőgazdaság a kapitalista átalakulás útján (1849–1890). In *A magyar mezőgazdaság a XIX–XX. században (1849–1949)*. Bp., 1979. 56.

⁸ Szabó István: *A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig*. Bp., 1975. 55.

⁹ Szabó István i. m. 27.

¹⁰ Pach Zsigmond Pál: *Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században*. Bp., 1963. 154–155.

kodtak, öseiktől örökölt felszereléssel, minden újítás nélkül, mint azt például Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor írta emlékirataiban.¹¹ A legnagyobb szakirodalma a 19. század közepén az ekének volt. Új típusok jelentek meg. A mélyszántás, mélyművelés előnyeiről írtak, bár az ország megosztott volt ebben a kérdésben is, mert Erdélyben például még az volt a kérdés 1869-ben, hogy a fa- vagy vaseke jobb-e? Az ország nyugati megyéiben pedig a Vidats-ekék, Gubicz-ekék, Gyarmathi-féle váltóekék, a Bereczky-féle váltóekék, a Yulleke és irodalmi ajánlása terjedt. Mindezek ellenére a magyarországi mezőgazdaság technikai fejlődése fáziskésésben és elmaradásban volt Európa nyugati feléhez képest a 18. század végétől 1945-ig.¹²

Az eszköz kutatás tudományos színvonalában és a publikációk számában csökkenés állt be a második világháborúig, azóta azonban örvendetesen megindult ismét a munkaeszköz-kutatás, akár a gyűjtői útmutatók segítségével is¹³ a demokratikus rendszerváltozásig.¹⁴ A megnyíló szabadtéri, valamint a vidéki kis falumúzeumok a meglévő gyűjteménytári eszközök felülvizsgálatát, esetleg újabb gyűjtést serkentettek. Ebbe a sorba tartozik, hogy egyre több egykori paraszti technikát bemutató múzeum, illetve kiállítás nyílt, ahol a gazdasági-életmódbeli innovációkat, a helyi speciális fejlődés táji és országos eszközeit is bemutatták. Jankó János,¹⁵ Gönczi Ferenc, Ébner Sándor, Györffy István, Bátty Zsigmond,¹⁶ Viski Károly és a második világháború utáni múzeológus nemzedék munkaeszköztörténeti kutatásai azonban máig példaértékűek.¹⁷ Kiemelkedik ebből a névsorból Balassa Ivánnak¹⁸ és a múzeumi „ta-

¹¹ *Mezőkövesdi Ujfalvy Sándor emlékiratai*. Sajtó alá rendezte: Gyalui Farkas. Kolozsvár, 1941. 162–182.

¹² Gunst Péter: A magyar mezőgazdaság technikai fejlődése és annak akadályai (A XVIII. század végétől 1945-ig). *Agrártörténeti Szemle* 1975. 1–2. 42–53.

¹³ Vö. Juhász Antal: A parasztság tárgyi ellátottsága. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1974/75. I. 105–167.; A kérdőíves útmutatáshoz vö. K. Kovács László: *Hogyan gyűjtjük a népi gazdálkodás tárgyait*. Bp., 1953., Végh József–Hofer Tamás–Balogh István: *A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse I–III*. Bp., 1962., 1964., 1966., Barna Gábor: Gyűjtési útmutató a paraszti kisiparok kutatásához. *Honismeret* 1982. 5., Újváriné Kerékgyártó Adrienne: *Útmutató paraszti kézművesség, háziipar, népi kismesterség ismertetéséhez*. Kézirat, Néprajzi Múzeum., Szarvas Zsuzsa: Gyűjtési útmutató eszközleltárak készítéséhez – tárgye gyűjtemények feldolgozásához. *Honismeret* 1985. 2.

¹⁴ A rendszerváltoztatás utáni visszaesés oka az ideológiai okokból korábban kevésbé kutatott és publikált területek, pl. határon túli magyarok, vallásosság-egyházak stb. gyors előtérbe kerülése volt, más kutatási témák, tudományterületek kárára.

¹⁵ Jankó János: *A magyar halászat eredete*. Bp., 1900.

¹⁶ *Útmutató néprajzi múzeumok szervezéséhez*. Bp., 1906.; Aratósarló a Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi Értesítő* 1926. 18., Újabb adatok aratósarlóinkhoz. *Néprajzi Értesítő* 1927. 19.

¹⁷ A teljesség igénye nélkül említjük az alábbi műveket. Takács Lajos: Egy új szalmakötélkészítő eszköz (verecseny). *Néprajzi Értesítő* XXXVI. (1954) 7–24.,

nítványainak” nevei, akik behatóan foglalkoztak a mezőgazdasági munkaeszközök vizsgálatával.¹⁹ Konkrét vizsgálatásuk éppen a Munkaeszköztörténeti

Takács Lajos: Hanttörő. *Néprajzi Értesítő* XLIV. (1962) 315–321., Takács Lajos: Ültetőfák Magyarországon. *Ethnographia* LXXIV. (1963) 350–373., Takács Lajos: Kaszasarlók Magyarországon. *Ethnographia* LXXVIII. (1967) 1–21., Takács Lajos: Ág- és vesszővágók a Tisza menti ártereken. *Néprajzi Értesítő* XLIX. (1967) 186–216., Takács Lajos: Kaszaszerű vágóeszközeink történetéhez I–II. *Néprajzi Értesítő* L. (1968–69) 35–49. és LI. (1968–69) 37–56., Takács Lajos: A kötözőbot Magyarországon. *Ethnographia* LXXX. (1969) 1–21., Takács Lajos: Ásóbotok, ásók, kapák. *Néprajzi Értesítő* LVI. (1974) 121–130., Gaál Károly: *Gerätebestand...* Wien, 1969., Fél Edit–Hofer Tamás: A parasztember szerszámai. *Ethnographia* LXXII. (1961) 487–535., Fél Edit–Hofer Tamás: *Geräte der Átányer Bauern*. Kopenhagen, 1974., Szolnoky Lajos: *Alakuló munkaeszközök. A magyar népi kenderrost-megmunkálás*. Bp. 1972., Ikvai Nándor: Néprajzi adatok a debreceni vas-eszköz lelethez. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1960–61.* 143–150., Ikvai Nándor: A ceglédi vaseszközlelet. *Studia Comitatus* 1. (1972) 135–165.

¹⁸ Balassa Iván: A Néprajzi Múzeum favillagyűjteménye. *Ethnographia* LX. (1949) 99–139., A munkaeszköz kutatás elvi és módszertani kérdései. *Ethnographia* XC. (1979) 1–14., Internationales Sekretariat für die Erforschung der Geschichte der Bodenbaugeräte. *Ethnologia Europaea* XIII. 1. (1982/83) 97–103., *Az eke és a szántás Magyarországon*. Bp., 1973.

¹⁹ Selmeczi Kovács Attila: Handgeräte für Garbenbinden und die Einbringung des Getreides in Ungarn. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1971–1972.* 267–276., Mezőgazdasági eszközkapcsolatok: marokszedő kampó és kéveketőfa. *Ethnographia* LXXXVIII. (1977) 270–301., Kézimalmok (Történeti rétegek – technikai regresszió). *Ethnographia* XCII. (1981). 204–234., Die Trogmühle im Karpathenbecken. In *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* 2. Debrecen, 1981. 33–47., Kézimalmok Kelet-Magyarországon. In Ujváry Zoltán–Farkas József (szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához*. Debrecen, 1984. 217–233., Kézimalmok a Kárpát-medencében. Tipológiai vizsgálat. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* XIV. 159–214., Querns. Historical Layers-Technical Rtegression. In *Ethnologia Europaea* XX. Lingby, 1990. 35–46., *A népi eszközkultúra történeti rétegei. Kézimalmok a Kárpát-medencében*. (Doktori értekezés tézisei) 1994.; Csoma Zsigmond: Szőlészeti munkaeszközváltás Somlón. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1975–77.* 213–231., Borászati munkaeszközváltás Somlón. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1978–80.* 39–67., A munkaeszköz kutatás és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archivuma. *Agrármuzeológiai Füzetek* 2. (1981) 42–70., Késes metszőollók Magyarországon. Az eszközváltás hatása a tökeművelés és metszési módokra. *Ethnographia* XCIV. (1983) 51–66., Somlói borpincék a XVIII–XX. században. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 16. (1986) 343–356. A metszőolló megjelenése Magyarországon és nyugat-európai előzményei. *A Kertészeti Egyetem Közleményei* 1984. 321–326., *A szőlészeti és borászati technológia fejlődése Dunántúlon a 17. sz. végétől a 19. sz. végéig*. Kandidátusi disszertáció, 1987., A Munkaeszköztörténeti Archivum és a Georgikon Majormúzeum évfordulója. In Balázs Géza–Voigt Vilmos (szerk.): *Arator. Dolgozatok Balassa Iván tiszteletére*. Bp., 1987. 15–19., Az archaikus

Archívumban végzett munkájuk és kutatásuk eredménye. Sorra nyíltak belföldön is traktor- és gépfejlődéstörténeti gyűjtemények, például Kétegyházában, Gödöllőn, Mezőkövesden a Hajdú-Ráfi gyűjtemény, illetve a közeli Dél-Burgenlandban St. Michael községben traktor- és gépmúzeum.

A Munkaeszköztörténeti Archivum elsősorban a mezőgazdasági termelők múltja iránt érdeklődő közösség széles körei számára hasznos. Az archívumbeli kutatható anyag szinte napjainkig dokumentálja a magyar mezőgazdaság eszközkészletét. Ugyanakkor belföldön és külföldön egyaránt elismert agrárkultúra-agrártörténeti közművelődési, tudományos adatbázis. Eddig a következő szakterületek használták és használják eredményesen ennek a legjelentősebb mezőgazdasági múzeumi, országos gyűjteménynek rendszerezett, kutatási segédlettel ellátott adat- és képhalmazát mint az agrárélet-élelmiszertermelés alapvető, szerteágazó képi, adattári közgyűjteményét. Elsősorban a Magyarország története szempontjából meghatározó területek kérdéseivel foglalkozó történettudomány, néprajz, agrártörténet, régészet, művészettörténet, nyelvészet, múzeológia-kiállítástervezés, technikatörténet, agrártudomány, kertészettudomány, kerttervezés és kertművészet, archaeobotanika, archaeozoológia, történeti ökológia, méréstudomány, valamint a közművelődés képviselői, il-

---

faépítkezés emlékei a nyugat-magyarországi szőlőhegyeken. *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1988–89. 361–402., A hagyományos gazdálkodási kép és az etnikai azonosságtudat a Kárpát-medencében (18–19. sz.). In Ujváry Zoltán–Eperjessy Ernő–Krupa András (szerk.): *Nemzetiség – Identitás. Békéscsaba–Debrecen*, 1991. 97–107., Etnikai és mentálisbeli sajátosságok a dunántúli németek szőlő- és bortermelésében a XVII–XX. században. (Gazdasági integráció egy művelési ágon belül). In Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Bp., 1996. 277–287., *Uradalmi és jobbágy-paraszti szőlő-bortermelés Somlón (17–20. század közepéig). Termelés-történeti-ökológiai tájmonográfia*. Debrecen, 1993., *Szőlészeti, borászati hagyományok, a megújulás és a közösség kötelékében. Kapcsolatok, hatások, konfliktusok Dunántúl és Európa között a 17. század végétől a 20. század elejéig*. Bp.–Debrecen, 1994–1995., Eine Innovationserscheinung im Weinbau in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und ihre Beziehungen zu Süddeutschland: am Beispiel der Kremser Rebschere. In Csoma Zsigmond–Gráfik Imre (szerk.): *Kapcsolatok és konfliktusok Közép-Európa vidéki életében. Tanulmányok Gaál Károly professzor 75. születésnapjára*. Szombathely, 1997., *Kertészet és polgárosodás. Az európai szőlészeti-borászati-kertészeti ismeretek oktatása, szaktanácsadása a Georgikonban és a Keszthelyi Uradalomban, a 18. sz. végétől a 19. sz. közepéig*. Bp., 1997., Messerschmiede in Oberwart. In *Forscher-Gestalter-Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB)*. Band 105. Eisenstadt, 2001. 43–55.; Müller Róbert kandidátusi disszertációja a régészeti vaseszközleletekről, amit a Munkaeszköztörténeti Archivumban gyűjtött, revidiált, valamint Müller, Róbert: Die Datierung der mittelalterlichen Eisengerätfunde in Ungarn. (Beiträge zur Entwicklung der Agrotechnik des mittelalterlichen Ungarns). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27. (1975) 59–102.

letve a kutatók mellett egyetemi hallgatók, grafikusok, formatervezők, más művészetek képviselői és tanárai, valamint szaklapok és a *História*, a *Rubicon* stb. képes magazinok tanulmányozták és használják anyagát.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívuma ma a magyar, illetve az európai kontinentális agrártermelés, agráréletmód múltjának, hagyományainak vizsgálata területén az egyik legjelentősebb európai képi közgyűjteményi dokumentációs anyag! Nem véletlen, hogy Balassa Iván *Herder-díja* átadásakor (1980 tavasza) az őt és munkásságát méltató köszöntőben, laudációban a megalapított Munkaeszköztörténeti Archívumbeli tevékenységét külön kiemelték. Sőt, a Svéd Gusztáv Adolf Akadémia és a Dán Királyi Akadémia is tagjai közé választotta a munkaeszköz-kutatásaiért és a mezőgazdasági Munkaeszköztörténeti Archívum mint európai jelentőségű múzeumi gyűjtemény létrehozásáért, kidolgozásáért. Az archívum rendszerre teljes mértékben illeszkedett a Balassa Iván és Wellmann Imre agrártörténész által kidolgozott múzeumi szakmutatórendszerhez, ami a későbbi számítógépes feldolgozást tette lehetővé, illetve könnyítette meg. Még az alapító, Balassa Iván életében, 1996-ban elkészült az első 5000 tételes kompjuteres feldolgozás és internetes szolgáltatás (Csoma Zsigmond–Pál Edith–Góráz Péter pályadíjas munkájaként) az NIIF pályázati segítségével. Ezzel a magyar nagy múzeumok között is az elsők közt tudta a Mezőgazdasági Múzeum szolgáltatni a Nemzeti Múzeum Origo szerver gépén keresztül a mezőgazdasági munkaeszközök, az eszközökkel végzett munkafolyamatok történeti képeit, a történeti korok technológiáját, a leíró kartonok adatait a nagyvilágba. Mindez a 20. század végén nagy szakmai elismerést és ismertséget jelentett a Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archívumának, a magyar agráriumnak, és az alapító Balassa Ivánnak, valamint az archívum akkori munkatársainak, Csoma Zsigmondnak és Pál Edithnek.

CSOMA ZSIGMOND

Rövid tudósítás a firenzei Museo Nazionale di Antropologia e Etnologia osztják és szamojéd anyagáról

A firenzei Antropológiai és Etnológiai Múzeum 1924-től képezi részét a Via del Proconsolo-ban található ún. „Palazzo Nonfinito”-nak, de az intézmény fennállása egészen az 1869-es évig vezethető vissza, amikor székhelye egy, a firenzei Via Ricasoli-ban található kis helység volt, ahol az alapító, Paolo Mantegazza paleoetnológiai gyűjteményét, a kezdeti anatómiai gyűjteményeket és a „barbár népek” eszközeinek kollekciját halmozta fel, melyet a firen-

zei Museo Fisica e Storia Naturale-től kapott.¹ Mantegazza eredeti szándéka az volt, hogy kiállítás formájában dokumentálja az ember evolúcióját és az emberi civilizáció fejlődését.

A firenzei Antropológiai és Etnológiai Múzeum ily módon Európa első didaktikus céllal létesített egyetemi antropológiai múzeumának számít. Alapításával párhuzamosan – még ugyanabban az évben – létesült az elmélyültebb antropológiai tanulmányokat lehetővé tevő első olasz egyetemi katedra, melyet természetesen Paolo Mantegazza személyére bízta, aki 1871-ben megalapította a Società Italiana di Antropologia ed Etnologia-t (Olasz Antropológiai és Etnológiai Társaság), s mellé létrehozott egy olyan speciális könyvtárat, mely e témában ma már a világ legjelentősebb könyvtárának számít.

A társaság elsősorban azon munkálkodott, hogy a korábban csupán a filozófia és a természettudományok marginális részét képző antropológiát önálló diszciplínaként, immár magas szinten művelje, s még az alapítás évében létrehozott saját tevékenységének és jelentősebb eredményeinek dokumentálására egy archívumot (L'Archivio per l'Antropologia e l'Etnologia).

1878-ban a társaság nevét Società Italiana di Antropologia, Etnologia e Psicologia Comparata-ra változtatta, demonstrálva, hogy az embert a maga teljességében kívánja vizsgálni, de 1910-ben ismét a régi névhasználat mellett döntött, mivel a pszichológia akkor már teljesen más, speciálisabb témákban, eltérő módszerekkel végzett kutatásokat.

Az antropológia firenzei művelői ismereteik és gyűjteményük gyarapítása érdekében már igen hamar szerte a világban utazgatni kezdtek: 1879-ben Mantegazza és Sommier a lappok közt járt, majd Mantegazza 1881 és 1882 között Indiába utazott. D'Albertis és Beccari 1871 és 1876 között, Loria 1889 és 1897 között járt Új-Guinea-n, Mondigliani 1886-ban Nias, Enggano és Mentawei szigetén végzett kutatásokat.²

A múzeum közvetlen közelében az Olasz Antropológiai és Etnológiai Társaság különféle tudományágak tudósait vonzotta magához: zoológusokat, ősnéptankutatókat, orvosokat, fiziológusokat, filológusokat, történészeket. 1907-ben publikálták a *Le istruzioni per lo studio della colonia Eritrea* (Útmutató Eritrea-gyarmat tanulmányozásához) című füzetet, mely a „terepen”

Paolo Mantegazza

¹ Ciruzzi, Sara–Piccardi, Marco S.–Roselli, Gloria M. 1995. 2.

² I. m. 3.

alkalmazandó kérdőív első példájának számít. Ennek az 1905–1906 között zajlott misszióknak köszönhetően az ott élő népek közel teljes antropológiai és etnológiai megismeréséhez jutottak.

Paolo Mantegazza 1910-ben bekövetkezett halála után Aldobrandino Mochi lett a gyűjtemények igazgatója, akit az emberiség globális vizsgálata érdekelt, egészen a kezdetekig visszamenőleg. 1913-ban az emberi őslénytani kutatások előmozdítása érdekében alapított egy bizottságot, melyből 1927-ben jött létre a L'Istituto Italiano di Paleontologia Umana. 1931-ben Mochi utódja, Nello Puccioni sikerrel működött közre a szomáliai, líbiai, majd később a Stefanini, Paoli és Graziosi által vezetett expedíciókban, melyek nyomán 1935-ben befejezték az összes olasz gyarmat átvizsgálását. 1937-ben Lidio Cipriani lett a múzeum új igazgatója, aki 1927 és 1930 között Dél- és Közép-Afrikában gyűjtött kőeszközöket, gipszből készült maszkokat, csonttani és etnográfiai leleteket, illetve fényképeket. A II. világháború alatt Giuseppe Genna-nak sikerült épségben megőrizni a gyűjteményeket és folytatni a tudományos munkát, valamint a háborút követően újrakezdeni a kutatást, s az oktatást. A gyűjtemény a Medici család San Lorenzo-templombeli sírjában található holttestek másolatával egészült ki, rekonstruálva a tizenkét generáció alatt végbement változásokat, Cosimo il Vecchio-tól egészen 1737-ig. 1948-ban Fosco Maraini a múzeumnak adományozta a Hokkaido-n élő ainuknál gyűjtött anyagát, egy ma már letűnt különleges és eredeti kultúra páratlan tanúbizonyságát. 1950-ben Galileo Chini festőművész egy thaiföldi gyűjteményt ajándékozott a múzeumnak, melyet udvari festőként 1911-ben, bangkoki tartózkodása idején vásárolt.

1955-ben, Paolo Graziosi igazgatósága alatt, ismét sokat gazdagodott a múzeum: Graziosi a Karakorum-hegység legmagasabb hegyénél (K2 vagy Lambha Pahar) végzett kutatóútja során jellegzetes tárgyakat gyűjtött a csitráli kafiri nyelvű népektől (Pakisztán). Ezek a kollektciók, egyéb, ritka természet-tudományos, s történeti érdeklődésről tanúskodó gyűjteményekkel együtt (például a James Cook kapitány harmadik útjáról, 1779-ből származó anyag, melyet a múzeum még 1870-ben kapott a Regio Museo di Storia Naturale-től, s néhány nagyértékű prekolumbiánus tárgy a Mediciek fegyvertárából) olyan muzeális értéket képviselnek, mely történeti sokrétűsége, szerteágazó földrajzi provenienciája és letűnt kultúrák tárgyi világát demonstráló képessége miatt rendkívüli jelentőségű és egyes darabjaiban szinte egyedülálló.

Azokat a tárgyakat, amelyek a múzeumban az osztjások és a szamojédek kultúráját reprezentálják Stephan Sommier (olasz-francia botanikus; élt 1848–1992) gyűjtötte az 1880 nyarán megkezdett expedíciója során, amikor magányosan bejárta Nyugat-Szibériát és az említett népek mellett kapcsolatba került tatárokkal, kirgizekkel, baskírokkal, zürjénekkal. A szamojédek – akiket Itáliában ekkor alig ismertek – különösen érdekelték, hiszen az olaszok

közül öt megelőzően még senki sem járt náluk.³ Sommier vonatkozó gyűjtését az a szándék vezérelte, hogy tárgyi kultúrában szembeállítson két olyan népet, melyek ugyan távoli rokonságban állnak, s egyazon területen élnek, de a múltban nagy ellenségek voltak, életmódjukat tekintve azonban csak kisebb részletekben térnek el, s alapjában véve egységesek. Ez a hasonlóság kiterjed spirituális életük jellegére, a samanizmus szerepére is. Valójában csupán testi jegyeik, s viseletük összehasonlítása mutatja meg különbözőségüket, amire a kiállításon egy-egy, a tipikus testi alkat alapján megmintázott és jellegzetes viseletbe öltöztetett, ember nagyságú bábú szolgál.

Egykor Jankó János expedíciójának is szerves részét alkották az ember-tani vizsgálatok,⁴ az általa végzett mérések precízen megtervezett táblázatokba foglalt adatai módszertani szempontból messze túlszárnyalják Sommier ez irányú készítéseit.

Az obi-ugorok közül a firenzei múzeum kiállításán csak az osztjások (hantik) reprezentáltak, a vogulok (manysik) nem. A tárgyakhoz bevezetésképpen egy rövid írás olvasható az osztjások hitvilágáról, mely elmondja, hogy a természetet uraló szellemeknek szánt áldozatok bemutatásának helye a szent erdő. Cédrus- és nyírfaerdőkben (a nyírfa kiváltképp szent fának számít) aggatják fel az áldozati állatok bőrét. Egy-egy különleges fa, rendszerint a legöregebb szolgál arra, hogy a felajánlott adományokat ráakasszák: színes szövetszálakat, szalagokat, rézgyűrűket, egy sámán varázsdobját és ütőjét, egy rénszarvas koponyáját, rongybatyukat stb. A szent fa tövéhez támasztva láthatók azok a fából faragott idolk (sciaitan), melyek a hely szellemeit mintázzák. Itt összesen hét, eltérő nagyságú, azonos típusú darab van, valamint két másik típusú, egy világosabb fából készült, gömbölydedebb formájú és egy vékonyabb, hosszban elnyújtott. A kiállítási vitrin voltaképpen ennek a leírásnak és a hozzá mellékelt rajznak megfelelően lett berendezve. A már említett tárgyak mellett láthatók még: különféle típusú (például dohánylevél alakú)⁵ evezőlapátok, halfogó hálók, íjak, tegezok, nyílvevők, kéregcipők, fonott vadászketrecek, fából készült apró dobozok, nyírfakéregedények geometrikus, vésett ornamentikával ellátva. Egy pár silécszerű hótaposó, egy íjas hermelincsapda,⁶ egy fából készült apró kelepce (kisebb állatok elfogására). Különféle olyan faeszközök, melyek a bőrök feldarabolására, s további kikészítésére szolgálnak. Fentebb, fellógatva két gazdag fémveretes öv. Ezekről medvefogak és török lógnak le tokban vagy szabadon. Mellettük piros és zöld színű ruhába öltöztetett kisebb rongybabák (sciongot), amik a család elhunyt őseit jelenítik meg. Fogadalmi amulettek, különféle szövetszálakból és fémfüggőkől. Egy hasán jellegzetes motívummal díszített, szőrrel burkolt bőrkü-

³ Roselli, Maria Gloria 2007. 120.

⁴ Jankó János 2000. 257–292.

⁵ I. m. 357.

⁶ I. m. 307.

lacs, egy fellógatott bölcső, benne apró gyermekjátékokkal (kicsi szörbabák, két apró játékbölcső, egy szán, valamint egy csónak apró modellje). Egy fakéregből készített puttony, egy szörből, s különféle színes anyagokból összevarrt szamojéd női táska, valamint egy hasonló anyagokból készült osztják női táska. Egy üvegyöngyökből és rézgombokból fűzött osztják női karkötő, egy fémlemezkekből és gyöngyökből készült fülbevaló. Egy osztják női bőrv, egy két végén hegyes, középen fakarikával ellátott orsó, pipák, szarvából készült dohánytartók. Egy halbörből készített zsák, egy fa merítőkanál, egy üvegyöngyökkel díszített osztják női bőrcipő, egy gazdag hímzéssel ellátott hosszú női szövtruha és vállkendő. Egy szamojéd asszonyi viseletbe öltöztetett és egy szamojéd férfi viseletbe öltöztetett bábú.

Az itt látható tárgyak mind szerepelnek a 2007-ben kiadott *Orsi e sciamani/bears and shamans* című olasz/angol nyelvű katalógusban,⁷ mely egy speciális időszaki kiállításához kapcsolódóan mutatja be azon népek tárgyvilágát, melyek vallási életének központjában a samanizmus áll. E könyvben szerepel néhány olyan tárgy is, amely nincs kiállítva (például egy-két tánc közben használt álarc) és Sommier szibériai expedícióját ismertető fejezetből kiderül, hogy egykor az osztjákok és szamojédek életvitelére vonatkozóan körülbelül 150 tárgyat hozott Firenzébe.⁸ Ezek többsége természetesen raktáron van, a múzeumnak pedig nincs olyan átfogó katalógusa, mely a teljes tárgykészlet tudományos dokumentációját adná. A már hivatkozott rövid múzeumi ismertető és az utóbbi katalógus mellett létezik egy, a múzeum hangszereit bemutató tárgykatalógus is. Ebben szintén szerepel az a három, kuriózumnak számító hangszer, amely ugyancsak a tárgyalt anyag része: két fából készült, szögben elhajlított és kilenc darab – a nyaknál hangolható – sárgarézhúrral ellátott osztják hárfá, egy nagyobb és egy kisebb méretű. Ezeket eredetileg a hattýú vagy a szürke daru nyakának nevezték (osztjákul: toropin vagy toropitjuk vagy kotang). Továbbá egy egyszerű, csúcsos végű fatáblára erősített őt bélhúrból álló citera, eredeti nevén naresjuk.⁹

SONNEVEND MARGIT

Irodalom

Ciruzzi, Sara–Piccardi, Marco S.–Roselli, Gloria M.

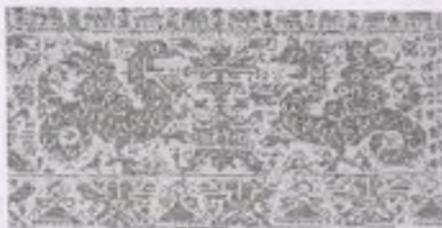
1995 *Il Museo Nazionale di Antropologia e Etnologia Firenze*. Firenze, Università degli Studi di Firenze, Museo di Storia Naturale.

⁷ Roselli, Maria Gloria 2007. 250–271.

⁸ I. m. 121.

⁹ Università... 2001. 165–166., vö. Jankó János 2000. 359.

- Jankó János
2000 *Utazás Osztyájköldre (1898)*. - Bevezetővel ellátta, szövegét gondozta: ifj. Kodolányi János. Series Historica Ethnographiae II. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Roselli, Maria Gloria (ed.)
2007 *Orsi e sciamani/bears and shamans*. Firenze, Edizioni Firenze.
- Università...
2001 Università degli studi di Firenze, Museo Nazionale di Antropologia e Etnologia (ed.): *Suoni della terra. Forme musicali*. Oggetti dalle collezioni degli strumenti musicali del Museo di Antropologia e Etnologia di Firenze.

KIÁLLÍTÁSOK

Legendás lények, varázslatos virágok: a közkedvelt reneszánsz¹

Ma úgy látjuk: amikor Lechner Ödön megépítette az Iparművészeti Múzeumot, az új, pompás palotát többé-kevésbé találóan szánhatták volna, nevezheték volna el Néprajzi Múzeumnak is. A két, egy időben életre hívott múzeum igénye a 19. század második felének mozgalmain alapult, s nem utolsósorban annak a tudománytörténeti jelentőségű fejlődésnek felelt meg, amelynek során az addig osztatlan és univerzális régiségtudományból nemcsak a művészettörténet (s annak intézménye, a Szépművészeti Múzeum) differenciálódott, hanem az iparművészet és a népművészet története és múzeumai is. A kettő közül az iparművészet nem egészen negyed század után végleges és pompás palotát nyert, a kor azonban éppúgy, mint utódai mindmáig, elmulasztotta megalkotni a néprajz saját házát. A két tudományos diszciplína kezdetben kéz a kézben haladt. A kor iparművészeti vitáinak középpontjába ugyanis hamarosan a magyar stílus kérdése került, s vele a népművészeti hagyomány történeti jelentősége. Sinkó Katalin az utóbbi években több alapvető közleményében foglalkozott azzal a tudománytörténeti szakasszal, s annak örökségével, amelyet – mindenekelőtt az egyetemes iparművészeti mozgalom legnagyobb tekintélye, Gottfried Semper elmélete alapján – a stílusnak az általa az alapvető művészeti technikákból, az ősművészetekből való levezetése jellemez.

Ugyancsak Sinkó Katalin mutatta be azt a folyamatot, amelynek kezdetben mintegy axiómája a népművészet azonosítása az ősművészettel. Ennek az axiómának magyar változata a magyar művészeti hagyomány ősiségének és a magyar stílus ebből az ornamentális hagyományból való megalkothatóságának elgondolása. Az ornamentális hagyomány régiségéről és eredetéről igen eltérő nézetek terjedtek el. Voltak olyanok, akik a késő középkorig és különösen a reneszánszig vezették vissza gyökereit. Huszka József ennél radikálisabban járt el akkor, amikor egészen az ókori Mezopotámiáig nyúlt vissza, s minél inkább eltávolodott időben a maga jelenkorától, annál inkább a stílus helyett a típusok hasonlóságára és faji tényezők azonosságának feltételezésére volt utalva. Akármilyen legyen is véleményünk Huszka elméletének érdeméről és érvényéről, felfogása hatásának kétségtelen, maradandó eredménye Lechner Ödön budapesti fő műve.

A Néprajzi Múzeum vezetőségének lekötelező bizalmából úgy adódott, hogy Huszka József nevezetes 2005-ös kiállítása óta immár harmadszor nyílik

¹ Elhangzott a Néprajzi Múzeumban 2008. november 14-én, az e címen megrendezett és 2009. szeptember 27-ig látogatható kiállítás megnyitóján.

alkalmam szólni erről a néprajz és művészettörténet számára egyaránt fontos és sok tekintetben meghatározó témakörrel. 2007-ben, az „erdélyi virágos reneszánsz” kérdéseit felvető kiállítás már módot adott arra, hogy különösen a nagy művészettörténész, Balogh Jolán történeti konstrukciójával szembeisítem mindazt, ami erről a történeti jelenségről a mai művészettörténet-írásban kezd kikristályosodni. Akkor már sejteni lehetett, hogy számos új összefüggést fog feltárni a Nemzeti Galéria reneszánsz-évi nagy kiállítása. Most a Mátyás-jubileum valószínűleg utolsó nagy, országos múzeumi kiállításával a „Mátyás király örökségére” utaló címmel ellátott Galéria-beli vállalkozás után a „közkedvelt reneszánsz” alcímet választva csatlakozik a reneszánsz magyarországi kultúrájának sokoldalú megvilágítását céljával tűző múzeumi kvartettet kvintetté bővítve a Néprajzi Múzeum. Különösen érdekes, hogy részben a Mátyás örökségének részeként bemutatott jelenségeknek és tárgyi anyagnak más szempontból való vizsgálatáról van itt szó. Ha nem tévedek, a „közkedvelt” jelző nemcsak a népszerűség, popularitás szinonimája itt, hanem megfelel a tudományos műhely ama törekvésének is, hogy jelenkori kultúránk összetevőit vizsgálja. Kimondatlanul ott sejtem ebben a címben azt az érdeklődést is a népi örökség sorsa és különösen trivializálódása iránt a paraszti kultúra korszakának lezáródása után, amely néprajzos barátainknál megfigyelhető, s amelynek vezető műhelye éppen ez a múzeum. Így ez a kiállítás tulajdonképpen csendes válasz is a hivatalos reneszánsz-év fő kérdésére, vajon historizálással elérhető-e az újjászületés nemes célkitűzése.

Eközben az alapvető probléma itt nyilván nem a történelmi folyamatok felfogása, ahogyan ez például Balogh Jolánnak a reneszánsz hagyomány népművészetbe való leszállásáról és folyamatosságáról szóló tézisének megítélésében a tulajdonképpen szorosán szaktudományi érdekű tét, hanem az esztétikum és étosz – méghozzá a *Gesellschaft* fogalmával szemben a *Gemeinschaft* értelmében felfogott közösségi étosz – szükségszerű kapcsolatról alkotott felfogás érvénye ma is.

Egy évvel ezelőtt Kós Károly 1910-ben a *Magyar Iparművészetben* megjelent Nemzeti művészet című cikkét idéztem. A fent említett étoszra alapozott történeteszemlélet ma sem példázható találóbban: „Kitúrjuk mi a mult idők avarjaiból megvetett népdalainkat, felfedezzük népünket mint nemzeti kultúránk leghívebb híveit, legjobb őrzőit. A névtelen, rongyos kurucok keserű dalai, a székelyek szomorú, ködös balladáit nemzeti irodalmunk legszebb kincsei ma. És nemzeti költőink, az igazi nagyok, Balassi Bálint énekeiből, népdalainkból, balladáinkból, primitív meséinkből, üldözött mondáinkból merítettek ihletet és hitet és reménységet. És daloltak, meséltek nem többé, mint régen, a főuraknak a nemességnek, szóval az előkelőknek, hanem a népnek. A mult században a művészet mecénásává a nép lett, a tömeg.”²

² Kós Károly: Nemzeti művészet. *Magyar Iparművészet* XIII. (1910) 145.

Most éppen a Kós Károly által szinonimaként használt „nép” és „tömeg” azonosíthatósága a problémánk. Ezért szükséges, hogy felidézzük a nép archaikus, elemi közösségként való felfogásának egy másik, kristálytisztá kifejtését, Bartók Béla 1921-ben kelt, *A magyar népdal* című, 1924-ben publikált könyvéből: „Tegyük fel, hogy valamely nép parasztosztályában bizonyos hagyományos, többé-kevésbé primitív zenei stílus él. Ez a parasztosztály állandó érintkezésben van akár az ő nyelvét, akár egy idegen nyelvet beszélő, magasabb kulturális fokon lévő (pl. városi) néposztállyal, vagy szomszéd népek magasabb kultúrájú parasztosztályával. [...] Valamely magasabb osztály kedvezőbb vagyoni helyzetére a paraszt ösztönszerűleg mint valami nehezen elérhető ideális állapotra tekint, amelynek legalább külső megnyilvánulásait iparkodik annyira amennyire utánozni. Ha ez az utánzó hajlam erősebbé fejlődik már benne, mint a konzervatív hajlam, és ha elég sűrű az érintkezés közte és az ideálnak tekintett magasabb osztály közt, akkor utóbbinak bizonyos kulturális termékeit – talán önkéntelenül – átveszi. A parasztosztály relatív elzártsága viszont azt eredményezi, hogy az ilyen átvett idegen elemek, ha csakugyan gyökeret vertek benne és nem csupán mint szórványos, véletlen átvételek jönnek számba, vagyis: ha időbeli és térbeli elterjedtségben élnek tovább a parasztosztályban, idővel bizonyos módon elváltoznak.”³ És ugyanonnan, *A magyar parasztzene régi stílusa* fejezet elejéről: „Egyes vidékeken (pl. Bihar, Hunyad megyének) nyugat-európai (városi) kultúrától alig érintett oláh parasztjai olyan zenélési módot őriztek meg mind e mai napig, amelyet ha nem is őszállapotnak, de mindenesetre nagyon régiesnek tekinthetünk. Ha a gyűjtő ilyen vidékre vetődik, úgy érzi, mintha a középkorba jutott volna. Teljesen lehetetlen, hogy ilyen terület a közelmúltban parasztzenei forradalmaknak lehetett volna színtere idegen zenei elemek beszivárgása következtében: ezek a parasztok a városi kultúra »áldásthozó« áramlatától jóformán teljesen elzárkózva élnek. Egész kulturális nívjuk megerősíti azt, hogy zenei evolúciók hosszú időre visszamenőleg nem történhettek náluk: majdnem kivétel nélkül analfabéták: ornamentális művészetük primitív; a gyári termékek özönétől mentesek; ruházatuk majdnem kivétel nélkül saját maguk készítik házilag; otthonukat alig-alig hagyják el.”⁴ A paraszti kultúrának ez a képe maga is történelmi dokumentum, s még inkább az az archaikus kulturális viszonyoknak olyan jellemzése, amely beilleszkedik a primitív művészetek 20. század eleji felfedezésének és a magas művészetbe való beemelésének történetébe.

Ma, amikor a népi kultúra történetének és hagyományközvetítő szerepének itt Kós Károly és Bartók Béla szövegeivel jellemzett felfogását magát is egy visszahozhatatlan történelmi kontextusban látjuk, és elérkezett az ideje Balogh Jolán a reneszánsz hagyomány folyamatosságáról szóló, ugyanebben a felfogásban gyökerező elgondolása tudományos kritikájának is, mindenekelőtt

³ Szöllősy András (szerk.): *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. Bp., 1966. 103.

⁴ I. m. 111.

attól kell óvni, nehogy e koncepció morális töltése is feledésbe menjen. A Nemzeti Galéria a késő reneszánszként jellemzett korszak művészeti emlékeit minden eddiginél gazdagabb változatosságban állította ki. Ha igaz, hogy a reneszánsz Magyarországon Mátyás király öröksége volt, ennek az örökségnek az eddiginél lényegesen összetettebb képéhez nyertünk adalékokat, az egész újkori magyarországi kultúra szövetének olyan alkotóelemei bontakoznak ki, amelyek közül csak egyik a Mátyás-hagyomány. A Néprajzi Múzeum vállalkozása ugyanennek az újkori kultúrának az ismeretéhez járul hozzá.

Ha jól értelmezem rendezőinek, anyaga összegyűjtőinek és feldolgozóinak szándékát, a kiállítás legjelentősebb – s a misztikus erőként vagy sejtelmes ösiségként felfogott néphagyománnyal szemben racionálisan értelmezett – célkitűzése a hagyományozódás mechanizmusának nyomon követése. Végtelenül egyszerű, az anyag osztályozásából és elrendezéséből adódó szempontokról van szó, amelyek egyben a tárgyi kultúra technikai alapjainak, s a kézművesség különböző ágainak alapul vételét jelenti. Olyan alapvető mesterségekről van szó, mint a textilművesség ágazatai, nevezetesen a szövés és a hímzés, az ónművesség és a kerámiaművészet, a fazekasságon belül külön a kályhacsempék anyaga, valamint a festőasztalosság. Mindezek a városi és mezővárosi, nem utolsósorban a céhes kézművesség meghatározó szerepéből indulnak ki, s ennek a reneszánsz hagyomány átvételében és továbbörökítésében betöltött jelentőségét bizonyítják és igazolják. Hasonló szerepüket sejtjük újabban a késő középkori festészet mestereinek regionális struktúrájában, s – ahol egyáltalán van megfelelő gazdagságú emléktanyag – a szárnyasoltárok, vagy a kőfaragómunkák elterjedésében is. A nemrég magas korban elhunyt kiváló szobrász-műemlékrestaurátor, Szakál Ernő még egy céhes kőfaragómester tanítványa volt, mielőtt művészeti akadémiai tanulmányokba kezdett volna. Tőle tudom, hogy még az ő idejében is a kőfaragó mestervizsga anyaga egy faragott csigalépcső (tehát lényegében gótikus konstrukció), illetve egy oszloprendekkel díszített homlokzat (klasszikus, a reneszánsztól a klasszicizmusig csak ízléskülönbségeket mutató feladat) szerkesztése volt. A céh hagyományos vizsgaanyaga tehát gondoskodott a nagy távlatú örökség hagyományozásáról még a 20. század elején is.

Ebből a céhes, városi jellegből adódik az anyagnak egy másik sajátossága és feldolgozásának újabb szempontja: az a nagy szerep, amely az írott kultúrának, s az írásnak magának jutott. Kétségtelen, hogy mindez nem az archaikus paraszti kultúra, hanem az újkor kezdetének városias műveltségére utal. A reneszánsz éve művészeti kiállításainak egyik több oldalról is levont művészettörténeti tanulsága, amely egyaránt jellemzi mind a középkori, mind a reneszánsz kori művészetet, az a mediális természetű változás, amelynek során mind a könyvnyomtatás, mind a képek nagy tömegű sokszorosítása révén közkeletűvé teszi a nyomtatott grafikai előképet. Kérdés, hogy ezeknek terjedése a reneszánszsal azonosítható-e, vagy attól meg kell-e különböztetnünk

azt a talán átfogóbb jelenséget, amelyet Walter Benjamin mint „a műalkotás reprodukálhatóságának korát” különböztetett meg.

S még egy, az újabb művészettörténet-írásban felmerült fogalmat kell megemlítenünk. Hans Belting 1990-ben megjelent munkájában, amely a jelenkori művészettörténetben talán vezető kutatási iránynak tekinthető képelmélet-képtörténet egyik módszertani javaslatát és példáját is alkotja, a késő antikvitástól a középkor végéig számol „a kép korával”, az újkor kezdetétől fogva pedig „a művészet korával”. Ennek a korszakolásnak magyarországi érvényére vonatkozó ismereteink több okból hiányoznak. Egyrészt azért, mert csak a késő reneszánsz anyagának az ez évi kiállításokon történő tömegesebb publikációja ad majd reális alapot átfogóbb következtetések levonására, másrészt mert „a művészet kora” alapvető aktusának, a középkori kultuskép elvetésének, egyszóval a reformáció képpel kapcsolatos álláspontjainak, illetve egyes irányzatainak és korszakainak árnyaltabb kutatása nagyrészt hiányzik. Ehhez is hozzájárul a kiállítás, mindenekelőtt egy, a képnek a reformáció számára is elfogadható funkciója, az allegória, illetve a bibliai szöveg didaktikus célzatú illusztrációja továbbélésének bizonyításával. Ez ismét csak a leg-alább elemi szintű írásbeli kultúra alapján képzelhető el.

A reneszánsz művészetnek nincs érvényes művészettörténeti képe. Ha valaha lesz – s erre ösztönöz a Reneszánsz Éve –, az új néprajzi eredményeket, s e kiállítás megállapításait és tanulságait aligha fogja mellőzhetni. Köszönettel tartozom a kiállítás megrendezéséért. A közönség is minden bizonynyal hálásan és nagy élvezettel fogja fogadni.

MAROSI ERNŐ

OKTATÁS

Nyisztor Tinka megvédte doktori disszertációját

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Doktori Tanácsa és a Néprajztudományi Doktori Iskola Európai Etnológia Doktori Programja szervezésében az ELTE BTK Tanácstermében, 2008. október 29-én került sor a pusztinai születésű, s ma is ott élő Nyisztor Tinka *Hétköznapok és ünnepnapok* című, a moldvai magyarok hagyományos táplálkozáskultúrájával foglalkozó doktori disszertációjának védésére. A bírálóbizottság elnöke Paládi-Kovács Attila volt, a felkért bírálók pedig: T. Bereczki Ibolya és Knézy Judit. A bizottságban Szilágyi Miklós, Kocsis Gyula, Kuti Klára, valamint Bali János titkár foglalt helyet. Nyisztor Tinka témavezetője Kisbán Eszter volt.

Az egyetem tanácstermében tartott védést rendkívüli érdeklődés kísérte, a bizottság titkárának véleménye szerint „doktori védésen még soha nem volt ekkora közönség”. Mindezt indokolhatta a moldvai csángó téma és az alkalom különössége: *a világ első moldvai csángó doktorandusza magyar néprajzi témájú disszertációjának védéséről volt szó*, amit minden felszólaló nyomatékosan hangsúlyozott is. A dolgozatot az ELTE BTK Néprajzi Intézet könyvtárában minden érdeklődő megtekinthette, s mint a hozzászólásokból kiderült, sokan meg is nézték. A disszertáció téziseit az interneten lehetett olvasni. Ebből idézünk néhány részletet:

„Ez a munka a táplálkozáskultúra szerkezetét, valamint a változásokat vizsgálta egy kistérségben, a ma élő három generáció életében, 1920–2006 között. A mindennapi étkezés szerkezetét a hazajáró fiatalok egyelőre alig módosítják, ez a szerkezet az újkorban számos jellemző pontján egybeeshet a teljes moldvai térség táplálkozási gyakorlatával. Látszik az is, hogy ugyanabban az időszakban milyen pontokon különbözik a Kápatokon túli, erdélyi régiótól. [...] Élő gyakorlatban láttunk itt olyan elemeket, amelyek korábban számos európai nagytérségben is jellemzőek voltak. Ilyen a napi étkezés két sarokpontja: a reggelre és estére való főzés. Ez a késő középkori–kora újkori ún. kettős étkezési rend szerkezete. Ide sorolnám a kistérséget kiemelkedően jellemző savanyú ízlésirányt. Ehhez kapcsolódik az erjesztett gabonale (itt kukorica is) és a gyümölcs-savanyítók használata. Ilyen vonás a nagyállatok megtisztított beleinek nagyra értékelése az ételekben, ahogy kora középkori európai szakácskönyvekből is ismerjük. [...] A kenyér itteni helyzete összefügg a kukoricatermelés uralkodó voltával, minek következtében a kenyér a 20. század derekáig nem volt része a köznapi tápláléknak. A helyében álló mindennapi lisztes étel, a puliszka, tulajdonképpen főtt lisztkása. A régebbi

kenyérfélék, akár kukoricából, akár búzából, lapos lepények voltak, és nem készültek ilyenek minden napra. Az étkezés körülményei közt archaizmus az alacsony és a magas étkezőasztal máig tartó párhuzamos használata. [...] A közös tából kanalazást manapság váltja fel a személyes tányér, a szilárd ételnél a terjedő villahasználat mellett még elfogadott a kézzel és kanállal étkezés is. Európa nagy térségeihez képest helyi vonás itt az, hogy a fontos szerepet betöltő kásaétel két nagyon különböző, vagyis változatos formában kerül asztalra. Az egyik a puliszka, a másik a növénylevélbe töltött galuska. [...] Erdély felé nem éles a régióhatár, de Közép-Európa széles déli övezetéhez képest nagy különbség az, hogy az önálló főtt tészta étel hiányzik Moldvában.”

Rendkívül fontos Nyisztor Tinka azon megállapítása, miszerint „az utolsó két évtizedben moldvai csángók gyakran jelenhetnek meg más helyi közösségben önmaguk [és népcsoportjuk] képviselőjeként. Máságukat kezdetben elmaradottságként élték meg, majd megértették, hogy archaikus kultúrájuk érték a külvilág szemében. Amikor valahol többen vagy kevesebben területileg jelennek meg, az az étel, amivel elsősorban képviselik magukat – hozzák vagy helyben megcsinálják, kínálják –, mindig a galuska.”

A felkért bírálók kiemelték a doktorjelölt által bemutatott anyag értékét, a feldolgozás szakszerűségét, úttörő jellegét. Knézy Judit „szakmai szenzációnak” nevezte a dolgozatot, és különösen az ünnepi alkalmak ételeinek és étkezési szokásainak leírását tartotta jelentősnek. Külön is kiemelte, hogy a lakodalmi főzőspecialista pusztinai asszony „főzőfüzetének” közlése nagyon fontos írásos dokumentum. T. Bereczki Ibolya is hangsúlyozta Nyisztor Tinka kutatómunkájának úgyszólván előzmények nélküliségét: „Ez egy olyan terület – mondta – Moldvában, amely ugyan régóta vonzza a néprajzi kutatókat, a táplálkozástudomány területén azonban mégis igen kevés kutatói figyelmet kapott.” A dolgozat külön értékének tekintette a „naprakésztséget”, hogy a legutóbbi évtizedben tapasztalt változásokat is dokumentálja, „ami Moldva esetében különösen fontos, hiszen hihetetlenül felgyorsultak az életmód változásai”. Mindkét bíráló dicsérte Nyisztor Tinka módszerének azon jellegzetességét, hogy *élethelyzetekben* mutatja be az étkezés helyét, szerepét, gondját és örömét. Alkalmazza az ún. „*sűrű leírás*”-t, s bőségesen használja a kutatóval folytatott beszélgetések és mások *diskurzusainak* beemelését a szövegbe. Ez lehetővé teszi, hogy „képet kapjunk róla, adatközlőinek milyen a mindenkori elképzelése egy adott étkezési helyzet helyességéről”. Ezeket a valamilyen idegen nyelvből szolgai módon fordítva „*sűrű leírás*”-nak nevezett, valójában szociográfiai leírásnak tekinthető részeket a vitában résztvevők legtöbbször kiemelten dicsérte, a dolgozat egyik fő értékének tekintette. Az opponensek szerint az értekezés mind *tartalmában* mind *formájában* megfelelt a tudományos fokozat megszerzéséhez támasztott követelményeknek.

A doktori disszertáció védésének forgatókönyve szerint Nyisztor Tinka is lehetőséget kapott, hogy a felkért bírálók és a hozzászólók felvetéseire, kérdéseire válaszoljon. Ennek során röviden ismertette kutató- és feldolgozó-

munkájának lényegét: „A hagyományos életmódot és az átalakulást figyelve, sorrendben elsőként a hagyományos táplálkozás-kultúrát írtam le. Ez első megfogalmazásban egyetemi szakdolgozatomban található, egy-két részlet megjelent cikkeimben is olvasható. Ebben a disszertációban a két megközelítést próbáltam összekapcsolni, és egyelőre Moldvában maradtam. Belevontam az otthon maradottak mai viselkedését, és a rendszeresen hazlátogató elköltözött családtagok befolyását. Ezt a metszetet elsősorban mozaikokból, apró helyzetek, beszélgetések bemutatásával próbáltam érzékeltetni és hitelesíteni. Az évek alatt összegyűjtött anyagnak azonban csak nagyon kicsi százalékát használtam fel.” Emiatt a disszertációban bizonyos műfaji egyenetlenségek, keveredések mutatkoznak, amit mindkét opponens érzékelt, de amik – Tinka szerint – a disszertáció anyagának közlése esetén elsimíthatók. „Az anyag feldolgozása során – folytatta – választanom kellett az ünnepek között. Úgy döntöttem, a naptári ünnepek maradnak most ki, a nyilvánosságnak nyitott, s a mai napig nagy vagy éppen óriási számú vendéggel megült családi ünnepeket választom. Ezekre az elköltözöttek is rendszeresen hazajárnak. Ezért szerepelnek disszertációmban az »átmenet rítusainak« alkalmi, az emberi élet fordulóinak ünnepei: mint a lakodalom, a gyermekágy és keresztelő, a halotti tor. A két utóbbi ünnep étkezése jól beleillik abba a rendszerbe, amit a keresztelő és az újítások sajátos kapcsolatáról éppen Knézy Judit emelt ki elsőként korábban; valamint amire Pócs Éva hívta fel a figyelmet a halotti torok sajátosan archaikus étkezése kapcsán.” Válaszában Tinka megígérte a hiányolt szempontok megvalósítását és érvényesítését, az anyag közlése során a hiányosságok pótlását, egyebek mellett a moldvai románok táplálkozási szokásaival való összehasonlítást, a rántás újabbkori moldvai elterjedésének elemzését és a dolgozat képanyaggal való bővítését.

A Doktori Tanács a vita eredményeként, a felkért opponensek javaslatára Nyisztor Tinka disszertációját „*summa cum laude*”, vagyis kiváló minősítéssel elfogadta. A pusztinai Kaszáp István unokája, Dani Péter leánya, Nyisztor Tinka *a néprajz tudósainak sorába lépett*. Mégpedig nem csupán tudományos teljesítményével, hanem azzal is, hogy mint a csángókkal foglalkozó kutatók legtöbbszörét, őt is megérintette a végzetes csángó sors, sőt, mint közülük való, talán még erősebb késztetést érzett e sors föl vállálására. Nyisztor Tinka azon elődök nyomdokain halad, akiket a moldvai magyarok elhagyatottsága, elnyomatása, Európához méltatlan helyzete olyan mértékben megrázott, elkésérett, vagy éppenséggel felbőszített, hogy legtöbbször legalább annyira sorskérdésnek tekintette a moldvai magyarsággal való foglalkozást, mint a tudományos gyűjtést, feldolgozást. Talán egyetlen népcsoportunk esetében sem tört elő annyi néprajzkutatóból a népéért, népcsoportjáért aggódó, nemzetmentő politikus, mint éppen a csángókkal foglalkozókból. Gondoljunk csak Jerney Jánosra, Domokos Pál Péterre, Kallós Zoltánra és másokra. Még a tudós nyelvész, a magán- és mássalhangzók világában élő Csűrű Bálint is úgy fogalmazta meg moldvai tapasztalatait, hogy „*a moldvai magyarság sorsa*

még a hagyományos magyar sorsánál is fájdalmasabb és tragikusabb magyar sors”. Őrájuk gondolhatott Kodály, mikor leírta a következő gondolatokat: „Nem elég tudós módra, anyaggyűjtés szerűen »megismerni« az anyagot, azt »lege artis« feldolgozni, s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyományoknak, s ezzel egy embercsoport lelki életének.”

Nyisztor Tinka hamar fölismerte – vagy inkább megérezte –, hogy a moldvai csángómagyar nép(csoport), amelyből vétetett, egyrészt *komoly értékek hordozója*, másrészt *hathatós segítségre szorul*. De tapasztalnia kellett azt is, hogy sem a közigazgatási, sem az egyházi hatalom vezetői nem akarják komolyan venni ennek a népnek sem az értékeit, sem az érdekeit. Nyisztor Tinkának nemcsak azért kellett megszerezni ezt a tudományos fokozatot, hogy eredményesebben tudja menteni a hagyományos csángó műveltség emlékeit, vagyis a süllyedő hajó értékes rakományát, de azért is, hogy az egyházi és a világi hatalmasságokkal szemben felvértezettebben, sikeresebben képviselhesse népének érdekeit.

HALÁSZ PÉTER

A „Néprajz az oktatásban II.” című konferenciáról (Budapest, 2008. november 27.)

A Magyar Néprajzi Társaság 2008-as munkatervében kiemelt területként foglalkozik a néprajznak az oktatásban betöltött szerepével. Ennek megfelelően szervezték tavasszal a Néprajzi Múzeumban a *Néprajz az oktatásban I.* című tanácskozást. A folytatásra az igény már az első alkalom előkészítésekor megfogalmazódott, s erre november 27-én került sor.

Megnyitójában a tanácskozást kezdeményező Paládi-Kovács Attila akadémikus, a Társaság elnöke hangsúlyozta: a tavaszi tanácskozás tapasztalatai is igazolták a téma aktualitását – kiemelten fontos a néprajztudomány helyzetének valós értékek menti megítélése az oktatásban. Hangsúlyozta a szomszédos országok gyakorlatának megismeréséből nyerhető tapasztalatok jelentőségét.

Első előadóként Liszka József (Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, Szlovákia) összefoglalta a felsőfokú szlovák néprajzi képzés történetét a kezdetektől napjainkig. Tudományos igényű előadásában hangsúlyozta a párhuzamokat a hazai folyamatokkal és kiemelte a cseh szakemberek működésének jellemzőit is. Második előadóként Pozsony Ferenc, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Tanszékének professzora rendkívül informatív előadásában a népi kultúra oktatásának romániai helyzetéről beszélt. Természetesen a magyar vonatkozások mellett ki-

tért a román jellemzőkre is. Felhívta a figyelmet arra, hogy jelenleg Romániában egyetlen néprajzi felsőfokú képzés működik, s ez a kolozsvári Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék tevékenysége. Részletesen kitért a különböző, sikeresen akkreditált képzésekkel kapcsolatos tapasztalatokra, s hangsúlyozta a bolognai folyamathoz igazodó Európai Unió elvárások jelentőségét is. A harmadik előadásban Deáky Zita, a Szent István Egyetem (Gödöllő) docense tartotta meg problémaérzékeny előadását, melynek anyagát Lábadi Károllyal – aki szintén a Szent István Egyetem docense – közösen állították össze. Előadásukból kitűnt, hogy a hazai agrár felsőoktatásban a közelmúltban lezajlott folyamatok következtében a néprajzképzés háttérbe szorult, annak ellenére, hogy piacképes és értékes tudással segíthetné a korszerű feladatokkal szembesülő agrárszakemberek munkáját.

Az első rész előadásait követő vitában és hozzászólásokban a jelenlévők az elhangzottakat elsősorban saját tapasztalataikkal egészítették ki. Többen is hangsúlyozták a dilettáns önjelölt „szakembereknek” a hiteles szakmai érdekeket erősen veszélyeztető működését.

A szünetet követő második részben a múzeumpedagógiai gyakorlat eredményei közül ismerhettek meg többet is a résztvevők. Elsőként Csesznák Éva, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum oktatási osztályvezetője *Ne csak taníts, örökíts!* című előadásában a hon- és népismeret szemléltető tanítása akkreditált képzést ismertette. A vetített fényképekkel illusztrált előadás a Szabadtéri Néprajzi Múzeum kimunkált gyakorlatára épülő képzés elemeit is részletezte. Ehhez a tematikához kapcsolódott Pankovits Ágnes szentendrei tanárnő esettanulmánya, melyben egy, a skanzenben megtartott honismereti óra jellemzőit elemezte. A tanácskozás utolsó előadója Papp Kornélia, a SZÓNÉK vezetője, óvodapedagógus volt. A néphagyomány-éltetés az óvodai nevelésben akkreditált képzés előtörténetét és kidolgozásának folyamatát ismertette. A továbbképzések tapasztalatait és céljait bemutató előadásának egyik legnagyobb tanulságaként az akkreditációs folyamatok alapos és esetenként akár évtizedes előzményeket is felhasználó előkészítésének jelentőségét hangsúlyozta.

A tanácskozást záró hozzászólásokat követően a szervező, Kemecsi Lajos a Néprajzi Társaság titkára zárszavában kiemelte a folytatás igényét és megköszönte az előadók és résztvevők aktív szerepvállalását a tanácskozáson. A Társaság tervei szerint a folytatásra 2009 tavaszán kerül sor, további aktuális témák és területek szerepeltetésével, így például a magyar néprajz oktatásában felhasználható tankönyvek, segédkönyvek, szemléltető eszközök és anyagok bemutatásával.

A felsőfokú néprajzoktatás mai helyzete Szlovákiában

Előadásomat¹ jó lenne valahogy úgy kezdeni, hogy néprajzi, vagy folklorisztikai jellegű órákat már az 1635-ben alapított nagyszombati egyetemen is tartott, mondjuk: Pázmány Péter, aki mint tudjuk, parömiológiával is foglalkozott, hiszen szólásokat, közmondásokat előszeretettel használt írásaiban, prédikációiban. No, de erre, mármint néprajzi tárgyú órák tartására konkrét adataink nincsenek, ezért szemlémet „csak” 1921-el kezdhetem, amikor az akkor megalapított pozsonyi Állami Egyetemen beindult (az akkori Csehszlovákiában elsőként) az önálló néprajzi szakirány oktatása. A tudományág első professzora a prágai Karel Chotek (1881–1967) volt, aki elsősorban általános és szláv néprajzzal foglalkozott, miközben a szlovák népi kultúrát is meglehetősen bensőségesen ismerte. A 20. század legelején végzett már a térségben terpkutatásokat. Ezek egyik eredményeként született a maga nemében első szlovák falumonográfia is a Hont megyei Cseri (Cerovo) településről (Chotek 1906). Szemináriumait esősorban földrajz, történelem és régészet szakos hallgatók látogatták. Később szerepet vállaló neves tanítványai: Rudolf Bednárik (1903–1975) és Ján Mjartan (1902–1996). Utóbbi 1923–1925 között asszisztense. Chotek 1932-ben visszatért Prágába, így a néprajzi oktatás Pozsonyban néhány évig szünetelt. Az említett kezdeményezéssel párhuzamosan azonban a bölcsészkar más kutatóhelyein is folyt néprajzi-folklorisztikai jellegű oktatás, kutatás. Mindenképpen meg kell itt említeni a cseh Frank Wollman (1888–1969) nevét, aki Pozsonyban 1923-tól az összehasonlító szláv irodalomtörténet professzora volt (miközben ezzel párhuzamosan a brünni egyetemen a Ruszisztikai Tanszék vezetője). A Szláv Szeminárium keretében hallgatóival (1925–1938 között) népipróza-, elsősorban népmesekutatásokat végzett. 1933-at követően, visszaemlékezései alapján „elsősorban Szlovákia határ menti területeire összpontosítva, hogy azok szlovákságához nyerjen bizonyítékokat” (idézi: Hlôšková 2006a, 99). Frank Wollman 1938-as, Prágába történő, nem éppen önkéntes visszatérése után ez a munka, kiegészítő pontosító gyűjtések formájában 1941-ben és 1942-ben a neves szlovák folklorista, Mária Kolečányi-Kosová (1918–1985) vezetésével folytatódott. Az 1947-es újraindítási kísérlet azonban már zátonyra futott. Ennek a nagyszabású és hosszútávú vállalkozásnak az eredményeként közép-európai összehasonlítás-

¹ A Magyar Néprajzi Társaság által *Néprajz az oktatásban II.* címen Budapesten megrendezett tanácskozáson, 2008. november 27-én elhangzott előadás tetemesen kibővített, szerkesztett és aktualizált változata.

ban is egyedülálló, hatalmas, több mint kettőezer népi szöveget tartalmazó prózagyjűtemény jött létre, amelyben származását tekintve Szlovákia összes jelentősebb tájegysége képviselve van, s aminek publikálása (és utógyűjtései) meglehetősen hosszú időt vettek igénybe (vö. Hlôšková 2006a; Hlôšková 2006b; Zelenková 2006). A meseanyag nyomtatásban történő megjelentetése, a három szlovákiai nagytérség (Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákia) szerint három kötetbe rendezve az elmúlt években fejeződött be (1993, 2001, 2004), és Viera Gašparíková nevéhez fűződik (Gašparíková 2006).

1936–1939 között ismételtelen beindult Pozsonyban a néprajzi képzés is, mégpedig a külső előadóként szerepet vállaló (szintén cseh) Vilém Pražák (1889–1976), és a belső munkatársként dolgozó orosz emigráns, a nemzetközi hírű Pjotr Grigorjevics Bogatirjov (1893–1971) tevékenységének köszönhetően. Pražák, aki ekkor a pozsonyi Egyetemi Könyvtárnak és a Szlovák Honismereti Múzeumnak is munkatársa volt, elsősorban szláv és európai összehasonlító néprajzzal foglalkozott. Bogatirjovot a néprajz és a folklorisztika elméleti kérdései izgatták elsősorban. Mindketten ebben a szellemben is adtak elő az egyetemen. Bogatirjovnak két tanítványát kell itt kiemelni: az egyik Andrej Melicherčík (1917–1966), akiről a későbbiekben még lesz szó, a másik pedig a neves szlovákiai magyar strukturalista nyelvész, Arany A. László (1909–1967), akinek nyelvészeti (és részben néprajzi) tevékenységére is kimutatható hatással volt Bogatirjov (Sándor 1989, 148–149, további irodalommal; vö. Beneš 1969; Vrhel 2007). Az 1936/37-es tanévben, leckekönyve tanúsága szerint, Pozsonyban fölvette ugyan Bogatirjov (a bejegyzés szerint Bogatyrev) *A néprajz feladatai a Kárpátalján (Úlohy národopisu na Podkarpatskej Rusy)* című előadását, ám az előadó aláírása hiányzik az okmányból, közvetlen kapcsolatra tehát nincs bizonyíték.² A háborús években (1941–1943 között) a pozsonyi egyetemen vendégtanárként a lipcsei Bruno Schier (1902–1984) tartott órákat (Lozoviuk 2008, 327–334).

Noha ebben az első időszakban nem zajlott a pozsonyi egyetemen reguláris néprajzos képzés (önálló tanszékkal sem rendelkezett a szakma), mégis rendkívül jelentős volt ez az időszak, hiszen – a már említett szakemberek személyében – kinevelte az első szlovák szakképzett néprajzos generációt.

A második világháború után, 1947-ben újította föl a munkáját a Néprajzi Szeminárium, amelynek keretében Rudolf Bednárík és Andrej Melicherčík kezdett oktató tevékenységet. Bednárík, aki Chotek tanítványnak vallotta magát, elsősorban az anyagi és a szellemi kultúra iránt érdeklődött. A Wollman-

² Arany leckekönyve (*Soznam prednášok*) a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet Levéltárában fellelhető Arany A. László-hagyaték 1. dobozának 6. dossziéjában található. Vö. Tóth–Végh 2007.

Mukařovský- és főleg Bogatirov-tanítvány Melicherčik a folklór és folklorisztika elméleti kérdéseivel foglalkozott.³ Mindenképpen megemlítendő az 1944-ben írt, 1945-ben megjelent, a *Teória národopisu* című elméleti, alapozó munkája, amellyel a későbbi szlovák néprajznak, szűkebben véve folklorisztikának irányt szabott (Melicherčik 1945). Petr Lozoviuk egyébként feltételezi, hogy Melicherčiknek Bruno Schier pozsonyi tevékenysége „ellentételezéseként” sikerült egy évet a háború alatt a lipcsei egyetemen eltöltenie, ahol a szóban forgó alapozó munkájához a kapcsolódó szakirodalmat összegyűjthette (vö. Lozoviuk 2008, 323). Ekkortól volt már lehetőség a néprajz önálló szakként való elvégzésére. A mai idősebb és középgenerációs szlovák etnográfusok és folkloristák döntő többsége Bednárík- és/vagy Melicherčik-tanítványnak mondható. Ebben a korai időben asszisztensként Ján Podolák, Viera Gašparíková, Ján Michálek és mások tevékenykedtek a tanszéken. Vendégprofesszorként ekkoriban is gyakran felbukkantak cseh előadók az intézmény munkájában, Otakar Nahodil (1923–1995) a prágai Károly Egyetemről, vagy Antonín Václavík (1891–1959) a brünni egyetemről. Utóbbinak már korábban is voltak szlovákiai gyűjtési tapasztalatai, hiszen nevéhez fűződik egy szlovákiai horvát település, Horvátgurab monográfiájának az elkészítése (Václavík 1925).

Szervezetileg először a Történeti Tanszékhez társították a néprajzi oktatást, majd később létrejön a Régészeti és Néprajzi Tanszék, 1960-ban a Régészeti, Művészettörténeti, Néprajzi és Folklorisztikai Tanszék (tanszékvezető: Rudolf Bednárík). 1969 óta létezik az önálló Néprajzi és Folklorisztikai Tanszék, amelyet Ján Podolák hozott létre és egy éven át vezetett. 1970-től a tanszék élén a folklorista Ján Michálek állt egészen 1990-ig. Ekkor Ľubica Droppová vette át az intézmény vezetését, amit 1993-ban Etnológiai Tanszéknek kereszteltek át. Jelenleg Etnológiai és Kultúrantropológiai Tanszék néven szerepel. Mostani tanszékvezetője Marta Botíková.

A tevékenységnek van nemzetiségi (ezen belül magyar) vonatkozása is. 1970-ben Ján Podolák kezdeményezésére és irányításával a tanszék szervezeti keretei között létrejött az Etnológiai Kabinet, amely feladatának a szlovákiai etnikumok összehasonlító néprajzi/etnológiai vizsgálatát tekintette. A beharangozást követően azonban kézzelfogható eredményeket csak mérsékelten produkált (Podolák 1970). Szintén Ján Podolák vezetésével *Seminarium Ethnologicum* címen szervezte meg a pozsonyi tanszék az egyetemi hallgatók első nemzetközi terepgyakorlatát (Balassa 1972), amelyeket aztán továbbiak

³ Itt a korabeli szlovák terminológát használom: szellemi kultúra alatt elsősorban népszokásokat (vö. Bednárík 1943a), folklór alatt pedig szöveges folklórt értettek (vö. Melicherčik 1943).

követtek (Gunda 1974). Ezeken a nyári terepmunkákon a helyi hallgatókon kívül cseh, lengyel, magyar stb. egyetemisták és nemzetközi hírű szakemberek (Balassa Iván, Nils Arvid Bringéus, Helmut Fielhauer, Bronislawa Kopczynska-Jaworska, Manga János, Paládi-Kovács Attila, Ujváry Zoltán, Christo Vakarelski stb.) is részt vettek. Előadásai nemcsak a hallgatók, hanem a szeminárium munkájában résztvevő hazai néprajzkutatók számára is fontos tájékozási alapot, nagy élményt jelentettek. Az egyes évfolyamokat Szlovákia más-más néprajzi tájegységében szervezték meg. Zita Škovierová, aki a *Seminarium Ethnologicum* munkáját összefoglalta, az első ötről készített kimutatást (Škovierová 1991). Magyar szempontból izgalmasabb az 1973-ban, már hatodik alkalommal megrendezett terepgyakorlat Rozsnyó környékén. Ekkor a szlovák és a magyar kutatókon és hallgatókon kívül jugoszláv, lengyel, skót (Alexander Fenton), dán (Holger Rasmussen) stb. etnográfusok is részt vettek a munkában. Többek között a Szilicei-fennsíkon, Mellétén és a Sajó völgyében végeztek kutatásokat. Az 1973. évi szeminárium konkrét eredményeként született meg Gunda Béla tanulmánya Gömör népi teherhordásáról, amely tudomásom szerint mind ez ideig csak szlovák nyelven jelent meg (Gunda 1978). Összesen tíz alkalommal került sor a szeminárium megrendezésére. Ebből az első hetet a pozsonyi tanszék, a következőket pedig a lodzi és poznani, valamint a belgrádi és a varsói egyetemek szervezték (Škovierová 1991, 86).

Végezetül megemlítenéd a tanszék 1970 óta, kisebb-nagyobb kihagyásokkal *Ethnologia Slavica* (jelenleg *Ethnologia Slavica et Slovaca*) címen megjelenő évkönyve, amely idegen nyelven, elsősorban németül és angolul közöl tanulmányokat, valamint a 2009-ben indult, *Speculum* című antropológiai diáklap.

A pozsonyi tanszék keretei között, Daniel Luther vezetésével 1992 óta folyik speciális „vizuális antropológiai” képzés is. Részben kívülről megítélve úgy tűnik, hogy ez alapvetően a néprajzi fényképezés és filmezés gyakorlati elsajátításának a lehetőségét jelenti a hallgatók számára (Zajicová-Nádaská 2001).

A Comenius Egyetem Társadalom- és Közgazdaságtudományi Karán a 2005/2006-os tanévtől működik a Kulturális Tanulmányok Intézete,⁴ amely az antropológia különböző irányzataiból készíti föl (egyelőre BC szinten) hallgatóit. Doktori iskolája is működik. Tanszékvezetője Martin Kanovský.

A háború utáni Csehszlovákiában három néprajzi tanszék működött: a pozsonyi mellett Brünnben (alapvetően a muzeológiára, a zenei és táncha-

⁴ A kar hónapján Szociális Antropológiai Intézet (Ústav sociálnej antropológie) szerepel, míg az *Etnologické rozpravy* legutóbbi számában Kulturális Tanulmányok Intézeteként – Ústav kultúrnych štúdií (2008/1, 37).

gyományokra specializálódva), illetve Prágában (az Európán kívüli népek vizsgálata volt a szűkebb irányultsága). Csehszlovákia felbomlását, kettészakadását (1993) követően a pozsonyin kívüli másik két néprajzi felsőoktatási intézmény szerepét, kutatási irányultságát fokozatosan átvette a nyitrai és a nagyszombati tanszék.

A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen 1992-ben alakult meg a Folklorisztikai Tanszék (Čukan 1992), amely nevét nem sokkal rá Folklorisztikai és Regionalisztikai Tanszékre, később pedig, irányultsága módosulásának megfelelően Etnológiai és Etnomuzikológiai Tanszékre változtatta. Amellett, hogy általános néprajzi képzést nyújt a hallgatóknak, elsősorban a népművészet megnyilvánulási formáinak (ezen belül is kiemelten a népzenenek, a folklórmozgalomnak, valamint a tárgyalgó népművészetnek), Szlovákia néprajzi tagoltságának, regionalisztikájának, az ország etnikai képének a bemutatására törekszik. Utóbbi elsősorban Ján Botík kurzusain valósul meg (Botík 2007, vö. Liszka 2008). A tanszék jelenlegi vezetője Zuzana Beňušková.

A nagyszombati Cirill és Metód Egyetemen Ján Podolák által létrehozott Etnológiai Tanszék oktatási tevékenységével (mint említettem, a prágai hagyományokat folytatva tovább az önállósult Szlovákiában) olyan képzést kínál a hallgatóknak, amely „a szlovák etnológia, az etnológiai europeisztika, a kulturális és szociális antropológia, továbbá a világ népeinek, kultúráinak és vallásainak ismeretéhez nyújt kompetenciát”. Professzori szinten van jelen a tanszék munkájában az archeológia (Václav Furmánek személyében). A tanszék jelenlegi vezetője az orientalista Dušan Deák. Periodikumaként *Ethnologia Actualis Slovaca* címen 2000-től jelenik meg, s mind ez ideig hét (zömében angol nyelvű rezümékkel ellátott szlovák, kisebbrészt angol nyelvű tanulmányokat tartalmazó) száma látott napvilágot.

A szlovákiai néprajzi felsőoktatás szervezetségi formája mára teljesen a bolognai folyamatnak megfelelő, egymásra épülő hármastagolásnak felel meg. Egyelőre mindenütt van akkreditált BC-fokozat. Mesterfokon a pozsonyi Kulturális Tanulmányok Intézetének kivételével mindenütt lehet oklevelet szerezni. Doktori iskola mind a négy intézményben működik. Hozzáteszem, hogy Szlovákiában is jelenleg zajlik az egyetemek akkreditációinak a felülvizsgálata, ami több etapban folyik, így a mostani kép rövid időn belül némi-leg akár módosulhat.⁵

⁵ A négy néprajzi jellegű tanszék tevékenységére vonatkozó adatokat az idézett forrásokon túlmenően egyrészt a tanszéki honlapokról (ahol a szlovák mellett rendszeren angol nyelvű információkat is talál az érdeklődő), másrészt az *Etnologické rozpravy* 15. évfolyama (2008) 1. számában megjelent ankból merítettem. Utóbbi helyen az egyes tanszékek hallgatóinak számára, az ott dolgozók tudományos kutatásaira, to-

Nem néprajzos képzés, de különféle néprajzi témák felvétele lehetséges más szlovákiai felsőoktatási intézmények hallgatói számára is. A mai besztercebányai Bél Mátyás Egyetem akkor még önálló oktatási egységként működő Tanárképző Karán az 1960-as években jött létre egy regionalisztikai kutatóintézet, amelynek kezdetben nem volt néprajzi/etnológiai jellege. 1989-et követően kerültek néprajzos képzettségű munkatársak (3 fő) is az intézmény keretébe (ekkoriban nevét is Szociális és Kulturális Tanulmányok Intézetére változtatták), akik – alapvetően kutatói kötelezettségeik mellett – időről időre néprajzi tematikájú kurzusokat is meghirdetnek a nem néprajz szakos hallgatók számára (Bitušíková 1992, 113–114; Darulová 2003). Tudomásom szerint az eperjesi egyetemen ugyancsak hirdetnek meg időről időre speciális néprajzi kurzusokat.

Ami a szlovákiai magyar felsőfokú néprajzi képzést illeti, el lehet mondani, hogy a ma Szlovákiában dolgozó (vagy éppenséggel a szakmában nem dolgozó, de szakirányú oklevéllel rendelkező) magyar etnográfusok, folkloristák, etnológusok jelentős hányada a pozsonyi, újabban a nyitrai tanszéken szerzett képesítést (Méry Margittal kezdve, Danter Izabellán, Gudmon Ilonán, Kaprálik Zsuzsán, Sándor Eleonórán át Agócs Attilával és Sipos Annával bezárólag). Mind a pozsonyi, mind a nyitrai tanszéknek jelenleg is vannak magyar diákjai, a nyitrai tanszék doktoranduszképzésében is részt vesz egy magyar (mellesleg mesterfokon Szegeden végzett) hallgató. Itt említem meg, hogy mindamellett természetesen a különféle magyarországi egyetemek néprajzi tanszékei (elsősorban Budapest, Debrecen, de újabban Szeged és Pécs) is hozzájárultak a szlovákiai magyar néprajzos utánpótlás biztosításához. Nem rajtuk múltott, hogy viszonylag kevesen maradtak a szakmában.

Szlovákiában jelenleg négy egyetemen folyik bizonyos szintű és határfokú magyar nyelvű képzés. A pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékéről van szó (ahol elvértve készülnek folklorisztikai vagy rokon tárgyú szakdolgozatok), továbbá a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Hungarológiai Tanszékét kell megemlíteni, ahol viszont elsősorban fordító- és tolmácsolás zajlik. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán (amely alapvetően magyar nyelvű egyetemi egység, s döntően általános iskolai pedagógusokat képez) néhány éve egy hungarológia szakot is beindítottak, amelynek keretében kötelező néprajzi és kulturális antropológiai alapozó tárgyat hallgatnak a szakosok. Ezen túlmenően időről időre különféle választható néprajzi kurzusokat is kapnak. Korábban Szanyi Mária, majd B. Kovács István és Liszka József adott itt elő az elmúlt bő évtizedben.

---

vábbá az intézmények oktatási programjaira vonatkozó részletes információkat is talál az érdeklődő (36–80. o.).

A 2004-ben létrehozott komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán kultúr- és szociálanropológiai bevezető kurzus kötelező a hallgatóknak. Ezen kívül a kötelezően választható sávban néprajzi, folklorisztikai, európai etnológiai alapozó tárgyak, továbbá gyerekfolklor, népszokás, népi valóság órák között válogathatnak. A hallgatókat egyetemi néprajzi tankönyv is segíti a tájékozódásban (Liszka 2006, vö. Voigt 2007). BC és MA szintű záró-, illetve szakdolgozatok is készülnek, évente 10–15 darab. A Tanárképző Kar negyedévenként megjelenő folyóirata, a negyedik évfolyamába lépett *Eruditio–Educatio* rendszeresen nyújt teret néprajzi tárgyú tanulmányoknak, közleményeknek, recenzióknak is.

A magyar nyelven hallgatható néprajzi tárgyak tehát egyik szlovákiai egyetemen sem szakképzést nyújtanak, hanem a leendő pedagógusok szakmai horizontját bővítik, általános műveltségüket szélesítik, s legfeljebb az önkéntes néprajzgyűjtők szakmai színvonalát képesek tán bizonyos fókig megemelni. Időről időre felvetődik a komáromi Selye János Egyetemen egy önálló néprajzi szakirány bevezetésének, akkreditálásának az igénye (vagy pontosabban fogalmazva: ötlete). Ennek indokoltsága, figyelembe véve a viszonylag gazdag szlovákiai és magyarországi kínálatot, számomra egyelőre kérdéses.⁶

LISZKA JÓZSEF

A négy szlovákiai néprajzi tanszék és internetes hozzáférhetősége:

- Etnológiai és Etnomuzikológiai Tanszék, Konstanti Filozófus Egyetem Bölcsészettudományi Kara, Nyitra (Katedra etnológia a etnomuzikológia FF UKF, Nitra):
www.ketno.ff.ukf.sk
- Etnológiai és Kulturális Antropológiai Tanszék, Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Pozsony (Katedra etnológia a kultúrnej antropológia FiF UK, Bratislava):
www.fphil.uniba.sk/index.php?id=keka

⁶ A fentiekben elsősorban a szlovákiai egyetemeken folyó néprajzi oktatómunkáról szóltam. Itt jegyzem meg, hogy a bemutatott intézményekben természetesen sokoldalú és intenzív kutatómunka is folyik, amelyeket nagyobbreszt a Szlovák Oktatási Minisztérium által működtetett kutatási programok finanszíroznak.

- Etnológiai és Európán Kívüli Tanulmányok Tanszéke, Cirill és Metód Egyetem, Nagyszombat (Katedra etnológie a mimoeurópských štúdií, UCM, Trnava):
www.ff.ucm.sk/Slovensky/Katedry/etnologia/new/index.php
- Kulturális Tanulmányok Intézete, Comenius Egyetem Társadalom- és Közgazdaságtudományi Kar, Pozsony (Ústav kultúrnych štúdií, FSEV UK, Batislava):
www.fses.uniba.sk/index.php?id=2125

Irodalom

Balassa Iván

1972 Seminarium Ethnologicum. *Ethnographia* LXXXIII. 381–382.

Bednárík, Rudolf

1943a Duchovná kultúr slovenského ľudu. In *Slovenská vlastiveda* II. Red.: Ľudovít Novák. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 8–121.

1943b Hmotná kultúr slovenského ľudu. In *Slovenská vlastiveda* II. Red.: Ľudovít Novák. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 125–256.

Beneš, Bohuslav

1969 A funkcionális-structuralista módszer a csehszlovák néprajztudományban. *Ethnographia* LXXX. 392–398.

Bitušíková, Alexandra

1992 Čo nového v Banskej Bystrici. *Národopisné informácie* č. 2. 112–114.

Botík, Ján

2007 *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multi-etnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava, Lúč.

Čukan, Jaroslav

1992 Katedra folkloristiky v Nitre. *Národopisné informácie* č. 2. 115–119.

Darulová, Jolana

2003 Desaťročie pôsobenia Inštitútu sociálnych a kultúrnych štúdií Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. *Ethnologia Actualis Slovaca* 3. 119–134.

Gašparíková, Viera

- 2006 Wollmanovská zberateľská akcia ľudovej prózy a vznik diela Slovenské ľudové rozprávky I.–III. In *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru*. Ed.: Hana Hlôšková–Anna Zelenková. Bratislava–Brno, Ústav etnológie SAV, Slavistická spoločnosť Franka Wollmana v Brne, Česká asociace slavistů, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, II. 67–93.

Gunda Béla

- 1974 Seminarium Ethnologicum, 1973. *Ethnographia* LXXXV. 207–209.
- 1978 Ľudový transport v Gemeri. In *Gemer. Národopisné štúdiá* 3. Red.: Adam Pranda. Rimavská Sobota, Gemerská vlastivedná spoločnosť, 133–176.

Hlôšková, Hana

- 2006a Frank Wollman – osobnosť folkloristiky na Univerzite Komenského. In *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru*. Ed.: Hana Hlôšková–Anna Zelenková. Bratislava–Brno, Ústav etnológie SAV, Slavistická spoločnosť Franka Wollmana v Brne, Česká asociace slavistů, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, II. 95–101.
- 2006b Ľudová próza od textu ku kontextu vo vedeckom diele Márie Kosovej. In *Od folklórneho textu ku kontextu*. Ed.: Eva Krekovičová–Jana Pospíšilová. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Etnologický ústav AV ČR Brno, 21–33.

Chotek, Karel

- 1906 Cerovo. Národopisná studie. *Národopisný věstník československý* 1. 65–73, 97–102, 129–135, 161–167, 200–209, 225–234, 273–281.

Liszka József

- 2006 *Bevezetés a néprajzba. A magyar néprajz/európai etnológia alapjai*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó.
- 2008 A 70 éves Ján Botík köszöntése legújabb könyve kapcsán. *Néprajzi Hírek* XXXVII. 3–4. 75–77.

Lozoviuk, Petr

- 2008 *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*. Leipziger Universitätverlag GMBH.

Melicherčík, Andrej

- 1943 Slovenský folklór. In *Slovenská vlastiveda* II. Red.: Ľudovít Novák. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 259–398.
- 1945 *Teória národopisu*. Liptovský Sv. Mikuláš, Transcius.

- Podolák, Ján
1970 Néprajzi felmérés Szlovákia nemzetiségek lakta területein. *Hét* 46. 9.
- Sándor Eleonóra
1989 Utószó. In Putz Éva: *A kolonyi lagzi*. Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 147–160.
- Škovierová, Zita
1991 Seminarium Ethnologicum. Medzinárodná terénna prax poslucháčov národopisu. *Národopisné informácie* 1. 81–88.
- Tóth Károly–Végh László (szerk.)
2007 *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja–Šamorín, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Václavík, Antonín
1925 Podunajská dedina v Československu. Bratislava, Vydavateľské Družstvo.
- Voigt Vilmos
2007 Néprajz – modernül. Gondolatok Liszka József tankönyve kapcsán. *Katedra* 14. 9. 13–15.
- Vrhel, František
2007 Etnologie a pražský strukturalismus: Petr G. Bogatyrev. *Český lid* 94. 337–348.
- Zajicová-Nádaská, Katarína
2001 Vizuálna antropológia a Katedre etnológie FiF UK v Bratislave. *Etnologické rozpravy* 1. 115–116.
- Zelenková, Anna
2006 Osobnosť a dielo Franka Wollmana. In *Slavista Frank Wollman v kontexte literatúry a folklóru*. Ed.: Hana Hlôšková–Anna Zelenková. Bratislava–Brno, Ústav etnológie SAV, Slavistická spoločnosť Franka Wollmana v Brne, Česká asociace slavistů, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, I. 5–17.

TÉKA

Skót kutató G. Szabó Zoltán „A duda” című könyvéről

A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai című sorozat 9. köteteként Budapesten 2004-ben látott napvilágot G. Szabó Zoltán *A duda – The Bagpipe* címet viselő, a téma összefoglalását célul kitűző, gazdagon illusztrált könyve.

„Úttörő tanulmány”, „kitűnő könyv”, „figyelemre méltó” mű, amelynek „kivételes elemei” és „egyedülálló erőnei” vannak – olvashatjuk G. Szabó munkájáról az Edinburghben megjelenő *Review of Scottish Culture* című periodikában (No. 19., 2007. 121–123. old.). A szerzőre (és a magyar néprajztudományra is) jó fényt vet, hogy a dicsérő szavakban bővelkedő recenziót a témával behatóan és nemzetközi szinten is eredményesen foglalkozó dudakutató és dudajátékos, Hugh Cheape, a Skót Nemzeti Múzeumhoz tartozó Skót Anyagi Kultúra Kutatóközpont vezetője és az előbbi intézmény dudagyűjtőményének gyarapítója jegyzi.

Az ismertetésre (amelyet az alábbiakban Juhász Katalin fordításában közlünk) Paládi-Kovács Attila hívta fel G. Szabó Zoltán figyelmét.

HÁLA JÓZSEF

Magyar könyv a dudáról

G. Szabó Zoltán: *A duda. The Bagpipe*. A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9. Néprajzi Múzeum, Budapest, 2004. 135 old.

Tudományos folyóiratokban ritkán jelenik meg dicsérő kritikai recenzió múzeumi kiállítási katalógusokról, de G. Szabó Zoltán *A duda – The Bagpipe* című kötete a szokásostól eltérő, úttörő tanulmányt kínál az európai instrumentális zene kutatása számára, amelyet egyúttal akár „európai organológiának” is nevezhetünk. Fontos ez a nézőpont, mert ezzel az erőteljes és egyetemes hangszerrel viszonylag ritkán és szegényesen foglalkozott eddig a zenetudomány, az egyszerű leírások és alapvető összefüggések megmutatásának szintjét csupán egy-két publikáció haladta meg.

A kötet a 2004. május 28. és 2005. február 27. között a budapesti Néprajzi Múzeumban bemutatott dudakiállítás alkalmával jelent meg és annak anyagát mutatja be. A kiállítás címe egy magyar népdal kezdősora volt – *Aki dudás akar lenni...* –, amelyhez a beszédes *Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl* alcím járult. Vizsgálódásainak fókuszát a kelet- és közép-európai

régióba helyezve, a tanulmány eredményesen mozdítja el a súlypontot a nyugati peremről, ahol az ott régóta közkedvelt felfogás szerint a sajátjuknak tekintik a dudát. Annak ellenére, hogy a dupla nádsípós duda egyik 16. századi leszármazottja, az oboa átvette a duda szerepét, a dudálás hagyománya fennmaradt a kelet-európai területeken.

A kiállítást a katalógus szerzője, G. Szabó Zoltán szervezte, akinek szívből gratulálhatunk ehhez a kitűnő könyvhöz. Az alcímbebeli „túl” kifejezés szerényen utal a szerző széles szempontrendszerére, elemzésének mélységeire és a bevezető szavak elegánsan alapozzák meg tudományos vizsgálódásának szintjeit: „Az aerofon hangszerek nagy családjában a nádsípokból kialakult, légzsákkal (börtömlővel) felszerelt hangszereknek, vagyis a dudáknak Euráziában és a Földközi-tenger medencéjében évezredek múltjuk van. Nehezen találunk olyan népet, népcsoportot, amely a duda egyszerű vagy bonyolultabb típusát ne használta volna, illetve használná napjainkban is. A hangszer és az azon játszható muzsika Európában, Ázsiában, Afrika (főként) északi részén szinte minden nép zenetörténetében kiemelkedően fontos, mert az elmúlt ezer-ezeröttszáz évben változó intenzitással ugyan, de kimutatható a jelenléte a zenei élet több területén.”

A duda című magyar tanulmány az 1–35. oldalakon, angol fordítása a 36–59. oldalakon olvasható. A 61–131. oldalakon az 1870 és 2003 között gyűjtött hangszerek színes fotói, illetve rajzai láthatók, végül a kötetet a bibliográfia, illetve forrásjegyzék zárja. A duda muzeológiai szempontú definíciója a Magyar Néprajzi Múzeumba, illetve az ottani rendszerezéshez kalauzolja az olvasót: „e hangszerek közös tulajdonsága, hogy a megszólaltatásukhoz szükséges hangforrás a szabadon rezgő szimpla vagy dupla nád-, bodza-, vagy tollnyelv”. Ezek a hangszerek az Európa, az Ázsia, az Afrika és az Amerika Gyűjteményben, valamint a Népzenei Gyűjteményben találhatóak.

A katalógus először a múzeum duda- és nádsípóshangszer-gyűjteményeinek történetét tekinti át minden gyűjtő, zenekutató számbavételével, akik hozzájárultak a gyűjtemény gyarapításához, és azokról a sikeres időszakokról, kezdeményezésekről is beszámol, amelyek a gyűjtemény fejlődését fémjelezték. A gyűjtemények története a néprajztudomány egyik „belső” témája – tulajdonképpen egy történelmi leírás –, amelyet általában kevésbé vizsgálunk, holott mindig fontos adatokat tartalmaz a kutatás számára. Ebben az összefüggésben a duda elég ritkán érintett téma Nagy-Britanniában – kivéve Anthony Baines Pittnek a Rivers Múzeum-beli Balfour Gyűjteményben végzett munkáját –, *A duda* tehát mindenképpen figyelemre méltó inspiráció. A szerző részletesen leírja, hogyan indultak a gyűjtések az 1870-es távol-keleti expedíciókkal és miként gyarapodott a gyűjtemény. Egy olyan császári hatalomhoz, mint az Osztrák–Magyar Monarchia, jól passzolt az egzotikus kultúrák kutatása és éppen ezek a törekvések alapozták meg az etnográfia és etnológia – mint tudományágak – kifejlődését. Azok az instrukciók, amelyeket az egyik gyűjtő adott a segítőinek és megbízottainak 1897-ben – a néprajztudomány önmeg-

határozásának időszakában –, egyúttal bántóan juttatják eszünkbe, hogy milyen kevés szisztematikus gyűjtés zajlott Skóciában ebben a témakörben: „Mindannyinál különösen ügyelni kell arra, hogy a megvásárlandó tárgy ne az európai ipar terménye legyen, hanem hogy a bennszülött a saját hazájában honos anyagokból saját maga s a saját használatára készítette legyen azt. A földművelés terén annak valamennyi eszköze, de különösen a kövel felszereltek, a pásztorkodás terén különösen a ló eredeti és primitív felszerelései, a halászatból a szigonyok és horgok, de különösen a csonttal, szarvval és kövel felszereltek, első rendű fontosságúak e vidék néprajzában. Az egész területről gyűjtendő a hangszerek, a díszes faragással ékített nádsípok különösen.*

A katalógus további kivételes érdeme a népzene-kutatók és tudósok egymást követő generációinak, a megalkotott tipológiáknak, a fonográf-hengerekkel történő mechanikus felvételek megkezdésének, valamint a két hivatásos zeneszerző-muzsikusként – Bartók és Kodály – párját ritkítő kutatásainak számbavétele. Bartók volt az, aki rámutatott a duda jelentőségére a Kárpát-medence zenéjében. Ugyancsak ő írta le elsőként a dudamuzsika zenei jellemzőit a hangfelvételek lejegyzésével és ő közölt először méretarányos rajzokat a duplasípos hangszerekről. Alexander Ellis és a hasonló tudósok úttörő akusztikai kutatásaitól eltekintve Nagy-Britanniában nagyon kevés olyan kutatás történt, amely Bartók és Kodály vállalkozásához lenne mérhető. E törekvések sikereit jól mutatja a katalógus tartalomjegyzéke és azoknak az eseményeknek a részletes leírása, amelyek a dudajáték kutatását még inkább elősegítették. Az 1910. november 13-án megtartott vasárnapi dudaversenyt egy kutatási program részeként azért szervezték meg, hogy hangfelvételeket készítsenek a helyi népzeneről és hangszereket gyűjtsenek. A rendezvény speciális célja az volt, hogy a Hont megyei kanászok szarukürt- és dudajátékát, valamint énekeit felvételeken rögzítsék, amelyek a hangszerekről és más tárgyakról készült fotókkal együtt a mai napig megőrződtek. A későbbiekben a dudával kapcsolatos részletes dokumentáció és a tárgyak megmentése a népzene-kutató Sárosi Bálintnak is tulajdonítható és munkáját kellően méltányolja a szerző.

A könyv a dudák szerkezetéről, illetve a hangszerkészítés és karbantartás technikájáról szóló áttekintéssel folytatódik. A zenetudományi szemléletmódot megtartva a lehető legnagyobb távlatból határozza meg azokat a hangszereket, amelyek duduval működnek: „A duduval működő hangszerek hangforrása a főként nádból, ritkábban bodzából, szalmából, esetleg tollszárból készült síp, amelynek két alapvető típusát különböztetjük meg: a szimpla (klarinét rendszerű) nyelvsípkat és a duplanádas (oboa rendszerű) sípkat.”

Az egyszerű nádsípkától a dupla sípszárákig és a többsípos hangszerekig leírt hangszertípusokon keresztül teljes képet kapunk a duda fejlődéséről. Na-

* NMI 35/1897. Utasítás a Zrínyi nevű hajó orvosa részére néprajzi tárgyak gyűjtésére.

gyon fontos felvetést tartalmaznak Bartha Dénes kutatásai az észak-afrikai és iszlám kultúrákban fellelhető kettős sípszáras hangszerek használatáról és történetiségéről, amelyeket először 1934-ben publikált. A gyűjteményben megőrződött „egyszerű dudák” elegendően nagyszámú leírása konstruktív bepillantást enged azok fejlődési folyamatába a szimpla nádsíptól a dudáig, és azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a kidolgozottság különböző fokán álló hangszerek nem kiszorították egymást, hanem egymás mellett léteztek.

A duda felépítését öt alkotórész – tömlő, sípszár, dudafej, basszussíp fűvóka/fűjtató – leírásával mutatja be. Sehol a zenetudományi vagy néprajzi irodalomban nem található olyan leírások a hangszerhez való bőrtömlő készítéséről és karbantartásáról, mint ebben a könyvben. A szerző részletesen beavat minket a Közép-Európa, a Balkán, Kisázsia és a Kaukázus jellegzetes hagyományába, ahol a kecske, kutya, bárány, vagy csikó egészben lenyúzott, timsóval és sóval kikészített bőrét használják tömlőként; sőt, másfajta légzsákokat is említ, mint a szürke foka, vagy egyéb állatok gyomra. További egyedülálló erénye a munkának a dupla és négysípos sípszárok elemzése, valamint a kárpát-medencei dudák rézzel és ólomberakással történő díszítési módjainak bemutatása. A kiállításon és a katalógusban megvalósult részletezés szintje komoly ellenpontot kínál a Baines által 1960-ban javasolt osztályozással és tipologizálással szemben. Ennek lényege az, hogy a részletekbe menő kutatások és a teljesebb múzeumi gyűjtemények teszik csak lehetővé egy kulturális kép jobb megértését, amelynek komplexitása az általánosítás során elsikkadhat.

A katalógus második része a kiállításon bemutatott valamennyi dudatípus részletes leírását tartalmazza a gyűjtemény jellegzetes darabjairól készült illusztrációkkal együtt. A kötet az ikonográfiai témákkal és a dudások társadalmi szerepének, valamint az utóbbi évek népzenei revival mozgalmának (táncházmozgalom) áttekintésével zárul.

HUGH CHEAPE

Könyv a magyarországi Fachwerk építkezésről

Dobosyné Antal Anna: *Fachwerk a Schwäbische Türkei területén. A magyarországi Fachwerk építkezés topográfiája*. Bev.: Istvánfi Gyula. Kvanum Kiadó, Budapest, 2008. 224 old.

Tudományos életünk jelentős eseményének számíthatják mind a népimemlék-, mind a néprajz-, demográfia- és településkutatók Dobosyné Antal Anna építész-mérnök könyvét. Igényes, alapos, sokoldalú feldolgozás, új eredményeket közöl, amennyiben a történeti adatok és a még fellelt objektumok sajátosságai alapján nemcsak topográfiát ad, de anyagát kronológiai rendbe is so-

rolja. A könyv szerkesztése, illusztrációi alapján formájában is pompás, gyönyörűséges, valóságos ékkő. Célja elsősorban a tudományos eredmények közléte a szakemberek számára. Emellett az érdeklődő nagyközönséget – különösképpen a „végveszélyben lévő” falvak lakóit, látogatóit is – szeretné megismertetni a kiválasztott falvak történetével, kultúrájával, hagyományai-
val, a nemzeti örökség értékeivel.

A könyv a dél-dunántúli németek egy csoportjának, az ún. Schwäbische Türkei területére – adott időben – megtelepült németeknek építészetét mutatja be érkezésüktől a 19. század közepéig, de szól a ma és a közelmúltban is még fellelhető objektumokról, műemlékekről is. A kutatástörténeti részt megjelent történeti munkák alapján korrekten foglalja össze. Teljessé igyekezett tenni az eddig ismert képet és pontosította az eddigi adatokat a korabeli ábrázolások, térképek, alap- és tervrajzok arsenáljával. Kifogásolja azt az általánosan elterjedt nézetet, hogy a németek kész házakba érkeztek. Ez csak részben igaz. Át kellett tekintenie a németek betelepítésének különböző időszakait, s ennek alapján megállapította, hogy az első időben, nevezetesen 1720–30 körül, a főként a magán és egyházi telepítések közé tartozó Baranya és Tolna megyei német faluközösségek tagjai a Rajna mentéről, Hesszenből, Fulda környékéről és Frankföldről érkeztek és nagyjából egy tömböt képeztek. Mivel ebben az időben még nem szabták meg a telepések építkezésének mikéntjét, magukkal hozott építkezési tapasztalataikat gyümölcsöztethették és Fachwerk, azaz gerendarácsos szerkezetű, kétmenetes lakóházakat építettek. Ez a csoport módosabb, vállalkozó parasztokból állt, megfelelő szakemberek érkeztek velük. Az itteni földbirtokosok igyekeztek az egy területről érkezőket, egyféle vallásukat egy helyre telepíteni. Így hazai hagyományaik megőrzésének, továbbvitelének körülményei kedvezőek voltak. E területen maradtak fenn ennek az építkezési technikának az emlékei. Egyes történeti források szóltak a frank mintára épült sváb házakról (Bél Mátyás, Fényes Elek pl.), egyes egyházlátogatási jegyzőkönyvek is, és a fennmaradt emlékek is ezekről tanúskodtak. A szakirodalom aránylag későn figyelt fel erre a magyar földre hozott, sajátos és itt tovább ápolt hagyomány (Barabás J.–Gilyén N. 1987; Balassa M. I. 1987; Imre M.–Lantos M. 1989; Zentai T. 1991), viszont a népi műemléki felmérés Baranya megyében 1972-től minden községre kiterjedt, és ekkor már három Fachwerk típusú házat javasoltak műemléki védelemre. Részben ezek a felmérések, de főként a szerző saját terepmunkája, felmérései, falvizsgálatai képezték kutatásának fő forrásait.

Az ország többi területén nem maradtak fenn Fachwerk szerkezetű paraszti épületek a betelepült német falvakban. Ezek többsége később szerveződött. A Mária Terézia és II. József uralkodása alatt lezajlott népmozgások idején már a telepéseket kész házakba fogadták, s az új építkezéseket szabályokhoz kötötték. Az építkezési típusok főként a helyi „magyar” építkezési módot követték (talpas vázas, vert falú, vályogfalú, egyemenetes), bár a fennmaradt építési tervek között szerepeltek közéngerendás, azaz Fachwerk rend-

szerű falak is, az eredmény, s a fennmaradt emlékek nem tanúskodnak a németországi építési tapasztalatok átvételéről, vagy továbbviteléről.

A német falvakra, akár a korai, akár a későbbi érkezőkről van szó, általában rendezett, utcás, völgyekben, vagy patakok két oldalán elhelyezkedő rendszer volt jellemző, a templom külön magaslatra épült. A német öröklési rend miatt az utcatorok, a telkek mérete szinte nem változott az elmúlt 200 évben. A másod-, harmadszülött fiúknak külön kisházaz utcatorokat építettek ki. Mivel ezek egy része iparral is foglalkozott, az újonnan érkező iparosok is ezen a soron laktak. A pincéket is utcatorosan, fésűs beépítéssel helyezték el, pincefalvak alakultak ki. Az első időkben valószínűleg még nem épültek nagy pajták, de később általánossá vált a telket keresztben lezáró hatalmas pajta.

Egy fejezetben részletesen elemzi a szerző a német, azaz a kétmenetes Fachwerk házat, összehasonlítva a magyar tradíciókkal és bemutatva néhány Rajna menti, frankföldi épületet is szabadtéri múzeumokból. Először az alaprajzokat, majd az épületszerkezeteket elemezte. A nem kárpát-medencei eredetű Fachwerk épületek ácsolási módjára az jellemző, hogy mesteremberek készítették, bárdolták, faragták és a földön fekvő állították össze, az alkotórészeket számokkal látták el. Ezt követően a falazatok és fedélszék gerendaácsolatát szétbontották és függőlegesen felállították, az egyes elemeket csapolással illesztették össze. A Fachwerk szerkezetnél általánosan merevítésre szolgált a talp- és sárgerenda között lévő úgynevezett közép-, öv- vagy derékoszorú mind a lakó-, mind a gazdasági épületeknél. Külön kérdés a tetőtérben fennmaradt gerendázat, melynél az utca felőli részen gazdag rácszat épült, míg a hátsó fronton egyszerűbb megoldásokat választottak. A terület régi német házaiban ma is tetten érhető a rekeszelt kétszintes padlástér, meredek hajlásszögű tető, az utcai padlásszellőző, az udvar felőli széles eresz és a *viklis* födém. A betelepülő németek már a szabadkéményes konyhák ismeretével rendelkeztek. A legrégebb tüzelőberendezés a konyhai üstházaz hasábemence és a szobában a középpárkányos, *táblás* kályha.

A szerző a fellelt lakó- és gazdasági épületek összegezését is elvégzi és táblázatokban, térképen be is mutatja. Három – egyenként 50–80 évet felölelő – generáció házának faszerkezetét és tagolódását sikerült körvonalaznia. Az első korszakra, úgy tűnt, nincs fennmaradt emlék. Végül is a Zsibrik Petőfi u. 28. számú ház gazdagon tagolt Fachwerk oromzata, a Kalaznó Fő u. 187. számú ház végfala és a Zsibrik Kossuth u. 6. számú ház hátsó helyiségének tetőszerkezete e régi szerkezet meglétére utal. A szerző által második korszaknak tartott időben a rendeletek már szilárd falakat írtak elő, így csak a tetőszerkezetnél általános a gerendarácsos szerkezet. E korszakból hat épületet is sikerült felmérniük. A Kismányok Petőfi u. 28. számú ház homlokzatán 1774-es évszám és MARTIN HESS neve olvasható. Az épület gerendarácsa az ismert szerkezetek közül a legtagoltabb képet mutatja. Ez a ma ismert legrégebb Fachwerk ház. A szerző falkutatásokkal egészítette ki a felméréseket. A harmadik generációs házak esetében Fachwerk szerkezetek már nem készültek,

de „egy szálon még követhető a Fachwerk technológia szellemisége” – írja a szerző: a meredek tető, az osztott padlástér még az eredeti német hagyományokból táplálkozik. A házak többsége nem vagy alig datált. A dendrokronológiai vizsgálatok eredményeivel további finomítások lehetségesek az időrendiség felállításában. A tűzveszélyességi szempontok figyelembevételével a meglévő Fachwerk szerkezetű homlokzatokat lemeszelték a 19. század közepétől kezdve. A homlokzatrácsozat alapján négy típust különböztet meg a szerző.

A gazdasági épületek közül valamivel kevesebb a Fachwerk szerkezettel fennmaradt emlék, de ezeket is számba vette a szerző, mint a pajtákát (Kalaznó, Petőfi u. 142.), pajtasorokat (Mekényes), keresztben álló háromhelyiséges istállópajtákát (Kalaznó, Fő u.), szénapajtákát, ólakat (Nagyvejke). A nagyméretű pajták ma is meghatározó elemei a német falvak képének. A legkorábbi gazdasági épületeket a lakóházakhoz hasonlóan kő- vagy téglalapra építették. A kazetták felületét mindig tapasztották, sokszor meszelték is, de a faszervezet látható maradt. A gerendarács kitöltése kezdetben karóközös sárfal, majd karóvázis, sövényfonásos megoldású, később általánosan vályogtégla berakású. Fontos építészeti egységek a pincesorok. Az iparosok építményei közül a malmok mutatják a rendkívül tetszetős példáit a Fachwerk szerkezetű épületeknek, legszebb képviselője e technikának a pécsváradi vízimalom.

A dolgozat részben érinti csak a németekkel érkező iparosok szerepét. Nemcsak a képzett mesterek kérdése érdekes a német csoportok szempontjából, hanem a háziiparosoké, specialistáké is. Utóbbiak többnyire a családok másod- és harmadszülött fiaiból kerültek ki, és a kisházis soron laktak, mert földet nem örököltek, hanem valamennyi pénzt kaptak. Hasonló módon építkeztek, mint szüleik. Nemcsak az ipari tevékenységből, de szőlészetből, erdei munkából is éltek. E területre mindemellett sok képzett iparos kerülhetett a betelepeléssel. Az építészethez értő mestereknek bizonyára hamarosan kapcsolata lehetett az uradalmakkal. Jó lenne utánajárni, hogy bekapcsolódtak-e és miként a helyi céhek munkájába.

A levéltári adatok további vizsgálata és az uradalmi rajztárak kutatása is hozhatna a Fachwerk építkezés korábbi meglétéről adatokat (pl. vadászházak, malmok, pincék).

KNÉZY JUDIT

ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

Domonkos Ottó nyolcvanéves*

Aktivitása alapján alig hihető, hogy már 80 esztendősen Domonkos Ottó, az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága alapító, s örökös tiszteletbeli tagja. Tetterejét a betegségek csak tépázhatták, de nem törték meg. Hál' Istennek, végül jól sikerült a tavalyi szemműtét is – most már elárulhatom, az első komplikáció után bizony nagyon aggódtam, hisz milyen súlyos csapás is lett volna egy folyton betűket, forrásokat bűvárló tudományos kutató számára, ha elveszíti szeme világát, vagy ha csak csekély határfokkal használhatja. Domonkos Ottót lelki ereje, elemző elméje a kórteremben a nehéz pillanatokban sem hagyta el, többek között arról osztotta meg gondolatait, milyen gazdag árnyalatokban képes kifejezni a magyar nyelv azt, amikor valaki nem lát...

Domonkos Ottó tudományos látását az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1947-ben megkezdett tanulmányai során messzemenően meghatározta professzora, Tálasi István történeti néprajzi szemlélete, s ő maga is mindmáig ennek jegyében értelmez tudományos problémákat, jelenségeket. Diplomája megszerzése után 1952-ben Sopronba került, a néprajzi gyűjtemény muzeológusa lett. Ekkorra már érdeklődése előterébe került a kézművesség kutatása. A múzeum tekintélyes céhtörténeti és kézműipari gyűjteményeinek anyaga megerősítette ebben, s ugyancsak ösztönzően hatott rá a Soproni Levéltár gazdag városi és vármegyei anyaga. Problémalátása, szorgalma és kitartása megvolt, amelyhez a hűség városában kiváló írott és tárgyi forrásadottságok társultak, így a tudomány és a múzeumügy javára szervesen felépülhetett Domonkos Ottó elismerésre méltó – és számos szakmai elismeréssel méltányolt –, példás életműve, amely úttörő tanulmányokkal és monográfiákkal gazdagította a szakirodalmat elsősorban a céhes ipar, kisipar, a céhszokások és a viselettörténet témakörében. Oroszlánrésze volt abban – 1963-tól immár múzeumigazgatóként –, hogy Sopronban létrejött az a múzeumi hálózatot, amely kisebb-nagyobb változásokkal ma is működik, és amelyhez fogható nincs az országban. (Nem véletlen, hogy 2004-ben *Pulszky Ferenc-díjjal* tüntette ki a múzeumi szakma reprezentatív egyesülete, a Pulszky Társaság.) A múzeumi hálózat kiépítése megfelelő szakmai tekintély és helyi elfogadottság nélkül nem sikerülhetett volna. A szükséges reputációt a város közéletében való aktív részvételével teremtette és tartotta meg mindmáig. Évtizedek óta

* Domonkos Ottó 2008-ban töltötte be 80. életévét. Mivel e köszöntő folyóiratunk 2008. 3–4. számának megjelenése után érkezett a szerkesztőségbe, e füzetben közöljük.

tagja a *Soproni Szemle* szerkesztőbizottságának, a Kitaibel és a Helytörténész asztaltársaságoknak, katalizátora volt a Soproni Tudós Társaság létrejöttének, megalakulásától kezdve a Társadalomtudományi Tagozat elnöke. Előbb 1971-ben *Lackner-émlékéremmel* tüntették ki, 2003-ban pedig a hűség városában és városáért végzett több évtizedes hűséges és eredményes munkásságáért *Sopron díszpolgára* lett.

A tágabb szakmai közéletben is folyamatosan részt vesz. Egyetemista kora óta tagja, később választmányi tagja, majd 1994-től tiszteleti tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak. Levelező tagja az Osztrák Néprajzi Társaságnak. Örömkre szolgál, hogy az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottságában is mindig számíthatunk rá. Kollegiális segítőkészségéről, megtisztelő szakmai figyelméről kutatók nemzedékei tanúskodnak. Nem véletlen, hogy amikor pályatársai emlékkönyvvel készültek köszönteni a 70 esztendő Domonkos Ottót, két kötetre való tanulmány érkezett be. Így a Győr-Sopron-Moson megyében dolgozó kollégák az *Arrabona* 1998. évi kötetét ajánlották a tiszteletére, s a további magyar és külföldi tudóstársai által küldött tanulmányok egy másik vaskos könyvet tettek ki.

Fáradhatatlan muzeológusi munkája mellett végzett alapvető kutatásai alapján 1961-ben kapta meg a bölcsészdoktori oklevelet, *A magyarországi kékfestőipar* című dolgozatával 1983-ban kandidátusi fokozatot szerzett, s 1991-ben védte meg *A kézművesség szerepe a falu anyagi kultúrájának alakításában* című nagydoktori disszertációját. E monográfiának beillő tanulmánya vezeti be a nyolckötetes *Magyar néprajz* 1991-ben megjelent *Kézművesség* kötetét, amelyet nemcsak szerzőként, hanem főszerkesztőként is jegyez. Ha ez az összegzés nemcsak magyarul, hanem valamelyik világnyelven is megjelenik, méltán lett volna a nemzetközi tudományosság egyik gyakran hivatkozott alapműve.

1989 végén vonult nyugdíjba a Liszt Ferenc Múzeum éléről, de aktivitása változatlan. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az azóta megjelent munkáinak tiszteletre méltó jegyzéke. A Méri Edina által összeállított legfrissebb bibliográfiája (*Domonkos Ottó tudományos munkássága 1955–2008*. MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága, Kutatói életművek 5. Budapest–Veszprém, 2008. 20 old.) tanúsága szerint csak az utóbbi tíz esztendőben 4 önálló kötete és 36 tanulmánya és cikke jelent meg. Ezek között van az 1952-ben írt, s csaknem fél évszázad után napvilágot látott szakdolgozata (*Méhészeti irodalmunk néprajza, XVII. sz. közepe–XIX. sz. közepe*. Budapest 1952–Sopron 2000. 95 old.), a több évtizedes céhtörténeti bűvárkodása eredményeiből összeállított, *A magyarországi mesterlegények közép-európai kapcsolatai és szokásai a XV–XIX. században* című, 2002-ben megjelent könyve, s a kékfestőmesterség monográfiájának angol nyelvű, átdolgozott kötete, amelyet 80. születésnapja tiszteletére a pápai Kékfestő Múzeum jelentetett meg. Természetesen közreműködője volt a 2005-ben napvilágot látott *A magyar kézművesipar története* című kézikönyvnek is, melyet a legényvándorlásról írt

fejezettel gazdagított. S csak ő írhatta meg a nagy hagyományú, kiváló folyóirat, a *Soproni Szemle* félévszázados történetét is, melynek az újraindításától kezdve mindmáig hűséges munkatársa. A nagyobb áttekintések mellett a soproni zöld kötől, a csapszéken, illetve a szülőszéken át egy 18. századi hímmzett szarvasbörkabátig, számos „filológiai miniatúrt” is közreadott.

Jó egészséget és további eredményekben gazdag alkotó éveket kívánunk Domonkos Ottónak – és nemcsak neki, hanem élete párjának, Ilonka néneinek is, akinek támogatása nélkül aligha épült volna ilyen szép életmű.

SZULOVSKY JÁNOS

A hetvenéves Szilágyi Miklós köszöntése

Ünnepi rendezvények és kötetek Szilágyi Miklós 70. születésnapja alkalmából

Kedves, bensőséges ünnepséget rendeztek 2009. március 5-én az MTA Néprajzi Kutatóintézete könyvtárában Szilágyi Miklós 70. születésnapja alkalmából. A Juhász Katalin által elénekelt szép dalok elhangzása után Hoppál Mihály igazgató, Paládi-Kovács Attila akadémikus és Balogh Balázs tudományos főmunkatárs, tudományos titkár köszöntette az ünnepeltet.

Ezt követően Szilágyi Miklós beszélt új könyvéről (*Művek és életművek múlt időkben. Mesterek, barátok, pályatársak*. Szerk.: Turai Tünde. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Bp., 2009. 466 old.), a százhusz kutatóról, muzeológusról, művészről stb. szóló százhetvenhárom írás gyűjteményéről. Indokolta a kötet összeállítását, amelyet műve előszavában így fogalmazott meg (11. old.): „Az ebbe a kötetbe összegyűjtött rövid írásaim – az annak idején megjelent recenziók és kiállítás-ismertetőik, egy-egy pályaképvázlatot magukban foglaló ünnepi köszöntők és nekrológok, valamint a tudományos közéletben való részvételem kéziratos dokumentumai: a lektori és opponensi vélemények, a bizottsági tagsággal együtt járó állásfoglalások – az ebben az életkorban mindenképpen indokolt számvetést szeretnék kifejezésre juttatni.”

Ötven szerző, hét fejezetbe („Aki csónakban látta meg a napvilágot” – víz, hal, ember; „Az alföldi mezőváros (és falu) társadalma személyes (és nemcsak személyes) nézőpontból”; „Bevezetés a néprajzi muzeológiába” – és a bennelét; „Tradíciók és kötődések változó világa” – társadalomnéprajz; „Sors és tapasztalat” – élettörténet, családtörténet; „Ez igaz vót!” – szellemi néprajz; „A személyes paraszti (és kutatói) tudás érvényessége”) rendezett negyvennyolc tanulmányát, valamint Paládi-Kovács Attila köszöntő szavait (V–VI. old.) és Szilágyi Miklós 1999 és 2008 között megjelent műveinek jegyzékét (425–433. old.) tartalmazza az a kötet (*Élet/út/írások. Szilágyi Miklós*

*Hoppál Mihály köszönti Szilágyi Miklóst és átadja az ünnepi kötetet
(Fotó: Nagy Károly Zsolt)*

*Az ünnepség résztvevői
(Fotó: Nagy Károly Zsolt)*

tiszteletére. Szerk.: Bali János–Turai Tünde. MTA Néprajzi Kutatóintézet–ELTE BTK Néprajzi Intézet, Bp., 2009. 434 old.), amelyet a rendezvény következő részében Hoppál Mihály adott át az ünnepeltnek, majd a maga és szerkesztőtársa, Bali János nevében Turai Tünde fejezte ki jókívánásait. A könyv az intézet honlapjára is felkerült, erről az összejövétel utolsó előadójaként Nagy Károly Zsolt beszélt.

A rendezvény végén jó hangulatú baráti beszélgetés keretében koccintottak a jelenlevő kollégák, tanítványok és barátok Szilágyi Miklóssal. A gratulálók, valamint a jó egészséget és további eredményekben gazdag munkát kívánók hosszú sorához ez úton mi is csatlakozunk!

HÁLA JÓZSEF

Köszöntjük a hetvenéves Szilágyi Miklóst*

Szilágyi Miklós akár az apám is lehetne. Ugyanúgy 1939-ben született a Tiszántúlon, mint Édesapám. Marci fia évfolyamtársam volt az ELTE magyar irodalom és nyelv szakán, Zsófi lányával egy évben, ugyanazon az ünnepségen avattak doktorrá. A két nemzedék, apák és gyermekeik párhuzamos életpályái minden bizonnyal számos további megfelelést, hasonlóságot mutatnának, ha a családtörténetek részleteit előhoznánk: az azonos generációhoz tartozók vágyainak, törekvéseinek, kudarcainak és örömeinek természete is hasonló.

Szilágyi Miklós az 1980-as évek végén már speciális kollégium keretében a néprajzi forráskritika rejtelseire tanított engem az egyetemen, néprajz diplomamunkámról írt is egy rövid, egyoldalas véleményt témavezetőmnek, Paládi-Kovács Attilának, amelyet máig őrzök.

A Néprajzi Múzeumban „lekéstem” őt, mire munkába álltam az 1980-as évek végén, ő már a Néprajzi Kutatócsoportban dolgozott. Szerencsémre később magam is az intézethez kerültem, hogy aztán itt 1993-tól egészen a mai napig az idősebb, tapasztaltabb kolléga támogató barátságát élvezzem. Parasztigazdálkodás-kutatásaimat, a jelenkori társadalmi folyamatok vizsgálatait tudálékoskodva szakmai konzultációk, találóbban jóízű beszélgetések során számos tanáccsal, hasznos ötlettel segítette. Publikációimat nem egyszer szerkesztette, biztos szemű észrevételeiből sokat tanulhattam. Igazgatóhelyetesként, később mint a Társadalomnéprajzi Osztály vezetője közvetlen felettesemként követendő példát mutatott abban is, hogy lehetőleg távol tartotta magát az intrikáktól, mindannyiunkat egyforma jóindulattal kezelt és a szakmai szempontokat érvényesítette minden körülmények között.

* Elhangzott 2009. március 5-én az MTA Néprajzi Kutatóintézetében, a Szilágyi Miklós 70. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségen.

Szakmai téren alaposága, lelkiismeretessége, egyéni tudományos látásmódja és még egyénibb nyelvezte, emberi oldala tekintetében pedig az előbbieken említett jóindulata és segítőkészsége mellett, szerénysége van ránk, a fiatalabb nemzedékre talán a legnagyobb hatással. Úgy dolgozik évtizedek óta a néprajztudomány első vonalában, hogy soha nem tolakodott az előtérbe.

Kedves Miklós, reméljük, hogy egészséged, jókedved, publikációs termékenységed még nagyon sokáig megőrzöd családod, munkatársaid egyszóval mindannyiunk öröme! E legújabb köteted, amellyel az egész néprajzos társadalmat megleped, csak megerősíti az eddig elmondottakat. A kollégáknak írt megannyi véleményezés, opponencia, köszöntő stb. mindegyik darabja hiteles, érvényes ma is. Nem kellett rajta változtatni, retusálni, ma is vállalható mindegyik, függetlenül a megírás évszámától. Ezt pedig minden divatos székepszisünk ellenére szeretjük tisztelni – úgy értem: mi fiúk szeretjük ezt tisztelni apáink nemzedékében.

Isten éltesen sokáig!

BALOGH BALÁZS

IN MEMORIAM

Győriványi Sándor halálára
(Budapest, 1927. január 31.–Budapest, 2007. december 31.)

Győriványi Sándor

A legtöbb ember politikusként ismeri, mint a Kisgazda Párt 1989–1998 között egyik vezető személyiségét, illetve mint a rendszerváltás utáni első munkaügyi minisztert. Kevesebben tudják: múltunk, elsősorban a technikatörténet, s azon belül a kötélgyártó-mesterség avatott kutatója is volt, s behatóbban foglalkozott a szakképzés történetével. Az alkotó értelmiségitől búcsúzunk, aki jól tudta, a kapott talentumokkal sáfárkodni kell, de ez nem

jelentheti a fennálló hatalommal való elvtelen magánkiegyezést.

A pesti egyetemen Hajnal István, a korszakos jelentőségű történészprofesszor volt a mestere, aki 1947–48-ban *Kézművesség és értelmiség* címmel tartott előadásokat. Ha valakire, Győriványi Sándorra méltán el lehet mondani, hogy ötvözte magában e két társadalmi réteg legjobb vonásait. 1945-ben iratkozott be a pesti bölcsészkar történelem–földrajz–magyar szakára, s egyetemi tanulmányaival párhuzamosan egy angyalföldi iparostól két esztendő alatt elsajátította a kötélgyártó-mesterség fogásait is. Így, amikor 1949-ben világnézeti okokból kizárták az egyetemről (becsületes magatartása miatt kedves professzorát, Hajnal Istvánt is ekkor távolították el az egyetemről és fosztották meg akadémikusi rangjától), mintegy tíz éven keresztül egy kisipari szövetkezetben kötélgyártó szakmunkásként kereste meg a kenyerét. De ekkor is értelmiségiként élt, amit mi sem mutat jobban, mint az, hogy amikor erre végre 1958-ban módja nyílt, nemcsak a kényszerűen megszakított egyetemi tanulmányait fejezte be, hanem még abban az évben disszertációjával a bölcsészdoktori címet is elnyerte.

Bár kutatói érdeklődése alapvetően az ipar- és technikatörténetre irányult, ahova a sorsa helyezte, azon a területen igyekezett minél sokrétűbb ismeretekre szert tenni, hogy mások szellemi kiképzését segítse rendszerezett tudása továbbadásával. A szakoktatásban töltött évtizedek alatt a tankönyveivel is arra törekedett, hogy ne csak a szűkebben vett szakmai tárgyakat, a különböző áruismereti tudnivalókat sajátítsák el a diákok, hanem erkölcsi érzékük, szakmai etikájuk, mi több, nyelvi kultúrájuk is csiszolódjon. Több mint

40 könyvet írt – amelyek mérföldkövekként jelzik pályafutását. Ezek sorában számára az egyik legkedvesebb, a 2000-ben megjelent *A szakképzés története Magyarországon* című, szép kiállítású munkája volt. A másik dédelgetett terve a kötélgyártóipar kultúrtörténetének a megírása volt. Az elmúlt évtizedek során erre folyamatosan készült, a kötelező napi penzumok mellett arra is volt ereje, hogy szakfolyóiratokba számos fontos tanulmányt publikáljon e mesterség történetének egy-egy szeletéről. Immár ránk, az itt maradottakra hárul, hogy cikkei, kéziratai alapján összeállítsunk egy olyan posztumusz kötetet, amelyből kirajzolódhat a kötélgyártó mesterség általa feltárt színes múltja.

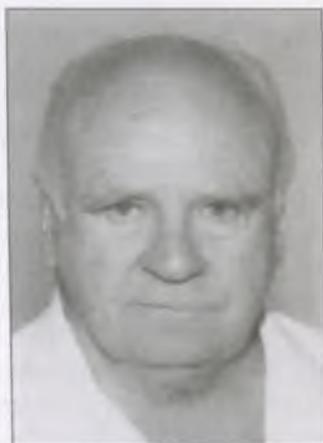
A kutatómunka iránti elkötelezettségéből következik, hogy más irányú feladatai csak megnehezíteni tudták, megakadályozni azonban nem, hogy aktívan részt vegyen tudományos testületekben. 1982 és 1990 között az MTA Szál- és Rostkémiai Albizottságának volt a tagja. Az 1970-es évek elejétől, az első időktől fogva egészen halála órájáig szívügyének tartotta, hogy részt vegyen az MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága munkájában. Még a leginkább időhiányos, embert próbáló időszakában, az Antall-kormány munkaügyi minisztereként is igyekezett szerét ejteni, hogy ott lehessen ülésinken. (Míg másokat megrészeget a hatalom, ő a miniszterséget – a szó eredeti jelentése értelmében – szolgálatnak tekintette, távol állt tőle minden allűr, ekkor is ugyanolyan közvetlen, természetes volt, mint előtte és utána.) Az immár negyedik évtizede működő Kézművesipar-történeti Munkabizottság keretében kifejtett munkásságáért, lankadatlan ügyszeretetéért köszönetünk és elismerésünk jeléül néhány esztendeje nyújtottuk át számára az *MTA VEAB Kézművesipar-történeti Munkabizottsága örökös tiszteletbeli tagja* oklevelet. Amikor 2001-ben felvetettük, hogy jó lenne, ha a munkabizottság tagjai által évtizedek alatt felhalmozott akadémiai szintű tudást hasznosítani lehetne akár a szakképzés szintjein is, az ő javaslatára vettük fel az általa munkaügyi miniszterként alapított Nemzeti Szakképzési Intézettel a kapcsolatot, amelyből szépen induló együttműködés lett. Már a helye is ki volt szemelve a közösen működtetendő Magyar Ipartörténeti Könyvtárnak és Dokumentációs Központnak – azonban a 2002-es választások után kinevezett új főigazgató korábbi ígéretei dacára az együttműködést halálra jegelte.

Amikor hivatalt viselt, a becsület, az emberi és szakmai tisztesség, az értékek szolgálata vezérelte. Nem azt nézte, hogy ki honnan jön, milyen a világnézete, pártállása, hanem hogy rátermett-e és becsületes-e valaki, s ha e két feltételnek eleget tett, akkor kész volt magas beosztásba is maga mellé venni. Írástudóként nem lett áruló, tudását, képességeit a közjónak szentelte. Amikor a kézműves örökség szélesebb körű ápolása érdekében 2002-ben megalakítottuk a Magyar Kézművesipar-történeti Egyesületet, ebben is számíthattunk rá a felügyelő bizottság elnökeként.

Szálfa alakját a betegség sem tudta teljesen megtömi. Embersége, tudása és segítőkészsége hiányozni fog.

In memoriam Burány Béla (1931–2008)

Burány Béla

Fogyatkozik a vajdasági magyar néprajzi tudományosság: Borús Rózsa, Harkai Imre, Penavin Olga és Tripolsky Géza után, hogy csak a nemrég távozottakra utaljunk, most elment Burány Béla is, hogy elmagyarázza annál a bizonyos égi asztalnál ülőknek: „Mé' piros a gólya csőre?”

Burány Béla Zentán született és a Tisza mellől indult a messzi Zágráb egyetemére, hogy ott 1956-ban orvosdoktorrá avassák. Epidemiológusként 1975-ben kandidátusi fokozatot szerzett és 1981-től egyetemi magántanárként, majd 1988-tól egyetemi rendes tanárként az Újvidéki Egyetem orvosi fakultásán vett részt a jövő orvosainak képzésében. Ez

azonban az életútnak egyik fele csupán. A kisváros társadalmának légköre, ahol minden emberléptékű, mondhatjuk azt is, hogy mindenki ismer mindenkit, önként kínálta a kutatás lehetőségét. Ebben a barátságos miliőben megmaradt kedves és közvetlen embernek, olyannak, akit érdekel a környezetének népi tudása. Amikor járványügyi szakemberként bejárta a várost és környékét, a hallottak megérintették: „Mind a néprajzban, mind a járványtanban le kell járni a pincének a legfenekére. Ott vannak elrejtve a legizgalmasabb dolgok. Szédületes dolgok bújnak ki! Az ember rácsodálkozik, hogy Jézus Mária, ez az én népem?! Az a sok ezer esztendő, hogy mit össze nem zsúfolt ebben a népességben, elképesztő!” – mondta az egyik vele készült interjúban. A rácsodálkozás kutatói kíváncsisággal párosult és az évek, évtizedek során a bácskai és bánági magyarság folklórja mind intenzívebben foglalkoztatta. A Tisza mentén otthonosan mozgott, hiszen ismerte a tájat és a benne lakókat. A gyakorlat rutinossá tette és egyre-másra sorjáztak a kötetek.

1962 óta 24 könyv köszönheti születését Burány Bélának. A folklóranyagban juhásznóták, rabénekek, balladák, katonadalok, gyermekdalok és -játékok találhatóak. Sajtó alá rendezte Zabosné Geleta Piroska önéletírását, majd rátalált az erotikus népmesékre. Magunk között ettől kezdve csak *vaklovasnak* hívtuk Bécit... Ám ő az erotika mögött meghúzódó, önpusztító vajdasági magyar életet látta: az egykézést! Nem volt olyan könyvbemutatója, ahol a témát föl ne emlegette volna! Aggódva, közönséget és közvéleményt ostromozva fejtette ki véleményét a népesség fogyásának okairól. A magyar közönség jövőjét féltve egyszerűsítette le a kérdést annyira, hogy mindenki megértse: a jövő záloga a gyermek.

Erről és a történelem sodrában vergődő emberi sorsokról szólnak szociográfiai ihletésű kötetei, a *Szakad a part* és az *Így éltünk a Délvidéken*.

Munkásságát a Vajdaságban és Magyarországon számon tartották és elismerték: 1999-ben *Mocsáry Lajos-díjat* kapott, 2000-ben *Aracs-díjat*, 2006-ban *Zenta község emlékplakettjét* kapta. 2000-ben az *Így éltünk a Délvidéken Az év könyve* lett az anyaországban a szociográfiák kategóriájában. Orvostudományi munkássága is jelentős, hiszen 165 szakcikke jelent meg.

A '90-es évek közepén, egy a Bácska szerbiai részén megbúvó kisváros, Magyarkanizsa írotáborához kapcsolódó Adorjáni Szociográfiai Műhely tanácskozára invitáltam. Amikor dátumot egyeztetünk, Béla a következőket mondta: „Várjál csak, megnézem jó-e az időpont, mert tudod, szerelemből nem lehet megélni!” Neki a néprajzkutatás, a folklór gyűjtése nem szakma, hanem szerelem volt! Számtalanszor vett részt az oromhegyesi *Gazdag ág* elnevezésű községi néprajzi vetélkedő zsűrijében, mert számára nem létezett kis és nagy feladat. Csak maga a feladat.

A juhászok, halászok, parasztok folklórijának szépsége gyógyír volt számára. Köteteinek elő- és utószavaiban mindez olvasható és érezhető – orvosként mintegy receptként írta fel a gyűjtött örökséget –, úgy vélte: „Az erotikus népmesék sok hozama közül az egyik: a felszabadult, jóízű nevetés, nevetetés. Egészség hát. A jó mód önpusztító kényelmének sokfajta nyavalygása helyett.”

Emlékszem, egy magyarkanizsai könyvbemutatón a Burány mellett ülő Tripolsky Géza, kettejük közös gyűjtéséről beszélvén felemlgette, hogy folyton ő cipelte a tanyák között a nehéz orsós magnót... Nos hát, újra kemény idők járnak a régi barátira, hiszen Béci megérkezett, és folytatódik a gyűjtés, csak most már odafent a csillagösvények széli tanyák között kell cipelni azt a régi magnót.

KLAMÁR ZOLTÁN

Dankó Imrétől búcsúzunk

(Budapest, 1922. január 22.–Debrecen, 2008. december 15.)

Most, hogy ő is elment a minden élők útján, pedig titkon azt reméltük, hogy az idők végezetéig ott fog örködni felettünk mindannyiunkat számon tartó és magához ölelő atyai tekintete, miközben újra meg újra kéri-követeli tőlünk periférikus helyzetű és mégis megkerülhetetlenül fontos folyóirata, a Zsákán bejegyzett *Rálátás* számára a cikkeket, végre leírhatom, anélkül, hogy (talán tettett) szerénységgel tiltakozna: egy pótolhatatlanul fontos *intézmény* szűnt meg létezni az ő távozásával.

Egy *intézmény*, mely (jóllehet számon tartottuk/számon tartjuk szertefutó érdeklődése felettébb tanulságos dokumentumait: az etnográfia-folklorisztikán túl sok más rokon – olykor nem is rokon – diszciplínát gazdagító publikációs tevékenységét¹) elsősorban *nem* „egyszemélyes kutatóintézetet” jelentett a mi számunkra. Jelentette sokkal inkább a mindenütt otthon lét, a mindenkit számontartás, a muzeológus szakma érdekében bármikor használható sokoldalú tájékozottság, a tudományt és a közműveltséget önzetlenül szolgáló állandó készenlét *intézményesülését* évtizedekkel ezelőtt Túrkevéen, Sárospatakon, Baján, Gyulán és Pécssett, s a legtartósabban Debrecenben. *Ezt* jelentette, függetlenül attól, hogy egy-egy városi múzeum–megyei múzeumi szervezet vagy csupán a könyvekkel-cédulásdobozokkal telezsúfolt lakása jelölte ki ennek a pótolhatatlanul fontos, s a jövőben nagyon-nagyon hiányzó „intézménynek” látható-bemérhető határait.

Utolsó leheletéig *ilyen értelemben* volt pótolhatatlanul fontos Dankó Imre jelenléte. Pótolhatatlanul fontossá tette, hogy akkor is „otthon volt” minden korábbi lakóhelyén/állomáshelyén: ismert-számontartott évek-évtizedek múltán is mindenkit, aki bármilyen csekély mértékben érdemes volt a figyelmére, amikor már egy másik vagy harmadik város/megye múzeumának átprofilozása, a napi munka megannyi terhe kötötte le az összes (csak látszólag az összes!) energiáját. Bizton „hazahívható” volt tehát bármelyik rég elhagyott városába, ha valamilyen, a helyiek számára fontos ügyet kellett személyes jelenlétével, kifogyhatatlannak tetsző ötleteivel, olykor rafinált, de mindig célirányos cselvetéseivel megtámogatni.

Úgy tudott persze „mindent” mindazokról a városokról és vidékekről, e városok és vidékek élő és régen halott szülőiteiről (akiknek halványuló emléket is ő ápolta a legkövetkezetesebben!²), ahol hosszabb-rövidebb ideig a múzeumügyet – sokkalta tágabban: a magyar közműveltséget! – szolgálhatta/szolgáltatnia kellett, hogy hajszál pontosan be tudta mérni: a tudni sem érdemes apróságokra is kiterjedő, lokális érvényességű tájékozottságának és a

¹ Nagy Jenő (összeállította): *Dankó Imre munkásságának repertórium* 1944–1996. Debrecen, 1997. és *1. számú pótfüzet Dankó Imre munkásságának repertóriumához 1997–1999*. A Déri Múzeum Baráti Köre, Debrecen, 2000.

² L. pl. Kupa Árpád. *Jászkunság* VI. (1960) 171–173.; Szakál Lajos. (A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 28.) Gyula, 1961; Mogyoróssy János önéletrajza. In *Jelentés a gyulai Erkel Ferenc Múzeum 1960. évi munkájáról*. Gyula, 1961. 11–26.; Zoltai Lajos élete és munkássága. In Dankó Imre (szerk.): *Az 1969. augusztus 29-én, a debreceni Déri Múzeumban tartott Zoltai Lajos Emlékünnepség előadásai*. Debrecen, 1971. 8–13.; Sarkad nagy fia: Veress Sándor. *Békési Élet* IX. (1974) 28–43.; Szücs Sándor élete és munkássága. *Múzeumi Kurir* 43. Debrecen, 1983. 7–13.; Az etnográfus Baksay Sándor (1832–1915). In Dankó Imre–Küllös Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 1. Budapest, 1985. 160–174.; *Durkó Antal élete és munkássága*. (Békési Téka, 24.) Békés, é. n. [2003]; *Veress Endre élete és munkássága*. (Békési Téka, 27.) Békés, é. n. [2004].

Dankó Imre kollégáival a Hortobágyon 1967-ben

(Déri Múzeum, Debrecen, l. sz.: 20.541)

Balról jobbra: Pető Sándor gépkocsivezető, Dankó Imre, Béres Andrásné és Béres András

döntéshozó hatalmasságok veséjébe is belelátó, ha kell, trükköző rafinériájának, bármennyire egy messze szakadt s újra hazatalált „patrióta” őszinte rajongásának látsszék is, mentesnek kell lennie a lokálpatrióta kicsinyes elfogultságaitól – csak így szolgálhatja jól és hasznosan a nemzeti (sőt: az egyetemes emberi) „jó ügyeket”. Ezt szem előtt tartva segítette, egyszersmind értő figyelemmel bírálta azokat is, akiket sok-sok „hazája” valamelyikén „harcostársként” ismert meg, tehát becsült, szeretett, támogatott, ám azokat is, akiket nem volt miért szeretnie, mégis remélte volt, hogy akár sanda számításból, akár akaratlanul valami kicsit talán hozzá tesznek ahhoz a bizonyos jó ügghöz, melyre ő az életét tette fel.

Mert a mindenütt otthon léttel együtt járó „tájékozottság”: a „mindennek” a tudása az ő esetében nemcsak, elsősorban nem az iskolapadban és az önművelés útján megszerzett (amúgy az ő esetében beláthatatlanul hatalmas!) ismerethalmazt jelentette. Legalább ennyire jelentett emberismeretet: az emberi jellem és a személyes érdek hallatlanul gyors megismerése-felmérése után fölényes biztonsággal ki tudta kalkulálni, hogy egy-egy adott esetben kitől milyen lépés vagy válaszlépés várható. S ha már kikalkulálta, az *ilyen cselekvésre készítés* – azaz: az alig észrevehető manipulálás – teljes eszköztárát is latba tudta vetni a mindig-szent cél érdekében.

*Dankó Imre nyolcvanöt
éves korában*
(Fotó: Lukács Tihamér)

„Intézmény-pótló” személyiség volt tehát Dankó Imre, akihez bizton fordulhatott a tévete- gen botladozó pályatárs baráti tanácsért és tá- mogatásért. Hisz Imre bátyánk jobban tudta, mint az ilyen-olyan fő- és alhivatalokat birtoko- ló mamelukok, hogy a kellően ambiciózus pá- lyatársa hol remélhet muzeológusi, múzeum- igazgatói állást e kis hazában, s miért érdemes éppen neki éppen oda pályáznia. És tudta (ezt is jobban tudta bárkinél), hogy miként lehet új in- tézményt, vonzó múzeumi látványosságot, hé- zagpótló folyóiratot vagy könyvsorozatot előte- remteni – szinte a semmiből. Egy-egy, a mame- lukokat kinevető anekdotába beleburkolva el is árulta mindennek a titkát bárkinek – akár az arra érdemtelennek is. Azt is tudván tudta ugyanis: az ő példájának szolgálai követése, lekopírozása med- dő kísérletezésre elegendő csupán, kinek-kinek a saját személyiségét kell a „jó ügy” szolgálatába állítania, az „ügy” ügyis olyanná formálódik, amilyen a személyiség maga. Figyeltünk tehát évtizedeken át a Dankó Imrere (szinte csak őrá volt érdemes figyelni ebből a muzeológus-generációból!): hátha valamit megértünk és a magunk (ezzel együtt az életünkkel egyet jelentő „ügy”) javára fordíthatunk az új vagy újjávarázsolt múzeumokba és könyvsorozatokba–folyóiratokba, no meg az ezek létrejöttét értelmező-magyarázó „Dankó Imre-anekdotakörbe” belerejtett páratlan személyisége valóságos titkaiból. Figyeltük–figyelgettük, s amikor úgy tűnt: lassan-lassan kezdjük érteni, ő is elment a minden élők út- ján...

Ezért fog hiányozni nagyon sokunknak!

Csak azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy megmaradt nekünk, s az utánunk jövőknek a folyóiratok, a könyvek lapjain egy hallatlanul gazdag életmű. Ami mégiscsak vigasz, bár szomorú vigasz. Hiszen tudjuk, tehát fen- nen hirdetjük, hogy Dankó Imre személyisége sokkalta többet jelentett nekünk, kortársainak–pályatársainak a kétezeréves könyvnél-tanulmányál- cikknél-recenziónál. Többet jelentett akkor is, ha ez a „több” alig definiálható, hisz szétfoslott az illékony eredményű napi munkában és az örökös szellemi készenlétben, s csak az értő figyelmű kortársak emlékezetében élhet tovább az Ember, aki egymagában volt intézmény. Fájdalom: már csak emlékezetünk- ben létezik – amíg létezni megadatik nekünk.

Hadd kérjem, a fájdalmas búcsút nyomtatékosítva: tartsa azért számon a (reményeim szerint) mégiscsak hálás utókor, hogy:

– a népiségtörténet és a táji-etnikai csoportok néprajzi kutatása vizsgálati szempontjait szerencsésen egyeztetve hatásosan kezdeményezte volt Dankó Imre a Hajdúság, különösen pedig a szórvány jellegű hajdútelepek egységes szemléletű történeti-néprajzi vizsgálatát;³

– igen szerény érdemi előzmény után Dankó Imre jelölte ki először a magyar néprajzban, s számbavehetetlenül sok előtanulmány, cikk után monografikusan is összegezte az eltérő termelési adottságú ökológiai zónák közötti sok évszázados hagyományú vásári/piaci kapcsolatok, azaz a paraszti árucseré beláthatatlanul nagy témáját;⁴

– azon kevesek közé tartozott Dankó Imre, aki az 1950-es években „kötelező penzumnak” tekintett néprajzi jelenvizsgálatot (azaz a „termelőszövetkezetek néprajzi kutatását”) a politikai tartalmú presszió elmúltával is elméletileg-módszertanilag felettebb indokolt stúdiumnak fogta fel: a legevidensebb kutatási feladatként határozta meg a néprajzi változásvizsgálatot, s főleg az életmód, a mindennapi életviszonyok jól látható jeleire (az építkezésre, a lakásbelsőre-lakáshasználatra) figyelemmel monografikusan is összegezte teremtáspasztalatait;⁵

³ L. pl. *A Sajtó-Hernádmelléki hajdútelepek* (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei, 1.) Sárospatak, 1955; *Nyírbátor hajdúváros*. (A Nyírbátori Báthori István Múzeum Füzetei, 7.) Nyírbátor, 1957; *A Körösköz-bihari hajdúság*. (A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 8–9.) Gyula, 1959; A hajdú-etnikum kérdéséhez. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1958–1959. Debrecen, 1960. 77–82.; A hajdúkutatás jelenlegi állása és feladatai. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1962–1964. Debrecen, 1965. 47–57.; A hajdúság eredete. In Módy György (szerk.): *A hajdúk a magyar történelemben* I. Debrecen, 1969. 3–12.

⁴ L. pl. *A gyulai vásárok*. (A gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai, 8–9.) Gyula, 1963; A magyar vásárok funkciói. *Hajdúsági Múzeum Évkönyve* I. Hajdúböszörmény, 1973. 155–167.; A hortobágyi hídi vásár. In Gunda Béla (szerk.): *Tanulmányok a Hortobágy néprajzához* (Műveltség és Hagyomány, XV–XVI.) Debrecen, 1972–1974. 207–223.; A debreceni vásárok vonzáskörzete a XVIII–XIX. század fordulóján. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* I. Debrecen, 1974. 135–158.; A vásárokutatás néprajzi jelentősége. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1973. Debrecen, 1975. 281–304.; Tiszántúli vásárok-piacok. In Szöllösi Gyula (szerk.): *Vásártörténet – hídi vásár*. Debrecen, 1976. 15–95.; *A javak cseréjének néprajza*. (Néprajz egyetemi hallgatóknak, 10.) Debrecen, 1991; A magyar vásárok néprajza. In Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz III. Kézművesség*. Budapest, 1991. 637–702.

⁵ L. pl. A termelőszövetkezeti mozgalom nyelvi hatása Túrkevéen. *Magyar Nyelvőr* 76. (1952) 353–357.; A pusztatúr páspártói tanyaközpont élete. *Ethnographia* LXVI (1955) 471–481.; *Életmódbeli változások a dél-bihari síkság parasztságának felszabadulás utáni életéhez* (Különös tekintettel a településre, építkezésre és lakásbelsőre). Kandidátusi értekezés tézisei. Budapest, 1966; A termelőszövetkezetek néprajzának kutatása. *A pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 1966. Pécs, 1967. 65–67.; *Változásvizsgálat a néprajzban*. *A Hajdúsági Múzeum Évkönyve* II. Hajdúböszörmény, 1975. 145–167.; *Életmódváltozások a dél-bihari síkság parasztságának*

– nem csupán e programszerű változásvizsgálat részeként, ezen messze túl is az egyik legfontosabb néprajzi témának: a kultúra és életmód táji jellemzőiről is, a modernizációs változásokról is félreérthetetlen egyértelműséggel informáló rész-stúdiumnak tekintette Dankó Imre etnográfusi pályafutása során mindvégig a falusi-mezővárosi (azaz: a népi) építkezés hatalmas témáját, s ennek megannyi elágazását;⁶

– amellet, hogy nélkülözhetetlen szervező: az „ügy” fontosságának első számú tudatosítója volt Dankó Imre a református vallási néprajzi kutatásokban, nem csupán „hitéletinek” minősíthető intézmények, szokások meglétére, hanem azok közösségi kultúrát és emlékezetet szervező jelentőségére is ő figyelmeztetett egy-egy magvas tanulmányban, s ezáltal a társadalomnéprajzi látásmódra is termékenyítőleg hatott;⁷

– kivételes érzéke volt Dankó Imrének a mindaddig senki által észre nem vett „új” (olykor nem is olyan új...), de már „hagyományossá” alakultformálódott folklórjelenségek, használati tárgyak, magatartási formák etnográfiai-folklorisztikai érdekű „felfedezéséhez” és első (s persze igen hatásos: gondolatébresztő, további kutatásra serkentő) bemutatásához.⁸

---

felszabadulás utáni életéhez. *A Bihari Múzeum Évkönyve* I. Berettyóújfalu, 1976. 125–202.; Változások a magyar parasztság életmódjában, különös tekintettel a dél-bihari síkságra. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1975. Debrecen, 1976. 393–477.; A dél-bihari síkság települési változásai – A dél-bihari síkság népi építkezésének változásai. In D. I.: *Opuscula Ethnographica – Válogatott tanulmányok*. Debrecen, 1977. 183–325.

⁶ *A türkevei ház. Emlékkönyv a Türkevei Múzeum fennállásának 10. évfordulójára*. Türkeve, 1961. 15–24.; Házformák Hajdúnánáson. *Ethnographia* LXXV. (1964) 58–94.; A sarkadkeresztúri vályogvetés (Adalékok a dél-alföldi népi építkezéshez). *Körös Népe* V. Békéscsaba, 1965. 113–124.; Hajdúböszörmény népi építkezése. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1966–1967. Debrecen, 1968. 367–421.; Két homoki hajdúváros népi építkezése (Hajdúhadház, Vámospércs). *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1968. Debrecen, 1970. 255–326.; Új típusú kutak Pécssett és környékén. *A pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XIII. (1968) Pécs, 1971. 201–206.; A sellyei talpasház rekonstrukció. *A pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XIII. (1968) Pécs, 1971. 321–327.; A szováti cserép. *Múzeumi Kurir* 3. Debrecen, 1970. 60–62.; A Hajdúság népi építkezése. In Szöllösi Gyula (szerk.): *Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei, népművészete*. Debrecen, é. n. [1973] 189–211.; Különféle kukoricatárolók Hajdú-Biharban. *Múzeumi Kurir* 13. Debrecen, 1973. 14–22.; Türkeve népi építészete. In Örsi Julianna (szerk.): *Türkeve földje és népe* II. Türkeve, 1996. 313–338.

⁷ L. pl. Az úrasztala. In Dankó Imre–Küllös Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 1. Budapest, 1985. 132–156.; A funerátor. In Dankó Imre–Küllös Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 3. Budapest, 1987. 325–340.; A toronygombokról és a toronygombiratokról. In Dankó Imre–Küllös Imola–Molnár Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 5. Debrecen, 1991. 177–201.

⁸ L. pl. A türkevei tippanmeszelő. *Néprajzi Közlemények* I. (1956) 1–4. sz. 222–236.; Kőtegyáni cementrajzok. *Ethnographia* LXXIV. (1963) 618–622.; A katonacenti.

Folytathatnám – folytatnom kellene ezt a (talán) hálás és figyelmes „jövőknek” üzenő felhívást, hisz annyi más néprajzi témában, s annyi más szakterületen (pl. a helytörténetben, az irodalomtörténetben, a művészettörténetben, a nyomdászattörténetben) mozgott felettébb otthonosan Dankó Imre. Azért nem teszem, mert úgyis kinek-kinek magának kell megkeresnie a saját gondolatrendszerébe bizton beépíthető, s csak az alig beláthatóan hatalmas Dankó Imre-i életművében fellelhető adatokat, ötleteket, gondolatokat.

Olvassuk tehát a „nekünk maradt” műveket, a legapróbb és a legperiférikusabb megjelenésűeket is, legalább olyan szorgalommal és figyelemmel, mint ő olvasta volt a mi írásainkat. Hisz azt is számon tartjuk, hogy (személyi bibliográfiájának tanúsága szerint) 1999-ig 276 művet recenzált – azóta pedig csak az *Ethnicában* további 56-ot, az *Ethnographiában* 9-et!

Olvassuk legalább a Dankó Imre-műveket, hátha úgy nem felejtjük el: egy nélkülözhetetlenül fontos „intézmény” szűnt meg létezni...

SZILÁGYI MIKLÓS

MINDENFÉLE

Barna Gábor a finn tudományos akadémia külső tagja

A legrégebb finn tudományos akadémiát, a Societas Scientiarum Fennica-t (angolul: The Finnish Society of Sciences and Letters), 1838-ban alapították a természet- és bölcsészettudományok támogatására. Négy tudományos osztálya van: matematika és fizika, élettudományok, bölcsészettudományok és társadalomtudományok. Nem tévesztendő össze fiatalabb társával, az 1908-ban alapított Academia Scientiarum Fennica, angolul Finnish Academy of Science and Letters, finnül Soumalainen Tiedeakatemia-val. E két tudományos akadémia a műszaki tudományokat képviselő akadémiákkal együtt közös akadémiai tanácsot működtet.

A Societas Scientiarum Fennica tagjai sorába élethosszig tartóan olyan tudósokat hív meg, akiknek kutatási eredményeit, tudományos teljesítményét elismerésre méltónak tartja, 60 évnél idősebbeket nem választ. Az aktív tagok létszáma azonban korlátozott: 120 főben állapították meg. Az ember 67 éves koráig számít aktív tagnak, e fölött az életkor fölött szenior tag. Jelenleg (2009) 107 szenior tagja van az akadémiának. Külföldi tagjainak száma 101 fő, számos tudományterületről.

A tudós társaság éves ünnepe mindig április 29., az akkori orosz trónörökös, Sándor születésnapja. Ezt az ünnepet mindig a városházán tartják a fővárosban, Helsinkiben.

Az akadémia tevékenysége során szemináriumokat, konferenciákat rendez. Számos kiadványsorozatot publikál. Évkönyve, a *Sphinx*, svédül jelenik meg. Negyedévente, mindig az adott hónap harmadik hétfőjén tart felolvasóülést. Az akadémia tagjai kutatási projektekhez és tudományos célú utazásokhoz pályázhatnak támogatásért. A tudós társaság számos nagyszegű díjjal is elismeri tagjainak munkásságát.

A néprajztudomány területéről finnországi tagjai Nils Storå, Ulrika Wolf-Knuts, René Gothóni, Anna-Maria Åström és Bo Lönnqvist professzorok. Külföldi néprajzkutatók közül pedig Orvar Löfgren (Lund) és Arne Bugge Amundsen (Oslo).

Az 2008. december 15-i ülésén az akadémia külföldi taggá választotta Barna Gábort, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének egyetemi tanárát. Az Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist és Ulrika Wolf-Knuts professzorok és az akadémiai tagjai által megfogalmazott ajánlás ismerteti Barna Gábor tudományos életútját, munkahelyeit, fokozatszerzésének időpontjait és témáit, ezek közül kiemelve a vallási néprajzi kutatásokat, valamint az identitással és a kulturális kapcsolatokkal foglalkozó

írásait. Felsorolja a fontosabb tudományos társaságokban, különösen a nemzetközi társaságokban elnyert tagságait, szerepvállalását, kiemelten a SIEF két munkacsoportját is (vallási néprajz és etnokartográfia), ahol Barna Gábor vezető és szervező szerepet töltött, illetve tölt be. Megemlíti a finn tudományos társaságokban viselt tagságát (Folklore Fellows' Association, Finn Irodalmi Társaság, Porthan Társaság). Hangsúlyosan utal publikációira, különösen a nemzetközi együttműködésben külföldön megjelent könyveire, valamint külföldi vendégtanári meghívásaira. Tudományos kutatásaiból is kiemelten említi a jelölők a finnekkel közösen végzett munkákat, a Turku Egyetem és az Åbo Academy University néprajzi tanszékeivel ápolt diák és tanári cserekapcsolatokat.

Az ismertetett javaslat alapján lett Barna Gábor a finn tudós társaság (eddig) egyedüli magyar tagja. Ez nagy elismerés a magyar néprajz számára is!

Rövid hírek, tudósítások

ELHUNYT SPIRA GYÖRGY. Súlyos betegség következtében, 82 éves korában, 2007 decemberében elhunyt Spira György, az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc történetének neves kutatója, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének nyugdíjas tanácsadója. Spira György a budapesti tudományegyetemen végzett 1948-ban. 1949 és 1995 között az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, majd nyugdíjazása után tanácsadója volt. Kutatási területe Magyarország polgári átalakulásának története volt. Ő kezdeményezte a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének megalakítását 1987-ben. (MTI) • A jeles történész hamvasztás utáni búcsúztatása 2008. január 4-én volt a budapesti Fiumei úti temető ravatalozójában.

MOLNÁR ISTVÁN: NÉPI JÁTÉKOK JÁSZSZENTANDRÁSRÓL. *Jelen kötet a szerző 1995-ben megjelent Adj király katonát! című könyvének anyagát teszi közzé, némiképp bővített formában. A jászszentandrasi népi játékok mellett olvashatunk a 20. század eleji jászsági bandázásokról és az ott játszott felnőtt játékokról is. A szerző gyűjtéseit V. Juhász Nyitó Klára etnográfus rendszerezte, kottázta le, és látta el magyarázó írásokkal, míg az egyes játékokat Berki Imre és Telek Béla művésztanár illusztrálta. (Jászsági Füzetek 40., Jász Múzeumért Kulturális Alapítvány, Jászberény, 2007)*

KÖNYV HETÉSRŐL. A Lendvai Füzetek 20. számaként, a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadásában 2007-ben megjelent Lendvai Kepe Zoltán *Boldogulás Hetésben – Hetés falvai a történelem, a néprajz és az ökológiai antropológia tükrében* című könyve.

LAPÁDI VENDEGSÉG. *Bárh János szervezésében és vezetésével, magyar és román szakemberek részvételével 2002–2003-ban néprajzi kutatás folyt az erdélyi Magyarlapádon. A kutatás eredményei a Lapádi vendégség – Néprajzi tanulmányok Magyar-*

lapádról és környékéről (*Kecskemét, 2007. 452 old., szerkesztette, a bevezetőt és az utószót írta: Bárh János*) című tanulmánykötetben jelentek meg.

HÁZ ÉS EMBER 20. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2006. november 22–23-án konferenciát rendezett Szentendrén *Tájegység születik?! – Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban* címmel (lásd erről Vass Erika beszámolóját folyóiratunk 2006. 3–4. számának 39–40. oldalain). A konferencia előadásai a skanzen évkönyve, a *Ház és Ember 20.* számában jelentek meg (Szentendre, 2007., szerk.: Cseri Miklós és Füzes Endre).

TANULMÁNYOK A VÁCI MÚZEUM MÚLTJÁBÓL. A kötet – anyagi okokból – bő évtizeddel a múzeum centenáriumi évfordulója után jelenhetett csak meg. Több tanulmány olvasható benne a váci múzeumügy kezdeteiről, fordulópontjairól, az események szereplőiről, nehézségeiről és eredményeiről. A szerzők az alapítás körüli időkre, az első évtizedekre, a Váci Múzeum Egyesület életére koncentrálva, s a névadó Trágor Ignác eredményei előtt kiemelten tisztelegve foglalják össze Pest megye első múzeuma hőskorának történetét. (Váci könyvek (új sorozat) 10. Szerk.: Zomborka Márta–Forró Katalin. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Vác, 2007. 128 old.)

ROMSICS IMRE: AZ ÖREG-KÖRÖSZT. ÚTMENTI KERESZTEK HOMOKMÉGYEN. A Homokmég környéki szállásokra kiköltöző kalocsaiak buzgó vallásos életet éltek. A templom nélküli szállások lakói kis kápolnákat, Mária-képeket és haranglábakat állítottak, amelyek jellegzetes kultikus szerepű közösségi építményei lettek a szállásokon lakó kalocsaiaknak. A kötet írója végigvezeti az érdeklődő olvasót a Homokmég területén ismert szakrális emlékhelyeken. (Kalocsai Múzeumi Értekezések 10. Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa, 2007. 108 old.)

VARGA JÁNOS HALÁLA. Varga János Széchenyi-díjas történész, az MTA rendes tagja, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főigazgatója, címzetes egyetemi tanár élete 81. évében 2008. január 10-én elhunyt. • Temetése január 25-én volt az Óbudai temetőben. • Varga János munkásságának jelentőségéről a következőket olvashatjuk a Szabad György által írt megemlékezésben (*A halhatatlan történész hagyatéka. Magyar Nemzet 2008. jan. 25. 6. old.*): „[...] Már egyetemistaként hírneve lett, s nem költött, talmi, hanem kivételes teljesítménnyel fedezett. Az Eötvös-egyetem középkori magyar történeti tanszékének tanársegédjeként 1952-ben publikált, a XVIII. századi jobbágyterhekkkel foglalkozó tanulmányaitól egyenes út vezetett a felszabaduló parasztság részvételét az 1848-i önvédelmi háborúban tárgyaló könyvéhez, amellyel 1955-ben, az országban az elsők között nyerte el nyílt vitában a kandidátusi fokozatot. [...] Tizenkét éven át az MTA Történettudományi Intézetének kutatójaként, majd huszonkét éven át a hazai levéltárügy érdekében fejtett ki maradandó értékű munkát, felerészben a Magyar Országos Levéltár főigazgatójaként. Varga János korai nyugdíjazásáig, majd azt követően is szinte páratlan kutatói, történetírói teljesítményt nyújtott. A korábbi hazai és regionális kutatási eredményekre is támaszkodva, de legfőképpen saját kutatásai alapján írta meg a hazai jobbágyhárom évszázados történetét, a röghözkötöttségtől a jobbágyfelszabadításig. A folyamat sajátosságait kiemelve olyan sematizmustól mentes összképet alkotott meg, ami páratlan a magyar historiográfiában. Varga János e témakörben publikált munkái legfőképpen a jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767–1849 (1967) (németül is), a Jobbágyrendszer a magyar-

országi feudalizmus kései századaiban 1556–1767 (1969) és A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban (1971) több mint ezerszáz oldala olyan koherens alapot biztosít a témakör minden fontos elemének megközelítésére és értelmezésére, amire a jelen, sőt a jövő tudományossága is szilárdan támaszkodhat. De így van ez Varga János továbbá, a reformkor, valamint a forradalom és szabadságharc történetét elemző, sokban hézagpótló monográfiáival is. Személyes kutatómunkára, sokban új felismerésekre és szellemi függetlenségre valló elemzésekre épülnek ezek a művei is. Közülük a legfontosabbak: Megye és haladás a reformkor derekán (1980), Deák és az első magyar büntetőrendszer tervezete (1980), Helyét kereső Magyarország (Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején) (1982), Keresztútjában a Pesti Hírlap (Az ellenzék és a középutas liberalizmus elválása...) (1983), A Hungarian Quo Vadis (1993), Románok és magyarok 1848–1849-ben (1995). *E sorsfordító korszakokról érdemelegesen mondani Varga János munkáinak ismerete nélkül immár nem lehet. [...] Az ezredforduló óta betegeskedése ellenére is folytatta tudományos tevékenységét. Kiváló felkészültsége lehetővé tette, szorgalma ösztönözte, hogy a kutatókban tragikusan fogyatkozó magyar középkori társadalomtörténetre fordítsa figyelmét. Ennek eredményeként születtek meg hézagpótló, illetve új utakat is nyitó tanulmányai. Így: Földeskü. Határviták lezárása a 12–15. században (2000), Az Árpád-kor szabaddénárosai (2006), A királyi serviens (2006). Elkészült, de még kéziratban maradt nagy műve egy középkori társadalomtörténeti fogalom használatának problematikájáról. [...]*”

JURAJ JÁNOSÍK ŐRNAGY. Juraj Jánosik a szlovák népköltészet és népmesék mítikus betyárja, aki „a gazdagoktól elvette, a szegényeknek szétosztotta” a javakat, s számtalan író, költőt megihletett legendája. A szlovák történészek szerint nincs is azal semmi baj, ha Jánosikról megemlékeznek az emberek, amíg meghagyják őt a legendák és mítoszok világában. Csakhogy Szlovákiában a jelenlegi kormányzó hatalom az idei esztendőt a „nemzeti öntudat megerősítésének az évévé” nyilvánította, és fittyet hányva minden történelmi kutatás eredményére, Robert Fico kormányfő által még az év elején megüzente a világnak, 1200 éves a szlovákok államisága, mert a Nagy Morva Birodalmat az „őszlovákok” alapították, saját népével pedig azt közölte: a kormány példaképe Juraj Jánosik, ennek megfelelően kormány szintű megemlékezést tartanak január 26-án, születésének 320. évfordulóján. A történészek levegő után kapkodva jelentkeztek a lapkiadóknál, hogy a napi sajtón keresztül próbálják kordában tartani a „nemzetébresztés” illetén folyamatát. Juraj Jánosik 18 évesen II. Rákóczi Ferenc kurucjai közé állt, hogy két évvel később, 1708-ban már császári börtönőr legyen. De onnét is gyorsan távozott, miután megszöktette Tomás Uhorcikot, akit „útonálló rablóvezérként” ítélték el. Jánosik aztán gyorsan megszöktetett példaképe helyébe lépett, már 1710-ben ő volt a „banditák kapitánya”, aki Liptó, Túróc és Árva megyékben meg a szomszédos lengyel és morva területeken általában a vásárra igyekvő kalmárokat és kereskedőket rabolta ki bandájával. S mindeközben – a történészek szerint – esze ágában sem volt szétosztani a népnek a lopott holmit. 1713-ban a lipótszentmiklósi bíróság halálra ítélte, és ugyanazon évben kampóra akasztással ki is végezték. A történészek igyekezete ellenére a védelmi miniszter, Frantisek Kasický egyenesen fellelkesült a híren, hogy Jánosik kapitány, azaz százados volt. Leváltása előtti utolsó napi parancsában „in memoriam” őrnaggyá léptette elő. A történészek azzal vigasztalják magukat, semmi különös nem történt, csak legendába illő lett a legendák betyárjának utóélete: a kuruc és császári börtönőri múltú útonálló egy NATO-tag ország őrnagya lett. Napjaink legendájára az a tény némi árnyékot vet, hogy a ki-

nevező miniszter többmilliárdos korrupció gyanújába keveredett, ezért kellett távoznia posztjáról. (Neszméri Sándor [Pozsony]: Betyárt avattak tiszté a szlovákok. *Magyar Nemzet* 2008. febr. 14. 16. old.; vö. uő.: Legendákra épül a szlovák nemzeti önbecsülés. uo. okt. 3. 10. old.).

PESOVÁR FERENC-EMLÉKEST. *Pesovár Ferenc néprajzkutató halálának 25. évfordulója lakalmából 2008. február 29-én emlékeket rendeztek a székesfehérvári Szent István Király Múzeumban. A programban Lukács László előadása (Pesovár Ferenc néprajzi forradalma), valamint Pesovár Ferenc gyűjtéseiből összeállított népzene- és néptáncműsor szerepelt. Az érdeklődők az intézmény A tisztas ipar emlékei című új kiállítását Varró Ágnes kalauzolásával tekinthették meg.*

TEREI GYÖRGY AZ ÁRPÁD-KORI KÁNÁRÓL. Az egykori település feltárásában részt vevő Terei György azokról az ásatásokról nyilatkozott, amelyek során előkerült Magyarország legnagyobb összefüggő Árpád-kori települése. Ismertetése szerint a Budapest XI. kerületi Tóváros lakópark építését megelőzően 2003 és 2005 között összesen 22 hektáros területet tártak fel, amely az őskortól kisebb-nagyobb megszakításokkal volt lakott. Kána területén mintegy 200 földbe mélyített házat, tárolóvermeket találtak, de rábukkantak a falu plébániatemplomára is, s annak közelében 1077 sírt tártak fel. A falutól 600 méternyire légvonalban voltak a kánai apátság maradványai is. (MTI, 2008)

MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJASOK. *Március 29-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában adták át 2008-ban először a polgári szavazatok alapján odaítélt Magyar Örökség Díjat. A kitüntetésben részesült – mások mellett – a Magyar Nemzeti Múzeum sárospataki Rákóczi Múzeuma és jelenlegi igazgatója, Jósvainé Dankó Katalin, továbbá Vértesaljai Antalné Bizey Mária népművész, valamint Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar története.*

KEMÉNY ISTVÁN HALÁLA. Hosszan tartó betegség után 83 éves korában elhunyt Kemény István szociológus. Az 1925. augusztus 14-én Kaposvárott született Széchenyi-díjas tudóst 2008. április 14-én érte a halál. Temetése április 26-án volt a budapesti Békásmegyeri temetőben. • „Sokan vallják tanítványának magukat. És a tanítványai valóban tudják, miről beszélnek, amikor a cigányságról, szegénységről, kilátástalanságról esik szó. Ők azok, akiknek a szájából az a szó, hogy szolidaritás, hitelesen hangzott: Solt Otiliáról, Havas Gáborról, Rupp Kálmánról, Csalog Zsoltról van szó. Azokról, akiktől lehetett tanulni, mert volt kitől tanulniuk: Kemény Istvántól. Attól az embertől, akinek köszönhetően Magyarországon megkezdődtek a szegénység- és romakutatások a hatvanas évek végén. Attól az embertől, aki hiteles tudott maradni, és akit a hitelessége kényszerített emigrációba, hogy onnan az elsők közt térjen haza, amikor lehetett” – olvashatjuk – egyebek mellett – a Tóth Ákos által írt megemlékezésben (*Népszabadság* 2008. ápr. 16. 4. old.).

KÖNYVEK A CSÁNGÓKRÓL. *A „Vajon miért beszélt nekem annyi sok mindent nagyapó” (Tankó Mónus Berta csángó pásztor emlékezései) című, Bakay Péter és Harangozó Imre által szerkesztett és 2007-ben megjelent kötetet 2008. május 14-én mutatták be a Néprajzi Múzeumban a Társaságunk Nemzetiségi Szakosztálya és Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya, valamint a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális*

Egyesület által szervezett könyvbemutatón. A kötetet a Honismeretben (2008. 1. sz. 109–110. old.) Halász Péter ismertette. • *Peti Lehel* A moldvai csángók vallásossága – Hagyományos világkép és modernizáció (Lucidus Kiadó, Bp., 2008) című tanulmánykötetéről írta – többek között – *P. Szabó Ernő* a Magyar Nemzet recenzense (2009. febr. 28. 35. old.): „Egyszerre érződik az írásokon, hogy személyes találkozások, gyűjtések alapján születtek, illetve az, hogy igen alapos szakirodalmi tájékozottság jellemzi a kutatót. A különböző kutatási irányokra, előfeltevésekre vonatkozó utalások időnként szinte szét is feszítik egy-egy tanulmány kereteit. Mindenesetre igéretes tudósi pályát sejtet a kötet, hiszen a szerző még harmincéves sincs, öt éve végzett a kolozsvári egyetem magyar–néprajz szakán. Egyszerre alkalmazza a néprajz, a kultúra, a vallásszociológia és az antropológia szempontjait. A múlt kútjába néz – s a jelent látja benne.”

GYARMATHY LÍVIA FILMJE AZ ORVHALÁSZOKRÓL. A neves rendező új filmjének tartalmát Varsányi Gyula így foglalta össze: „Halakról van szó persze, és emberekről, akik kifogják őket. A vízen nagy tételben orvhalászó csapat garázdálkodik éjszaka, hajnalban meg egy magányos haltolvaj, aki látszatra szabályosan hódol szenvedélyének. Kijön ütött-kopott lélekvesztőjén a nyugdíjas János is, hogy legalább kevéske halat vigyen haza. Akkorra már megérkeznek a rendőrök, és kiderül, az öregnek nincs horgászengedélye. Állítólag kért, de nem kapott. A rend őrei, mit sem törődve a nagybani rablással, az öregot jelentik föl, botjait elkobozzák, elégetik.” (Halak és emberek. *Népszabadság*, 2008. máj. 26. 11. old.) • A filmről a rendezővel Lőcsei Gabriella beszélgetett, az interjú a *Magyar Nemzet*ben (Hej, halászok... Gyarmathy Lívia a kamera hatalmáról, a mozgóképes metaforákról és az esélytelen emberekről. 2008. máj. 17. 31. old.) olvasható.

KONFERENCIA A FEKETE-KÖRÖS VÖLGYÉRŐL. 2008. május 26-án a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, az MTA Néprajzi Kutatócsoportja, a Debreceni Akadémiai Bizottság Néprajzi Kutatócsoportja Kulturaközi, etnikai, vallási és társadalmi folyamatok kutatása a Fekete-Körös völgyében címen szimpóziumot rendezett. A szimpóziumon közreműködtek: Bartha Elek, Orosz István, Csiki Tamás, Horváth László, Bóna Bernadett, Szászfalvi Márta, Szilágyi Judit, Telenkó Bazil, Kavecsánszky Máté, Kovács Erik, Lajos Veronika, Keményfi Róbert. Az előadásokat kötetben tervezzük megjelentetni.

ELHUNYT PÉTER LÁSZLÓ TÖRTÉNÉSZ. 2008. június 6-án Londonban, 77 éves korában, hosszú betegség után elhunyt a Köztársasági Érdemrend tisztii keresztjével kitüntetett Péter László professzor, történész, a Magyar Tudományos Akadémia kültagja, a Brit–Magyar Társaság elnöke. Péter László Szolnok megye főlevéltárosa volt, míg 1956-ban Angliába nem távozott. A londoni egyetem Szláv és Kelet-európai Intézetében a Habsburg Birodalom történetét tanította. (*Magyar Nemzet* 2008. jún. 9. 15. old.)

PETŐFI SÁNDOR ÉS ANDRÁSFALVY BERTALAN. Több mint ötven Petőfi-ronkon – megannyi Petrovics és Hruz – első ízben találkozott 2008 júliusának utolsó hétvégéjén Kecskeméten azon a rendezvényen, amely egyben a városban szervezett Petőfi-émlékév nyitórendezvénye is volt. A találkozón részt vett Andrásfalvy Bertalan is, akiről és akitől az alábbiakat jegyezte fel az újságíró: „A Hruzok nevében

Andrásfalvy Bertalan egykori kultuszminiszter mondott beszédet. Szavai szerint gyermekkorában tudta meg, hogy családja Petőfi rokonságához tartozik, és ez meghatározta az életét, ennek is nagy szerepe van abban, hogy néprajzkutató lett. Andrásfalvy történelmi horizonton tárgyalva a szabadságharc költőjének és a nemzet sorsának összefüggéseit, úgy fogalmazott: Minden bukásunk eredete a kulturális megosztottságunk. Hozzáteette: Petőfi felismerte, hogy heterogén nemzet vagyunk, de egységes a kultúránk. Ezért vallotta: ha a nép uralkodni fog az irodalomban, nincs messze az idő, hogy a politikában is uralkodjék. Andrásfalvy Bertalan szerint a szombati kecskeméti találkozó volt az első lépés kultúránk egységesítése felé.” (Rajnai Attila: Petőfi föl-szedte a tanító úr káposztáját. Népszabadság 2008. júl. 28. 5. old.) • A találkozóról részletesebben lásd Bajtai Mária Petrovicsok és Hruzok találkozója Kecskeméten (Honismeret 2008. 5. sz. 72–73. old.) című írását.

UJVÁRY ZOLTÁN DÍSZPOLGÁRÁVÁ VÁLASZTOTTA SZÜLŐFALUJA. A címet adományozó, 2008. augusztus 16-án kelt díszoklevél szövege: „Hét község Képviselő Testülete Dr. Ujváry Zoltán Professor Emeritusnak Díszpolgári Kitüntető Címet Adományoz. Dr. Ujváry Zoltán, Hét község szülőtte több évtizeden át végzett munkásságával elismerést szerzett a településnek. Tudományos munkássága a község és Gömör Megye történelmi múltjára, népeletére irányul. Tevékenységének kimagasló eredménye a Gömör Vármegyéről írt néprajzi kötet sorozata.”

MESE. A szabadság napja – a szovjet csapatok Magyarországról történt kivonulása évfordulója – alkalmából 2008-ban negyedszer rendezték meg Gödöllőn a Fa ága rü-gyével című fesztivált kárpát-medencei (és Kárpátonkon túli) népmesemondók, népze-nészek és népi kézművesek számára. A rendezvényre minden eddiginél nagyobb számban jelentkeztek a résztvevők, több mint ötvenen álltak a mikrofon elé. • Hagyomány-teremtő szándékkal megkoszorúzták 2008. szeptember 30-án, Benedek Elek 149. szü-letésnapján Elek apó kútját a budai Vár tövében, miután lezajlott az Országos Szé-chenyi Könyvtár és az Egyszervolt Alapítvány által rendezett országos mesemondó-verseny döntője. A magyar népmese napján bemutatták a Mátyás királyról szóló me-séknek szentelt honlapot is. Részletesebben lásd Sashegyi Zsófia: Honlapbemutató a népmese napján (Magyar Nemzet 2008. okt. 2. 15. old.), Papp Sándor Zsigmond: A visszalopott igazság (Népszabadság 2008. okt. 2. 11. old.). • Felállította a mesélés Guinness-rekordját a Mikulás Velencén: 2008. december 2-án délelőtt 11 órától 3-án délelőtt 11 óráig, óránként öt-öt perc szünetet tartva folyamatosan mesélt a gyerekek-nek, éjszaka pedig a felnőtteknek. A rekordkísérletet végig figyelemmel kísérte és hite-lesítette a Guinness-rekordok magyar hitelesítője. A Mikulás-mesélésnek egyébként eddig nem volt Guinness-rekordja, elsőként a velencei Mikulás vállalkozott rá. (MTI)

CSERI MIKLÓS SZENTENDRE DÍSZPOLGÁRA. „Dr. Cseri Miklós, a szent-endrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója részére, aki a magyar népi kultúra, hagyományörzés területén végez kimagasló tevékenységet, ezzel szereve nemzetközi és országos hírnevet az általa vezetett kulturális intézménynek és Szentendrének. A több mint egy évtizedes munkássága, valamint városunk kulturális, turisztikai vonze-rejének növelése érdekében végzett magas színvonalú tevékenysége elismeréseként Szentendre Város Önkormányzata Szentendre város díszpolgára” címet adományozta 2008. augusztus 20-án.

VÖFÉLYTALÁLKOZÓ. Boldogítók címmel és *A ceremóniamester felelőssége, hogy feledhetetlen legyen a nagy nap* alcímmel közölt részletes beszámolót a Magyar Nemzetben (2008. dec. 6. 40. old.) György Zsombor a *Földesen 2008. november végén csaknem száz vőfély részvételével megrendezett IV. Kárpát-medencei Vőfélytalálkozó*-ról.

NAGY ILONA HABILITÁCIÓJA. Nagy Ilona PhD, egyetemi docens a pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2008. december 10-én tartotta meg *Népi, nemzeti, gyermekeknek szóló? – A Grimm testvérek meséi, illetve Szóbeliség-írásbeliség – Az apokrif apostol-aktáktól a folklórig* című habilitációs előadását.

SZEGEDI MÚZEUM – 125 ÉV, 230 OLDAL. A szegedi Móra Ferenc Múzeum alapításának százhuszonötödik évfordulója alkalmából 2008-ban megjelent könyv bemutatja a közgyűjtemény történetét az első igazgatótól, Reizner Jánostól kezdve a Kultúrpalota nemrégiben befejeződött felújításáig, de megismerhetjük a régészeti, a várostörténeti, az iparművészeti, az irodalomtörténeti, a képzőművészeti, a természettudományi és a néprajzi gyűjteményt is. (MTI)

PAPP JÓZSEF. Folyóiratunk 2007. 3–4. számában (101–105. old.) Paládi-Kovács Attila és Balázs Géza búcsúzott el a 2007. február 5-én elhunyt Papp Józseftől. Az *Ethnographia* róla szóló megemlékezését (2007. 2–3. sz. 311–314. old.) Ujváry Zoltán írta. • Szabóné Molnár Ida Dr. Papp József Városi Könyvtár – Névadóünnepség Tiszacsegén című írásába (*Néprajzi Hírek* 2008. 2. sz. 92–93. old.) a szerkesztőség hibájából téves adat került. Az cikk második bekezdésének első fele helyesen így hangzik: „A rendezvény első részében emlékkonferenciát tartottak a Polgármesteri Hivatalban, amelyen Tóth Jánosné könyvtáros, *Papp János, az ünnepelt egyik rokona* [...] [tehát nem a fia, ahogy állítottuk] tartottak előadást, illetve megemlékezést.”

BALOGH BALÁZS KINEVEZÉSE. Pálinkás József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke az MTA Néprajzi Kutatóintézete igazgatójává 2009. május 1-jei hatállyal Balogh Balázst, az intézmény tudományos főmunkatársát, tudományos titkárát és osztályvezetőjét nevezte ki. Megbízatása 2012. április 30-ig szól.

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

NYOLCVAN ÉV UTÁN ISMÉT
MEGJELENT!

FÖLD ÉS EMBER

EARTH & PEOPLES

Szerkesztő: **Keményfi Róbert**

2009. 1–2.

ELŐSZÓ

Kogutowicz Károly: A folyóirat 1921-es előszava

KARTOGRÁFUS – IN MEMORIAM JAKABFFY IMRE (1915–2006)

Balahó Zoltán – Gál Vilmos: *Jakabffy Imre életútja a nemzetiségi térképektől a régészeti bibliográfiáig. – Részlet*

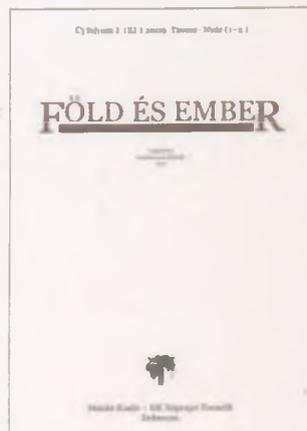
Jakabffy Imre: *A Bánság népei*

ASSZÓ

Wolfgang Aschauer: *Etnikai térképezés és etnopolitika. Magyarországon és a magyarok példája*

TÉRTÖRTÉNET

Teperics Károly: *A debreceni oktatás területi kapcsolatainak történelmi előzményei*

2009. 3–4

TÁJÖKOLÓGIA

Csikó Tamás: *A parasztság természetszemléletének néhány sajátossága a két világháború között*

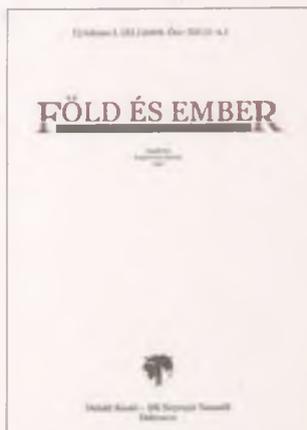
Viga Gyula: *Alakuló táj, változó társadalom és kultúra (A Bodrogköz 19–20. századi néprajzához)*

ASSZÓ (RIPOSZT)

Kocsis Károly: *Gondolatok a magyar etnikai térképészet és a politika kapcsolatáról. Vélemény Wolfgang Aschauer „Etnokartográfia és etnopolitika – Magyarország és a magyarok példája” című tanulmányáról*

TÉRTÖRTÉNET

Rózsa Péter: *Egy XVIII. század végi angol utazó egri tapasztalatai*

Kapható a nagyobb könyvesboltokban és megrendelhető:

Didakt Kiadó

Telefon/fax: 52/229-782

e-mail: didakt@hwfp.hu, www.didakt.hu

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
DÁNIEL BÁRTH, JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.